

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті

Экономика және құқық факультеті

Мемлекет және құқық теориясы кафедрасы

Мукашева Г.К.

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ

**Оқу- әдістемелік құрал
(кестелер жиынтығы)**

Қостанай, 2024

УДК 342
ББК 67.4
М 44

Автор:

Мукашева Гулжамал Касыбаевна - А.Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ Экономика және құқық факультетінің «Мемлекет және құқық теориясы» кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі

ПІКІР ЖАЗҒАНДАР:

Жусупова Гүлдерай Бековна - А. Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Экономика және құқық факультетінің «Мемлекет және құқық теориясы» кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымының кандидаты

Укин Сымбат Кенжебекович - А.Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Экономика және құқық факультетінің «Мемлекет және құқық теориясы» кафедрасының қауымдастырылған профессоры (доцент), заң ғылымының кандидаты

Нурмагамбетов Рашид Габитович – заң ғылымдарының кандидаты, «ЧелМУ» ФМБ жоғары білім беру мекемесінің Қостанай филиалының құқық кафедрасының профессоры

Мукашева Г.К.

М 44 Мемлекет және құқық теориясы. Оқу әдістемелік құрал (кестелер жиынтығы). Қостанай қ. А.Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, 2024.- 94 бет.

ISBN 978-601-356-358-9

Оқу-әдістемелік құрал (кестелер жиынтығы) оқу және ғылыми әдебиеттерді жалпылау негізінде мемлекет және құқық теориясы пәні бойынша қолданыстағы бағдарламаға сәйкес дайындалды.

Оқу-әдістемелік құрал Мемлекет және құқық теориясы пәнін оқып жатқан ЖОО, колледж оқытушылары мен студенттеріне арналған.

УДК 342
ББК 67.4

А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университетінің оқу-әдістемелік кеңесімен бекітіліп, баспаға ұсынылды, 27.03.2024 ж. № 2 хаттама

ISBN 978-601-356-358-9

© А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университет, 2024
© Мукашева Г.К., 2024

Мазмұны

Кіріспе.....	4
Тақырып 1 Мемлекет және құқық туралы ғылымның жалпы сипаттамасы, оның қоғамдық және заң ғылымдары жүйесіндегі орны	6
Тақырып 2 Мемлекет және құқық теориясының пәні мен әдістемесі.....	10
Тақырып 3 Құқық ұғымы.....	13
Тақырып 4 Қазіргі заманның құқықтық жүйелері.....	17
Тақырып 5 Құқықтық сана және құқықтық мәдениет.....	18
Тақырып 6 Құқық нормалары.....	22
Тақырып 7 Әлеуметтік нормалар жүйесіндегі құқықтық нормалар.....	27
Тақырып 8 Құқық бастау көздері (нысандары). Заң шығармашылық.....	28
Тақырып 9 Құқық жүйесі және заңнаманы жүйелеу.....	36
Тақырып 10 Құқықтық қатынастар.....	40
Тақырып 11 Құқықты жүзеге асыру. Заңдарды түсіндіру.....	49
Тақырып 12 Құқық бұзушылық және заңды жауапкершілік.....	54
Тақырып 13 Құқықтық реттеу механизмі.....	60
Тақырып 14 Заңдылық және құқықтық тәртіп.....	62
Тақырып 15 Мемлекеттің түсінігі.....	64
Тақырып 16 Мемлекеттік нысаны.....	69
Тақырып 17 Мемлекеттің функциялары.....	73
Тақырып 18 Мемлекеттің механизмі (мемлекеттік аппарат).....	75
Тақырып 19 Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам.....	78
Тақырып 20 Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет.....	81
Заң терминдерінің сөздігі.....	83
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	92

Кіріспе

Мемлекет және құқық теориясы – заң ғылымдарының ішінде базалық, негізгі жалпы теориялық, құқықтық ғылым. Бұл заңгерлердің дүниетанымының қалыптасуына көбірек әсер етеді және осы тұрғыдан алғанда әлемде және елде болып жатқан процестерді тереңірек қарастыруға, оларды өз уақытында, жағдайлар мен оқиғалар контекстінде бағалауға мүмкіндік береді.

Қазақстанның мемлекеттілігін одан әрі дамыту, адам құқықтарының басымдылығын тану, нарықтық қатынастарды, азаматтық-құқықтық қоғамды орнату, билікті бөлу принципі, қоғамдық сананың өзгеруі - мұның бәрі ғылыми зерттеулерді қажет етеді. Бұл ғылым және пән ретінде мемлекет пен құқық теориясын жетілдіру қажеттілігін анықтайды.

Жоғарыда айтылғандар мемлекет және құқық теориясы пәнін оқытудың ерекшеліктерін де анықтайды. Құзыреттілік, кәсіпқойлық, мәдениеттілік, білімділік, жаңаны сезіну – қоғамның мемлекеттік аппарат пен құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне қоятын басты талаптары.

Оқу орындарында осы пәнді оқытуда жаңа басылымдары, бұрыннан жинақталған тәжірибені пайдалануға негізделген. Дегенмен, қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық, саяси, рухани және басқа да процестерді ескере отырып, қолданыстағы Конституцияға, қолданыстағы заңнамаларға негізделген жаңа оқулықтар, дәрістік курстар, оқу құралдары, әдістемелік ұсыныстарды басып шығарудың кезек күттірмейтін қажеттілігі барған сайын күшейе түсуде.

Ұсынылып отырған мемлекет және құқық теориясы пәнінен кестелер жиынтығы оқу-әдістемелік құралы негізінен Мемлекет және құқық теориясының ағымдағы бағдарламасының мазмұнына сәйкес келеді. Ол құқықтану мамандығының білімалушыларына, сонымен қатар оқу орындарының профессорлық-оқытушылық құрамына, мемлекет пен құқықтың жалпы теориясы мәселелеріне қызығушылық танытатын адамдарға арналған. Бұл жұмыс мемлекет және құқық теориясының заң терминдері мен анықтамаларының басым көпшілігін өз мәні бойынша қамтитын, құқықтану және заң тәжірибесі саласындағы жетістіктердің қазіргі деңгейін ескере отырып құрастырылды. Бірақ олар егжей-тегжейлі қарастырылмайды, тек кесте (схемалық) түрде қарастырылады, бұл оқырманнан оқу, ғылыми жалпы теориялық әдебиеттер мен тиісті нормативтік материалдармен қосымша жұмыс істеуді талап етеді.

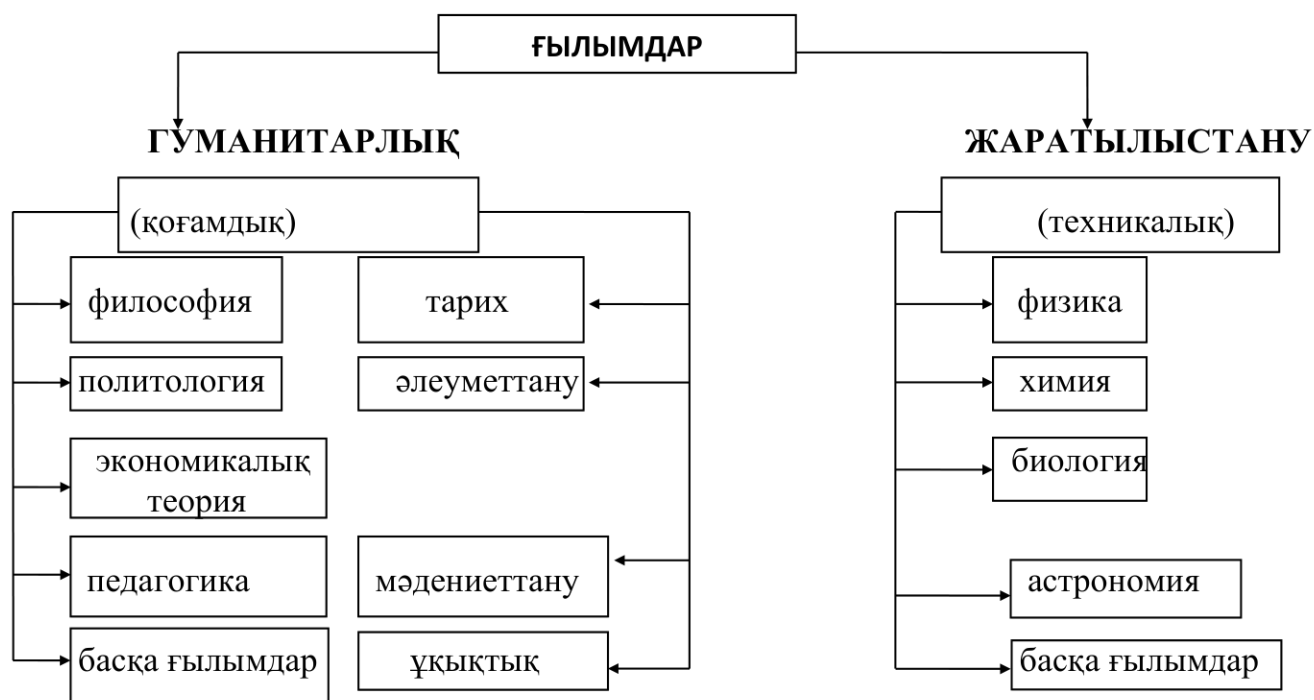
Кестелердің логикалық және тақырыптық орналасуы, сондай-ақ мемлекет және құқық теориясының категориялары мен тұжырымдамалары курстың нақты тақырыбын оқып-үйрену кезінде білімалушылардың дәрістердегі, практикалық сабақтардағы жұмысын ұтымды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Оқу-әдістемелік құралмен жұмыс белгілі бір дәрежеде пәнді меңгеруді жеңілдетеді және білімалушылардың құқыққа деген құқықтық көзқарасын, құқықтық дүниетанымын, құқықтық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Ұсынылып отырған оқу-әдістемелік құрал білімалушыларға семестрлік және мемлекеттік емтихандарға дайындалу кезінде ерекше көмек көрсете алады. Бұл әсіресе негізгі және қашықтықтан білімалушыларға, сондай-ақ заң ғылымдарын өз бетімен оқитын тұлғаларға баға жетпес көмек көрсетеді.

Осы нұсқаулықта берілген анықтамалардың, категориялардың және ұғымдардың көпшілігі еш өзгеріссіз жақында жарияланған оқу және ғылыми әдебиеттерден алынған. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда кейбір категориялар автордың мәселеге көзқарасында беріледі және интеллектуалды зерттеуінің нәтижесін білдіреді.

Автормен ұсынылып отырған оқу-әдістемелік құралды білімалушыларға мемлекет және құқық теориясы курсы оқу кезінде де, конституциялық, әкімшілік, қылмыстық, азаматтық құқық және т.б салалық пәндерді оқу кезінде де үлкен пайда әкелетініне үміттенеді.

Тақырып 1 Мемлекет және құқық туралы ғылымның жалпы сипаттамасы, оның қоғамдық және заң ғылымдары жүйесіндегі орны

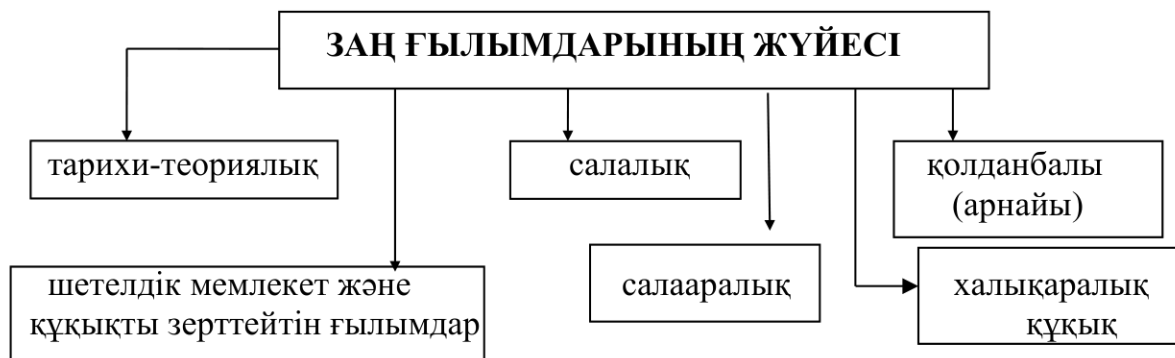

Ғылым - қоғамдық-тарихи тәжірибе барысында жинақталған табиғат, қоғам және ойлау туралы білімдер жүйесі.

Жаратылыстану ғылымдары табиғаттың дамуы мен өмір сүру заңдылықтарын оның көрінісінің барлық түрлерінде зерттейді.

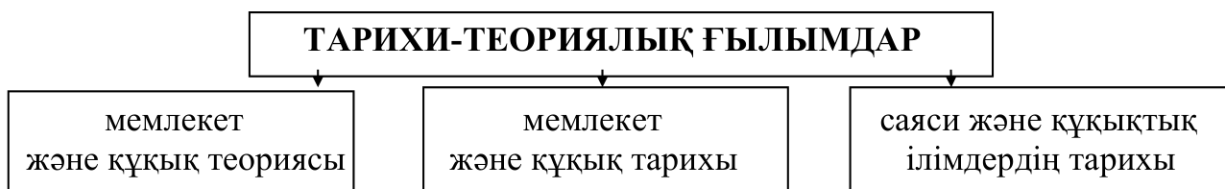
Әлеуметтік ғылымдар - қоғамның, жекелеген әлеуметтік құбылыстардың, процестер мен институттардың қалыптасу, даму және қызмет ету заңдылықтарын зерттейді.

Философия әлеуметтік ғылымдар жүйесінде ерекше орын алады. Ол барлық қоғамдық, соның ішінде заңды ғылымдары үшін теориялық база және әдіснамалық нұсқаулық ретінде қызмет ететін ғылым.

Құқықтық ғылым-бұл құқық пен мемлекет туралы толық және жан-жақты білім жүйесі, оның негізінде осы құбылыстың пайда болу, даму және жұмыс істеу заңдылықтарын көрсететін ұғымдар, категориялар мен ғылыми принциптер жиынтығы жатыр.

Құқықтану (заң ғылымдарының жүйесі) - бұл мемлекеттік-құқықтық құбылысты теориялық және қолданбалы игеруді (зерделеуді) жүзеге асырылатын арнайы қоғамдық білімнің саласы.

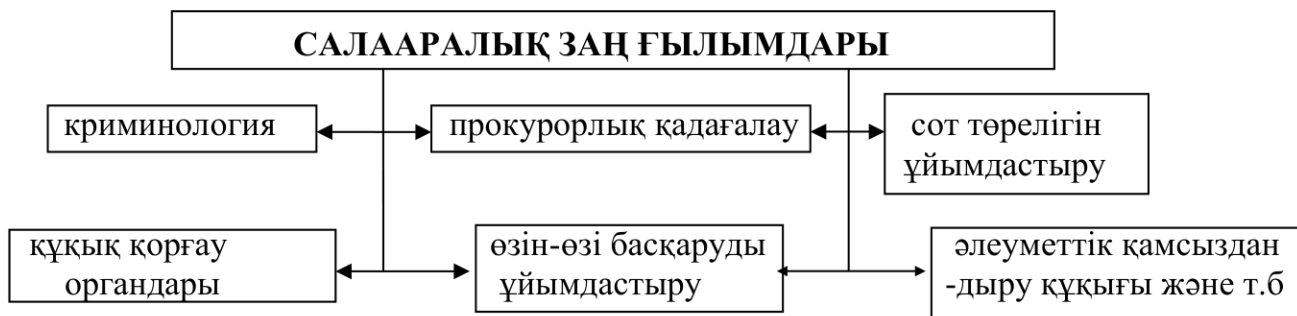
Мемлекет және құқық теориясы- қоғамдық өмірдің қандай нақты саласында болғанына қарамастан, жалпы мемлекеттік және құқықтық құбылыстардың ең жалпы заңдылықтарын зерттейді.

Мемлекет және құқық теориясы - мемлекет пен құқықтың пайда болуымен, олардың белгілі бір тарихи жағдайда дамуы мен қызмет етуімен және қатаң хронологиялық дәйектілікпен байланысты нақты тарихи шындықты зерттейді.

Саяси және құқықтық ілімдердің тарихы- мемлекет пен құқықтың пайда болуы, мәні мен дамуы туралы әртүрлі саяси және құқықтық көзқарастар мен ағымдардың пайда болу, даму процесін зерттейді.

Салалық заң ғылымдары мемлекет механизмінің бөліктерін, оның белгілі бір органдарын (өкілді, атқарушы, сот және т.б.) құқықтық нормалардың жекелеген топтарын (құқық салалары, құқықтық кіші салалар, заң институттары) зерттейді, олардың құрылымы мен функцияларын зерттеуге назар аударады, қоғамдық қатынастардың нақты түрін құқықтық реттеудің ерекшеліктерін талдайды.

Салааралық заң ғылымдары салалық ғылымдармен тығыз байланысты, бірақ сонымен бірге өзіндік зерттеу пәні бар.

Қолданбалы (арнайы) заң ғылымдары заң ғылымдарының ережелерін, тұжырымдарын, ең алдымен, білімнің басқа салаларын (физика, химия, медицина және т. б.) пайдаланады.

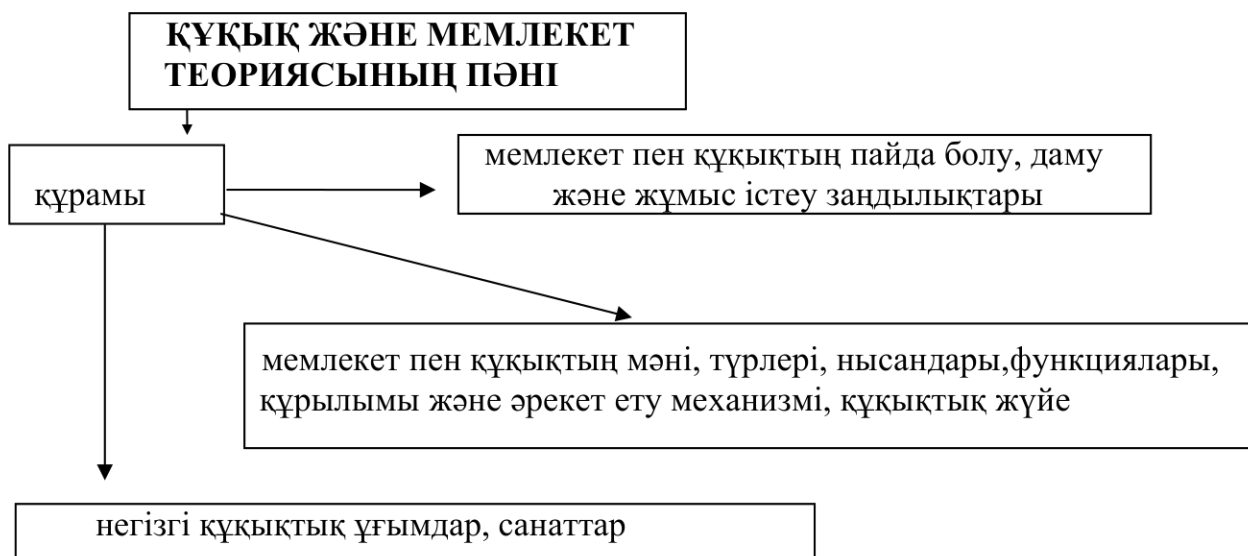

Халықаралық құқық әртүрлі елдер арасындағы келісімдер негізінде қалыптасады және олардың ортақ келісілген ерік-жігерін білдіреді. Оның нормалары мен институттары әртүрлі халықаралық шарттарда, келісімдерде, жарғыларда, конвенцияларда, декларацияларда, БҰҰ құжаттарында бекітілген.

Халықаралық жария құқық мемлекеттер арасындағы өзара қатынастарды реттейді, олардың өзара құқықтары мен міндеттерін айқындайды.

Халықаралық жеке құқық әртүрлі елдердің азаматтары мен ұйымдары арасындағы мүліктік және өзге де қатынастарды, олардың іс жүргізу жағдайын, юрисдикциясын, аумағында уақытша немесе тұрақты болатын мемлекеттің заңнамасын оларға қолданудың тәртібі мен шарттарын реттейді.

Тақырып 2 Мемлекет және құқық теориясының пәні мен әдістемесі

Құқық және мемлекет теориясының пәні мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың пайда болуының, дамуы мен жұмыс істеуінің жалпы және нақты заңдылықтары, олардың мәні мен қоғамның мемлекеттік-құқықтық ұйымындағы әлеуметтік мақсатын талдау болып табылады.

Танымдық функция қоғамның мемлекеттік және құқықтық өмірінің құбылыстары мен процестерін тануда және түсіндіруде көрінеді.

Онтологиялық функция-көрсетілген функция аясында мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың мәні туралы білім пайда болады.

Эвристикалық функция қоғамның мемлекеттік-құқықтық өмірінің жана заңдылықтарын ашады.

Идеологиялық функция - құқықтық мемлекет қағидаттарын бекіту, құқықтық насихат пен құқықтық тәрбиені қамтамасыз ету.

Болжамдық функция олардың объективті заңдылықтарының барабар көрінісі негізінде құқық пен мемлекеттің одан әрі дамуының ғылыми гипотезаларын алға тартады.

Мемлекет және құқық теориясының әдістемесі—бұл мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың пайда болуының, қалыптасуы мен дамуының жалпы заңдылықтарын зерттеудің ерекше әдістері, принциптері мен әдістерінің жиынтығы.

Тарихи көзқарас дамудағы мемлекеттік және құқықтық құбылыстарды, олардың тарихи өзара байланысын қарастыруды талап етеді.

Объективтілік принципі ғылыми білімдегі мемлекеттік-құқықтық шындықтың шынайы көрінісін, оны шын мәнінде бар етіп жаңғыртуды білдіреді.

Нақтылық принципі мемлекет теориясы мен құқық теориясын білім объектісі орналасқан барлық жағдайларды дәл есепке алуды, оның негізгі, маңызды қасиеттерін, байланыстары мен даму тенденцияларын бөліп көрсетуді талап етеді.

Плюрализм принципі мемлекет пен құқықты зерттеуде көп қырлылықты қарастырады. Ғылыми танымның плюрализмі сонымен бірге оның әмбебаптығын білдіреді, өйткені бір құбылысқа қарама-қайшы көзқарастар ғана емес, сонымен бірге олардың шығу тегі, мәні, әлеуметтік бағыты, құрылымы, даму перспективалары туралы бірдей емес идеялар ескеріледі.

Тақырып 3 Құқық ұғымы

Құқықтың психологиялық теориясы. Адамдардың құқықтары мен міндеттері туралы психологиялық ойлар туралы шынайы құқық және ресми құқықтық нормалар жиынтығы.

Табиғи-құқықтық теория. Мемлекет құратын оң құқықтан басқа, оның үстінде туғаннан бастап адамға тиесілі табиғи ажырамас құқықтар бар. Табиғи құқық моральдық және құқықтық идеялар, принциптер, талаптар ретінде заңды мағынада құқық болып табылмайды, бірақ оң құқықтың ең жақын және қажетті алғышарттарын білдіреді.

Тарихи құқық мектебі. Құқық-бұл мемлекеттен біртіндеп тәуелсіз, тіл сияқты қалыптасатын халық рухының, халықтық құқықтық сенімінің көрінісі. Заң шығарушы нормаларды өз қалауы бойынша жасай алмайды, тек нормалар түрінде қалыптасқан нәрсені тіркеуге құқылы.

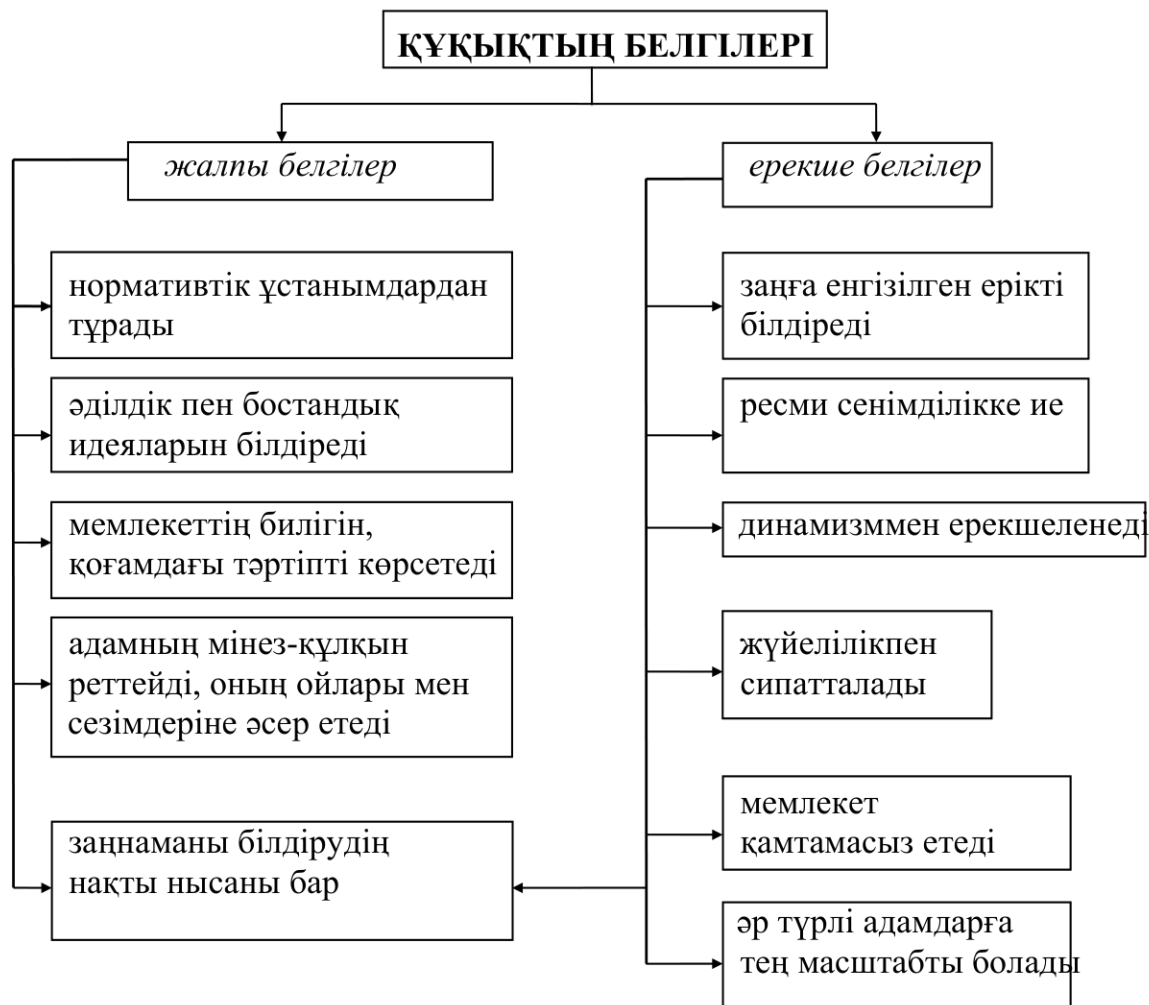
Нормативтік құқық теориясы. Құқық-нормалардың иерархиясы, қоғамдық қатынастардың нормативтік реттеушісі; бұл мемлекетсіз мүмкін емес, ал мемлекет құқықсыз мүмкін емес.

Құқықтың социологиялық теориясы. Құқық-құқықтық қатынастар жүйесі, заңмен реттелетін адамдардың нақты мінез-құлқы.

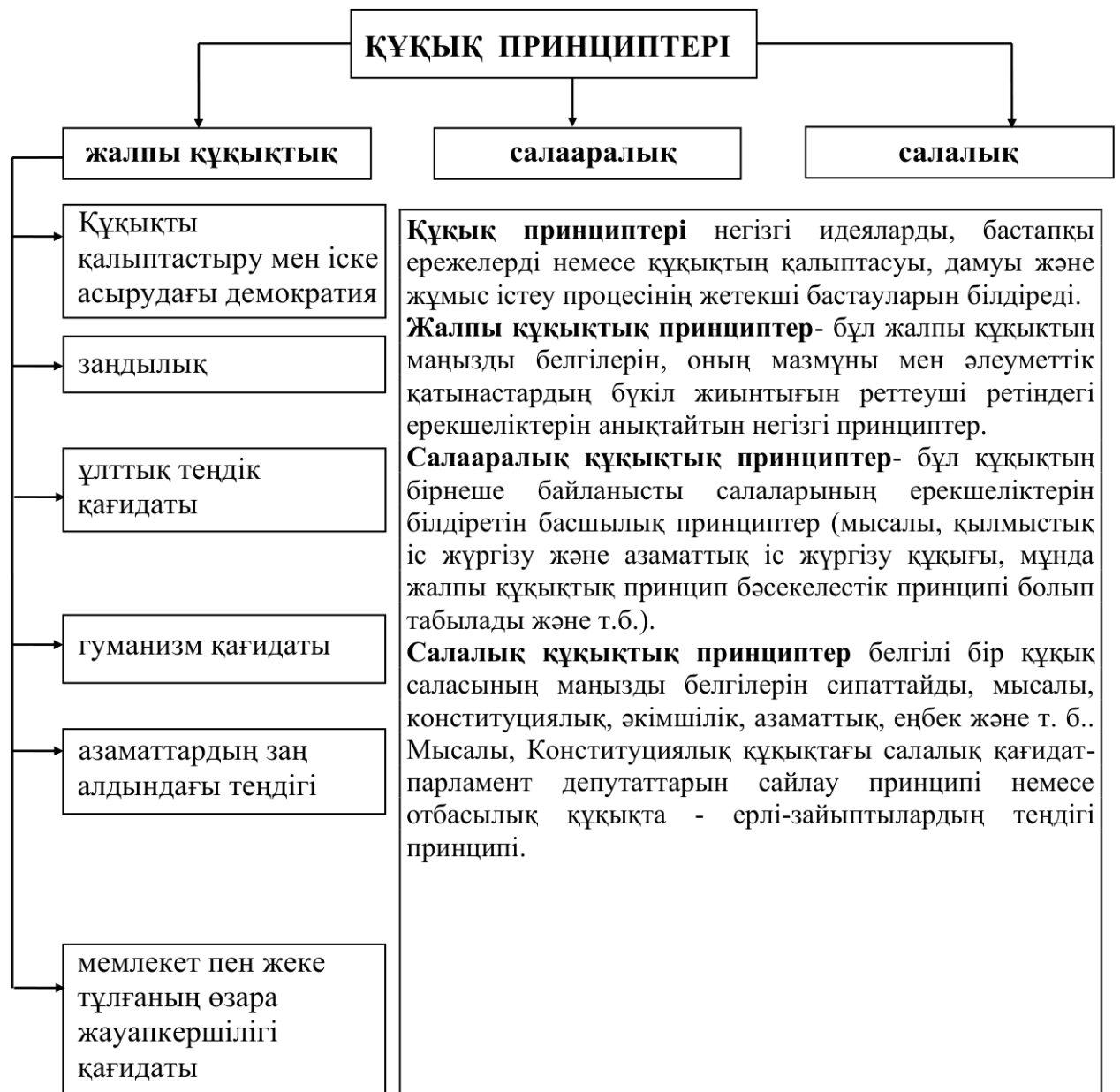
Реалистік құқық мектебі. Құқық-бұл мемлекетпен қорғаған қызығушылық, ол мемлекеттік биліксіз ештеңе емес.

Ынтымақтастық теориясы. Объективті құқық мемлекет пен азаматтар бағынатын әлеуметтік ынтымақтастық ережелерін құрайды.

Құқықтың материалистік (таптық) теориясы. Құқық-бұл үстем таптың заңға енгізілген еркі, оның мазмұны қоғамның материалдық жағдайларымен анықталады.

Құқық - бұл адамның әділеттілігі мен бостандығы идеяларына сүйенетін, заңнамада көпшілік білдіретін, қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік көзқарастар жүйесі.

Құқықтың функциялары-қоғам өміріндегі құқықтың мәні мен әлеуметтік мақсатымен анықталатын қоғамдық қатынастарға құқықтық ықпал етудің негізгі бағыттары.

Реттеуші функция-бұл адам мен қоғам үшін қалыпты, табиғи және пайдалы қатынастарға құқықтың әсерінен көрінеді.

Реттеуші статикалық функция-Конституцияда және басқа да нормативтік актілерде экономикалық, саяси және мемлекеттік жүйені, азаматтардың құқықтары мен міндеттерін және т.б. бекітеді және осылайша мызғымас, заңды қоғамдық қатынастарды жасайды; бұл жағдайда субъектілерге осы қатынастарға қол сұғудан аулақ болуға, пассивті әрекет етуге нұсқау беріледі.

Реттеуші динамикалық функция-жеке тұлға мен қоғамға қажетті және пайдалы қатынастардың дамуын заңнамалық құралдармен ынталандырады, яғни құқық субъектілеріне заңды міндеттерде көрсетілген және бекітілген белгілі бір белсенді әрекеттерді орындауға нұсқау беріледі.

Қорғау функциясы-бұл реттеуші функцияның объектісі болып табылатын қатынастарды қорғау, ол жағымсыз құбылыстарды жеке және қоғамдық өмірді ығыстыруға, олардың алдын алуға және жолын кесуге, бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге бағытталған.

Тақырып 4 Қазіргі заманның құқықтық жүйелері

Құқықтық отбасы-бұл бастау көздердің ортақтығына, құқық құрылымына және оны қалыптастырудың тарихи жолына негізделген ұлттық құқықтық жүйелердің жиынтығы.

Ұлттық құқықтық жүйе - белгілі бір елдің (мемлекеттің) құқығының (заңнамасының), заң тәжірибесінде және үстем құқықтық идеологиясының нақты тарихи жиынтығы.

Құқықтық жүйе-бұл

қоғамдық қатынастарды реттейтін өзара байланысты, келісілген және өзара әрекеттесетін құқықтық құралдардың, сондай-ақ елдің құқықтық даму деңгейін сипаттайтын элементтердің жиынтығы.

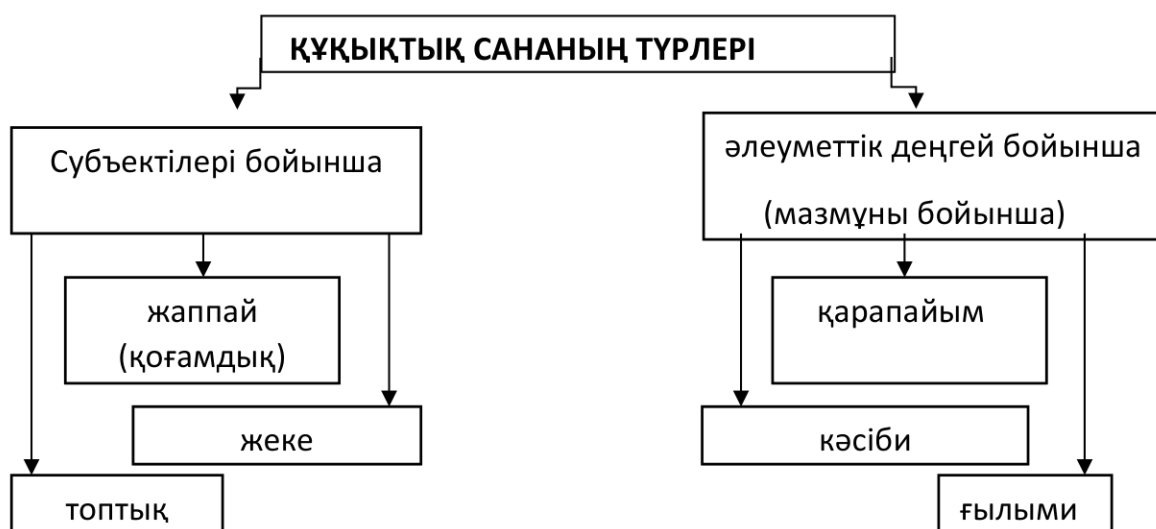
Тақырып 5 Құқықтық сана және құқықтық мәдениет

Құқықтық сана - азаматтардың қолданыстағы құқыққа, заңи тәжірибеге, құқықтарына, бостандықтарына, азаматтардың міндеттеріне, сондай-ақ қалаған құқыққа, басқа да қажетті құқықтық құбылыстарға қатынасын білдіретін эмоциялардың, идеялардың, көзқарастардың, бағалаулардың және басқа көріністердің құқықтық сезімдер жүйесі.

Құқықтық идеология-адамдардың қолданыстағы және қалаған құқыққа, құқықтық қызметтің әртүрлі нысанына қатынасын көрсететін және бағалайтын идеялар, теориялар мен тұжырымдамалар жүйесі.

Құқықтық психология-адамдардың қолданыстағы және қалаған құқыққа, сондай-ақ құқықтық қызметке қатынасын көрсететін сезімдер, эмоциялар, көңіл-күйлер, тәжірибелер, әдеттер жиынтығы.

Жеке және топтық құқықтық сана қоғамдық (әлеуметтік) сипатта болады.

Қоғамдық және топтық құқықтық сана жеке адамнан тыс болмайды.

Қарапайым құқықтық сана өмір сүрудің нақты жағдайларының, жеке өмірлік тәжірибенің және халыққа қол жетімді құқықтық білімнің әсерінен өздігінен дамиды.

Кәсіби құқықтық сана - кәсіби заңгерлер арасында қалыптасатын ұғымдар, идеялар, нанымдар, дәстүрлер, стереотиптер, яғни бұл арнайы білім беру және практикалық дайындықты қажет ететін адамдар қауымдастығы.

Ғылыми құқықтық сана-бұл құқықтың жүйелі, теориялық дамуын білдіретін идеялар, тұжырымдамалар, көзқарастар. Оның мазмұны негізінен құқықтық идеология мен теориялық құқықтық білім жүйесінен тұрады. Құқықтық құбылыстардың көрінісінің осы түрінің тасымалдаушылары мен генераторлары - құқықтанушы ғалымдар.

Қоғамның құқықтық мәдениеті-құқықтық сананың, заңдылықтың, заңнама мен заң практикасының жетілдірілуінің белгілі бір деңгейін көрсететін және құқық саласындағы адамдар жасаған барлық құндылықтарды қамтитын қоғамдық мәдениеттің бір түрі.

Жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті қоғамның құқықтық мәдениетінің құрамдас бөлігі және оған тәуелді мән бола отырып, оның прогрессивті дамуының дәрежесі мен сипатын көрсетеді, қандай да бір жолмен жеке тұлғаның әлеуметтенуін, жеке тұлғаның заңды қызметін қамтамасыз етеді.

Қарапайым деңгейі құқықтық мәдениеттің адамдардың құқықтық құбылыстармен байланыста болуының күнделікті шеңберімен шектеледі.

Кәсіби деңгейі құқықтық мәдениеттің құқықтық қызметпен айналысатын адамдарда, заңгерлерде қалыптасады.

Теориялық деңгейдегі құқықтық мәдениет-құқықтық реттеудің бүкіл механизмінің құқықтық құбылыстарының мәні, сипаты және өзара әрекеттесуі туралы ғылыми білім. Ол ғалымдардың, философтардың, заңгерлердің және т.б. ұжымдық күш-жігерімен жасалады.

Танымдық функция құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамды қалыптастырудағы теориялық және ұйымдастырушылық қызметпен байланысты.

Құқықтық реттеу функциясы-құқықтық жүйенің және тұтастай қоғамның барлық элементтерінің тұрақты, үйлесімді, динамикалық және тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған.

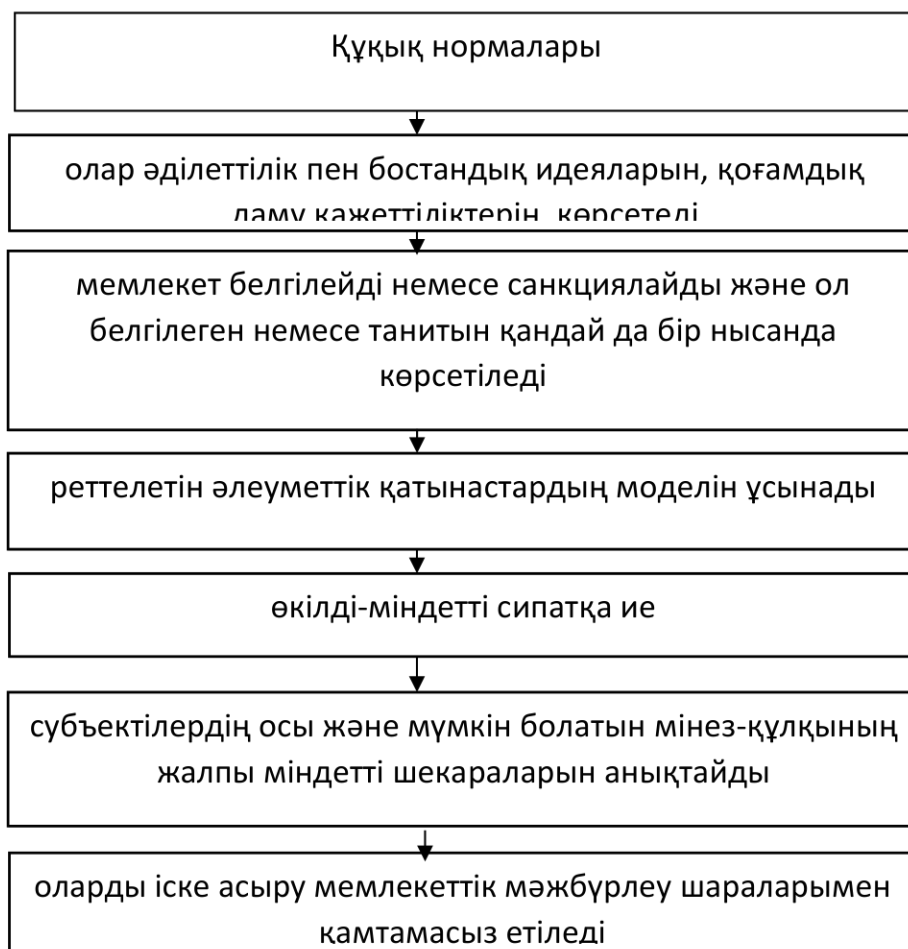
Құндылықты-нормативтік функция құндылық мәніне ие болатын әртүрлі фактілерде көрінеді. Құқықтық нормалар, қоғамның құқықтық мәдениетінің басқа компоненттері бағалау объектілері болып табылады.

Құқықтық әлеуметтену функциясы жеке тұлғаның құқықтық қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған.

Коммуникативті функция-заң саласындағы азаматтардың қарым-қатынасын қамтамасыз етеді.

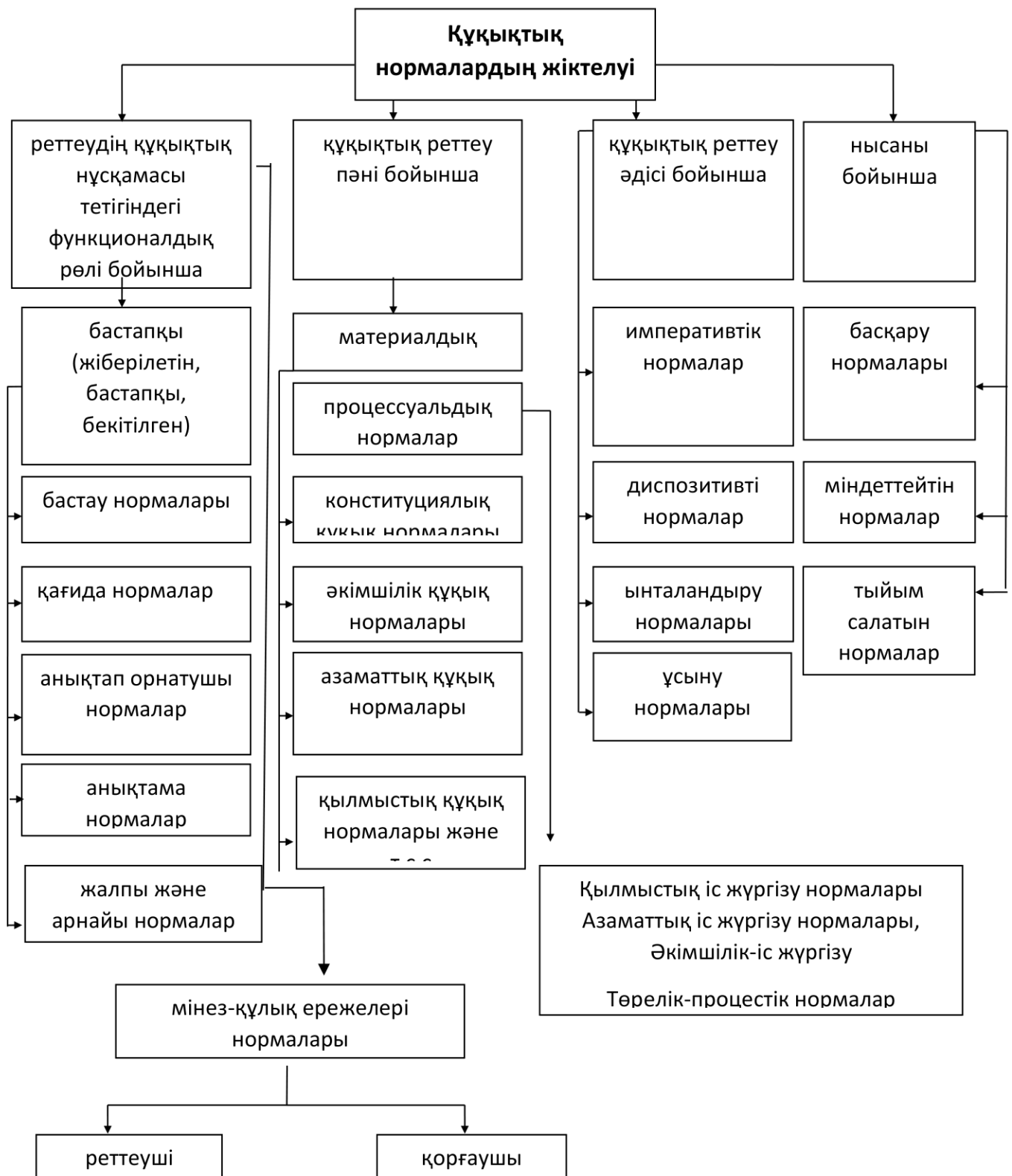
Болжамдық функция заң шығару мен құқықты іске асыруды, азаматтардың заңды мінез-құлқын, олардың әлеуметтік белсенділігін, ғылыми болжам мен жоспарлылықты қамтамасыз етуді қамтиды.

Тақырып 6 Құқық нормалары

Құқық нормасы-бұл мемлекеттен және оның қорғалатын жалпыға міндетті, формальды түрде анықталған, мінез-құлық ережесі немесе бастапқы белгілеу түрінде көрсетілген (модельденетін) және қоғамдық қатынастардың мемлекеттік реттеушісі болып табылатын ұйғарым.

Құқықтық норманың мазмұны-оны құрайтын барлық элементтердің бірлігі, олардың қоғамдық қатынастармен реттелетін өзара әрекеті.

Құқықтық норманың құрылымы - оны құрайтын элементтердің бірлігі.

Құқықтық норманың гипотезасы-норма (диспозиция) болған немесе болмаған жағдайда өмірлік жағдайларды көрсететін құқықтық норманың бөлігі.

Оң гипотеза - өмірлік жағдайлардың болуын, ал **теріс гипотеза** - олардың жоқтығын көрсетеді.

Қарапайым гипотеза-бір жағдай көрсетіледі, оның болуы немесе болмауы құқықтық норманың әрекетімен байланысты.

Күрделі гипотеза-норманың әрекеті бір уақытта екі немесе одан да көп жағдайлардың болуына немесе болмауына байланысты қойылады.

Балама гипотеза-норманың әрекеті бірнеше жағдайлардың біріне байланысты қойылады.

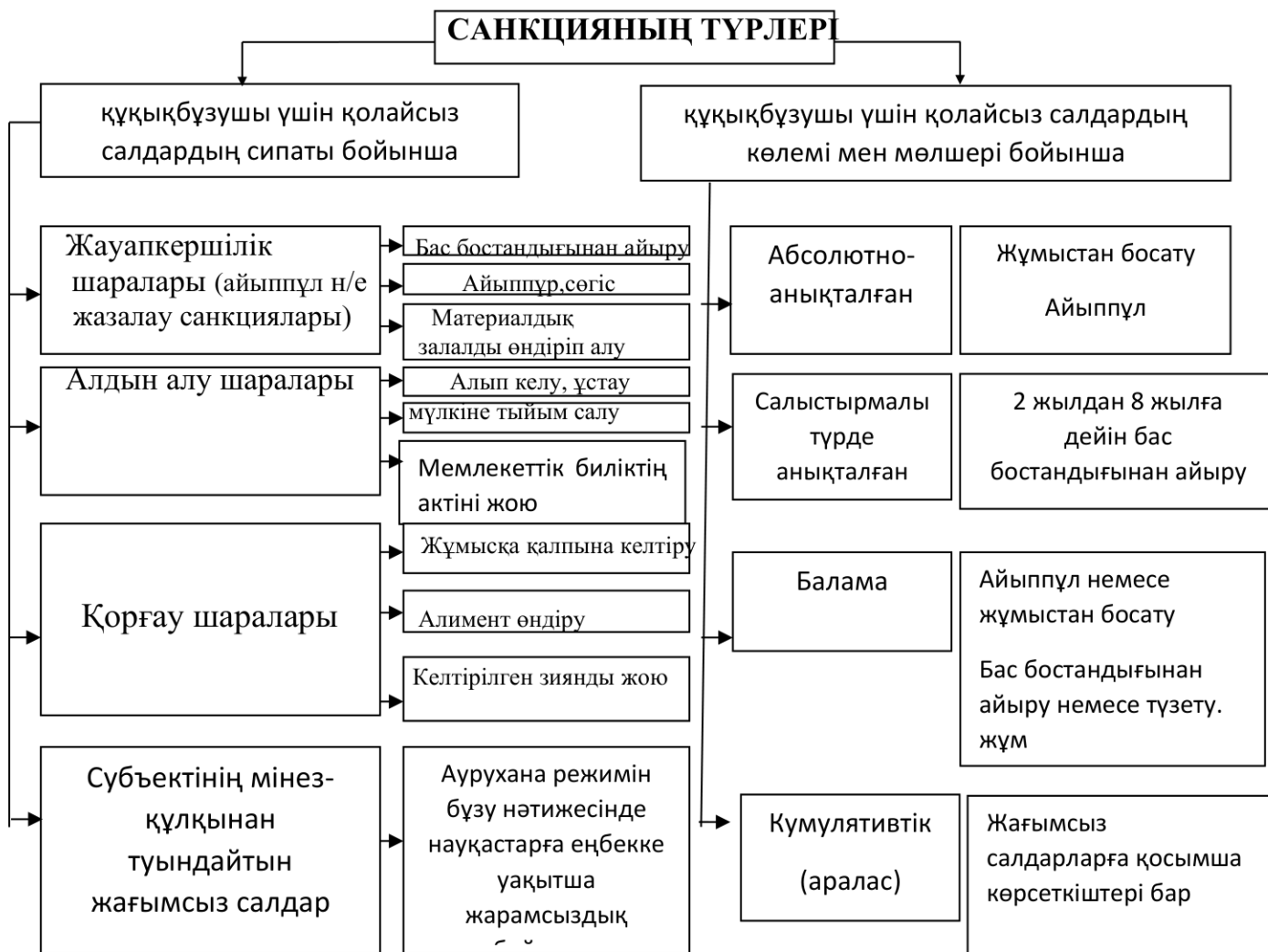

Құқықтық норманың диспозициясы-құқықтық қатынастарға қатысушылар ұстануға тиісті мінез-құлық ережесін қамтитын құқықтық норманың бөлігі.

Қарапайым диспозиция-мінез-құлық нұсқасын атайды, бірақ оны ашпайды, түсіндірмейді.

Сілтемелі диспозиция-мінез-құлық ережесін көрсетпейді, бірақ онымен танысу үшін сол нормативтік құқықтық актінің басқа нормасына сілтеме жасайды.

Бланкет диспозициясы-сілтемелі диспозиция түрі. Мінез-құлық ережелерімен танысу үшін ол басқа нормативтік актіге сілтеме жасайды.

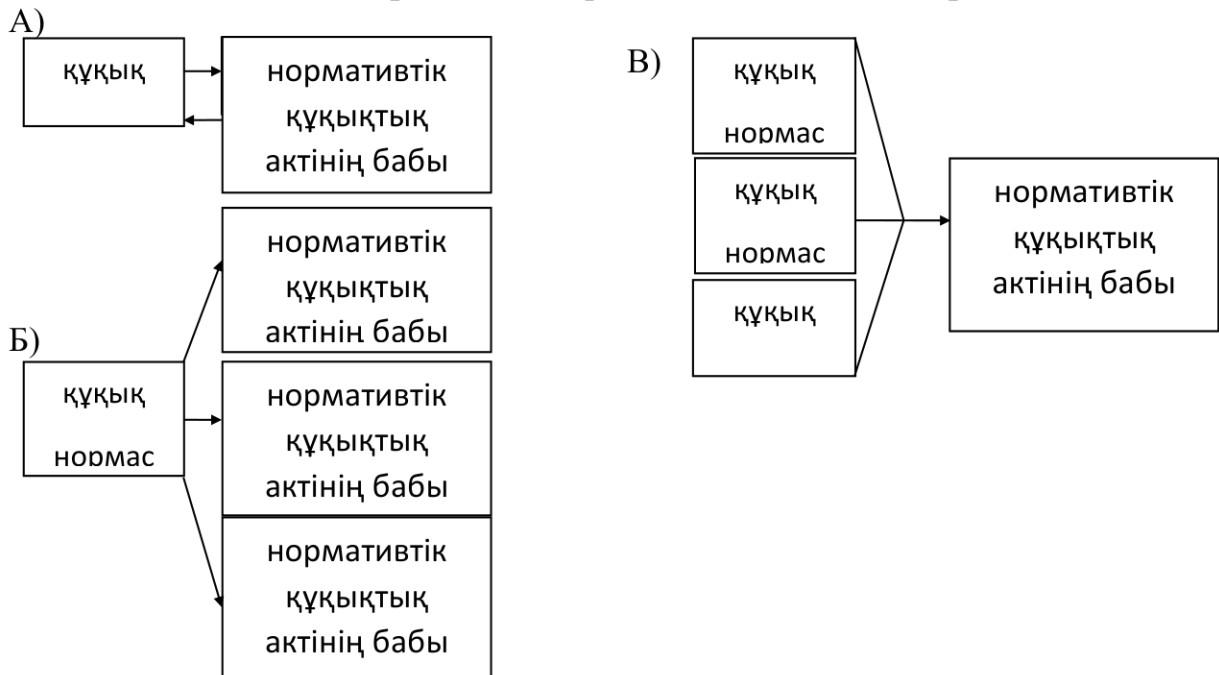
Құқықтық норманың санкциясы-құқықтық норманың диспозициясын бұзу нәтижесінде пайда болатын жағымсыз салдарларды көрсететін құқықтық норманың бөлігі.

Абсолютті - анықталған санкция-қолайсыз салдардың мөлшерін дәл көрсетеді (мысалы, айыппұлдың нақты белгіленген мөлшері; - ең төменгі жалақы мөлшері; 1 жылға бас бостандығынан айыру және т. б.)

Салыстырмалы түрде анықталған санкция-қолайсыз салдардың шекаралары минимумнан максимумға дейін немесе тек жоғарғы шегі көрсетілген(мысалы, 3 жылдан 5 жылға дейін бас бостандығынан айыру; 10 жылға дейін бас бостандығынан айыру және т. б.).

Балама санкция - `және`, `немесе` сөздері арқылы жағымсыз салдардың бірнеше түрлері келтірілген. (Мысалы, 6 айға дейін бас бостандығынан айыру немесе сол мерзімге түзеу жұмыстарымен немесе ең төменгі жалақының он мөлшеріне дейін айыппұлмен жазланады).

Құқық нормасының арақатынасы және нормативтік құқықтық актінің баптары

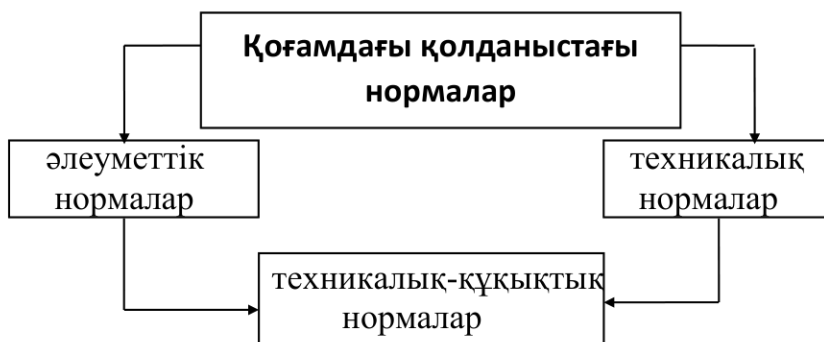

А). Құқық нормасы мен нормативтік құқықтық актінің бабы сәйкес келеді, яғни нормативтік актінің бір бабында оның барлық үш мүшесінің құрамындағы норма толығымен көрсетілген: *а) гипотеза; б) диспозиция; в) санкция.*

Б). Құқықтың бір нормасы нормативтік құқықтық актінің бірнеше баптарында орналасқан.

В). Заңның бірнеше нормалары заңның бір бабына енгізілген. Мысалы ҚР Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігінің көптеген баптары екі немесе одан да көп бөліктен тұрады, олардың әрқайсысы тәуелсіз құқық нормасы болып табылады.

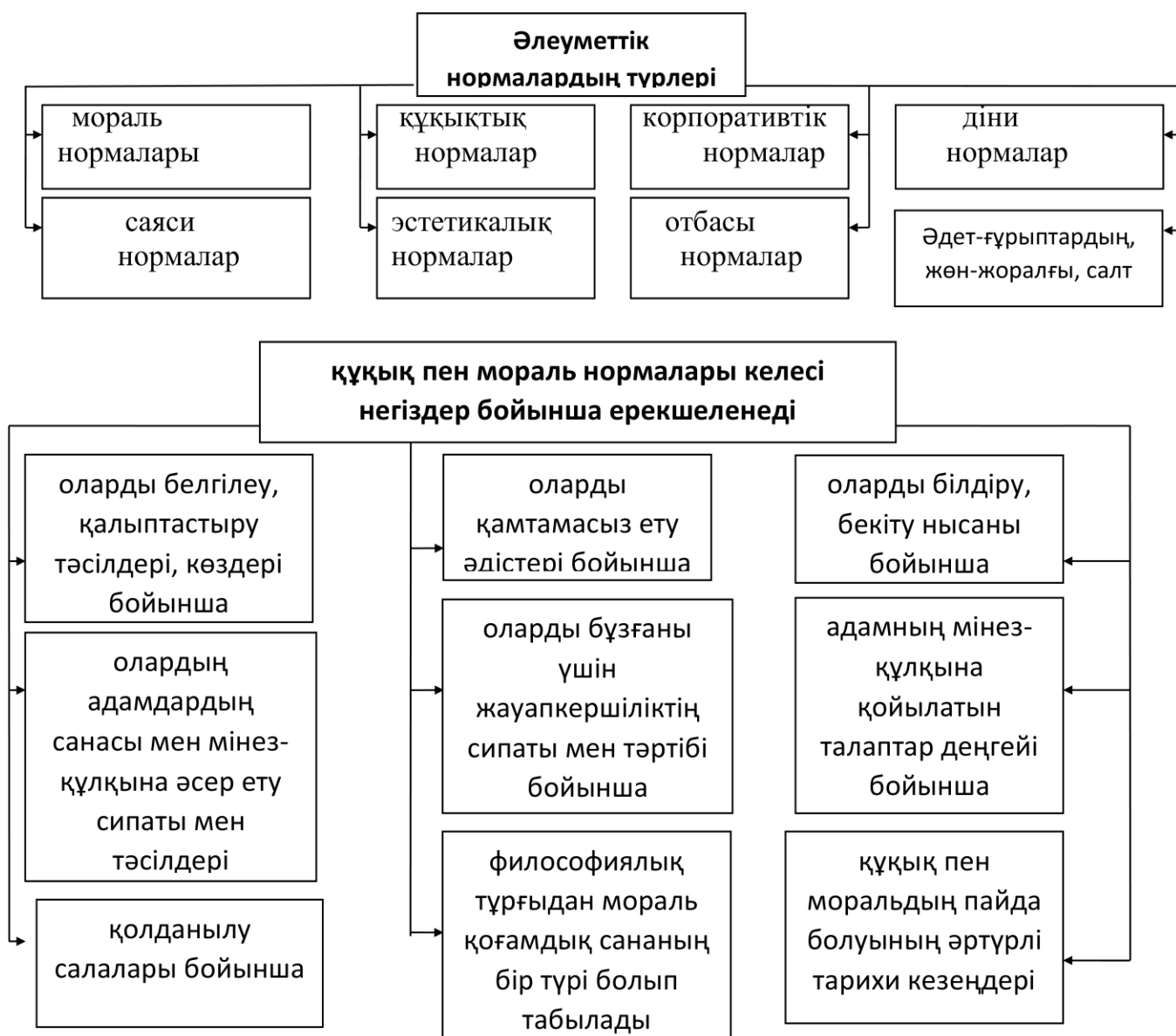
Тақырып 7 Әлеуметтік нормалар жүйесіндегі құқықтық нормалар

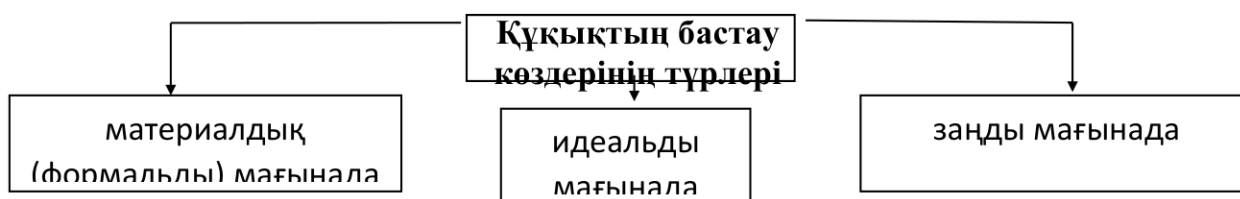
Әлеуметтік нормалар-қоғаммен, адамдар тобымен әзірлеген немесе адам әрекетін реттейтін мемлекет белгілеген мінез-құлық ережелері.

Техникалық нормалар-адамдар мен сыртқы әлем, табиғат, техника арасындағы қатынастарды реттейді.

Техникалық-құқықтық (құқықтық) нормалар материалдық - өндірістік және басқару саласындағы қатынастарды реттейді. (Мысалы, өрт қауіпсіздігі ережелері, тасымалдау ережелері, жарылғыш заттарды сақтау...)

Тақырып 8 Құқық бастау көздері (нысандары). Заң шығармашылық

Материалдық мағынадағы құқықтың бастау көздері—бұл өндірістің осы әдісінде құқықтық реттеуді қажет ететін әртүрлі түрлердегі әлеуметтік, ең алдымен экономикалық қатынастар. Материалдық мағынада құқықтың қайнар көздері өндірістік қатынастар, өндірістік күштер, меншік нысандары болып табылады.

Идеальды (идеологиялық, тұжырымдамалық) мағынадағы құқықтың бастау көздері—қоғамда үстемдік ететін және құқықтық ережелерде көрініс тауып және бекітілетін, идеологиялық көзқарастар.

Құқықтық мағынадағы құқық көздері—құқықтық нормалардың нұсқамаларын білдіру және сыртқы формальды бекіту, оларға жалпыға бірдей міндетті мән беру тәсілдері.

Құқықтық әдет—бұл ұзақ уақыт бойы оның нақты қолданылуына байланысты қалыптасқан және мемлекет жалпыға бірдей міндетті ереже ретінде мойындайтын мінез-құлық ережесі.

Құқықтық прецедент—бұл белгілі бір іс бойынша юрисдикциялық және әкімшілік органдардың шешімі, ол кейіннен барлық ұқсас істерді шешуде міндетті ереже ретінде қабылданады.

Нормативтік мазмұндағы шарт—бұл заң шығарушы органдардың ерік-жігерін өзара білдіруді, олардың заңды міндеттерін қарсы қабылдауды білдіретін бірлескен заңды актілер.

Нормативтік құқықтық акт—бұл құзыретті мемлекеттік органнан шығатын және құқық нормаларын тежейтін заң шығару актісі.

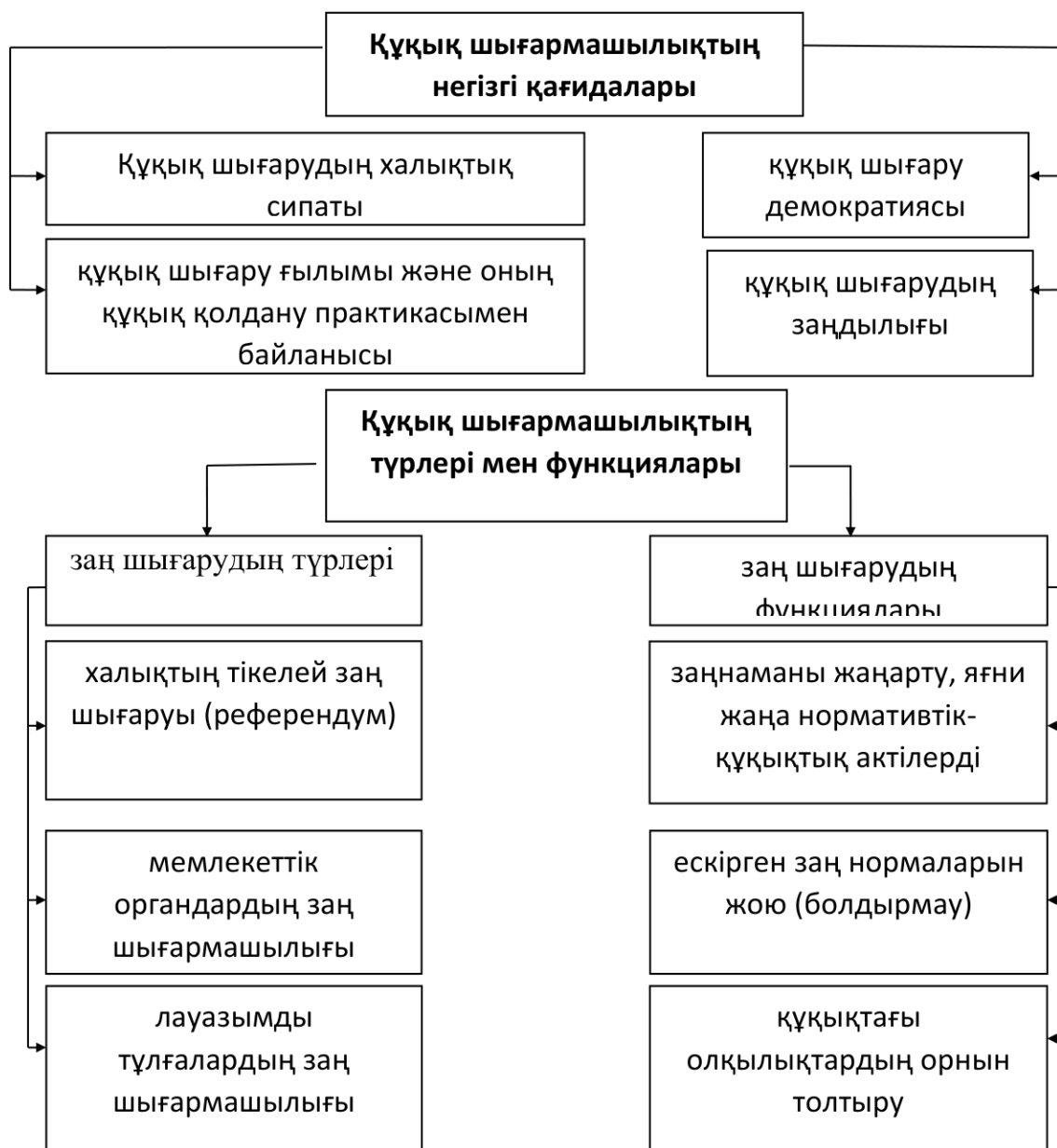
Референдум—мемлекеттік және қоғамдық өмірдің қандай да бір маңызды мәселесі бойынша жалпыхалықтық дауыс беру.

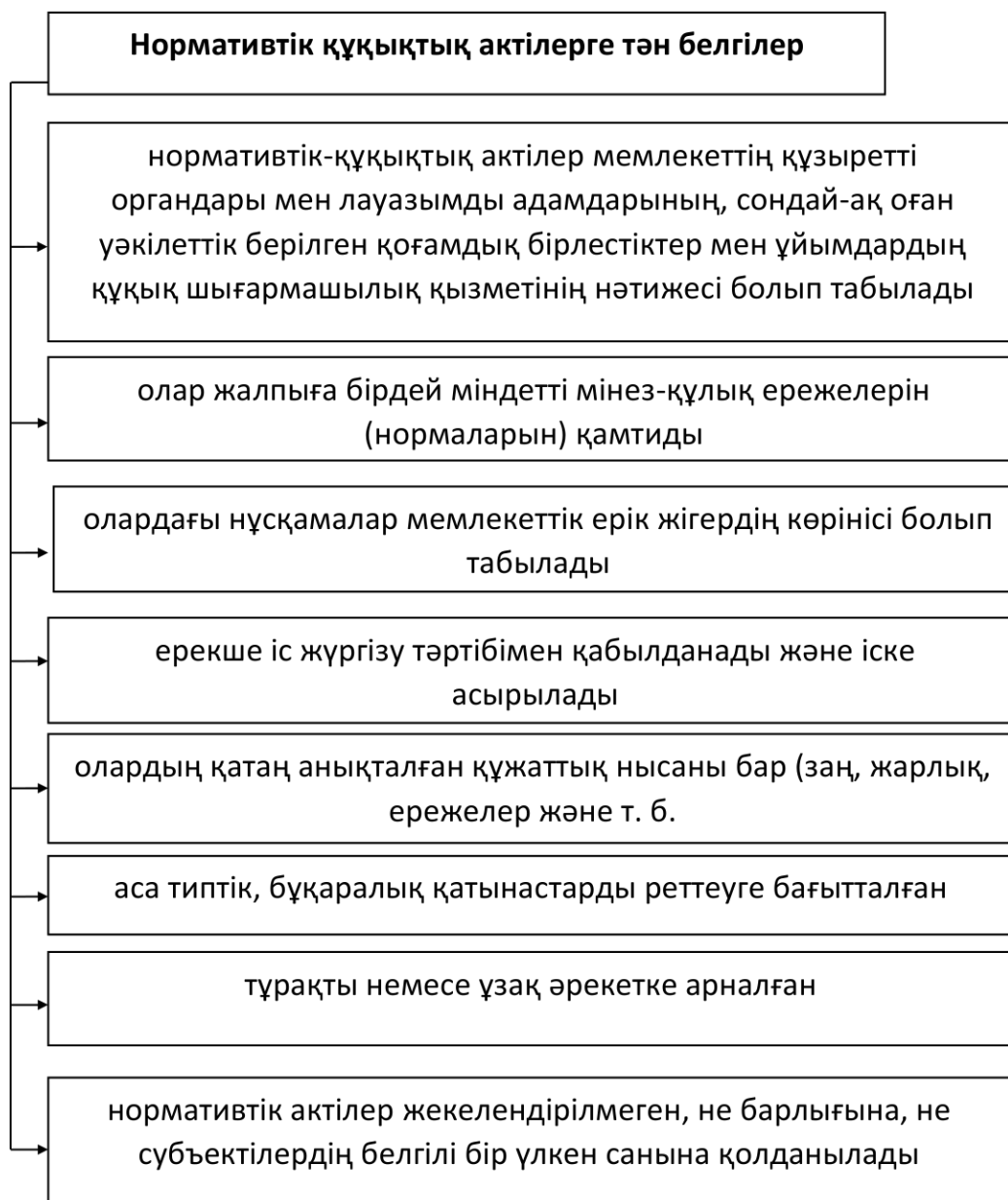
Заң ғылымы (құқықтық доктрина) - құқықтың өмірлік қайнар көзі ретінде ол заң шығарушы органдар қолданатын ұғымдар мен құрылымдарды жасайтындығында көрінеді.

Құқықтың жалпы қағидалары—яғни, құқықтық жүйенің бастапқы принциптері мысалы, әділеттілік, ар-ождан, құқықтың әлеуметтік бағыты заңнамалық норма, міндетті прецедент немесе әдет-ғұрып болмаған кезде құқықтың қайнар көзі ретінде танылады.

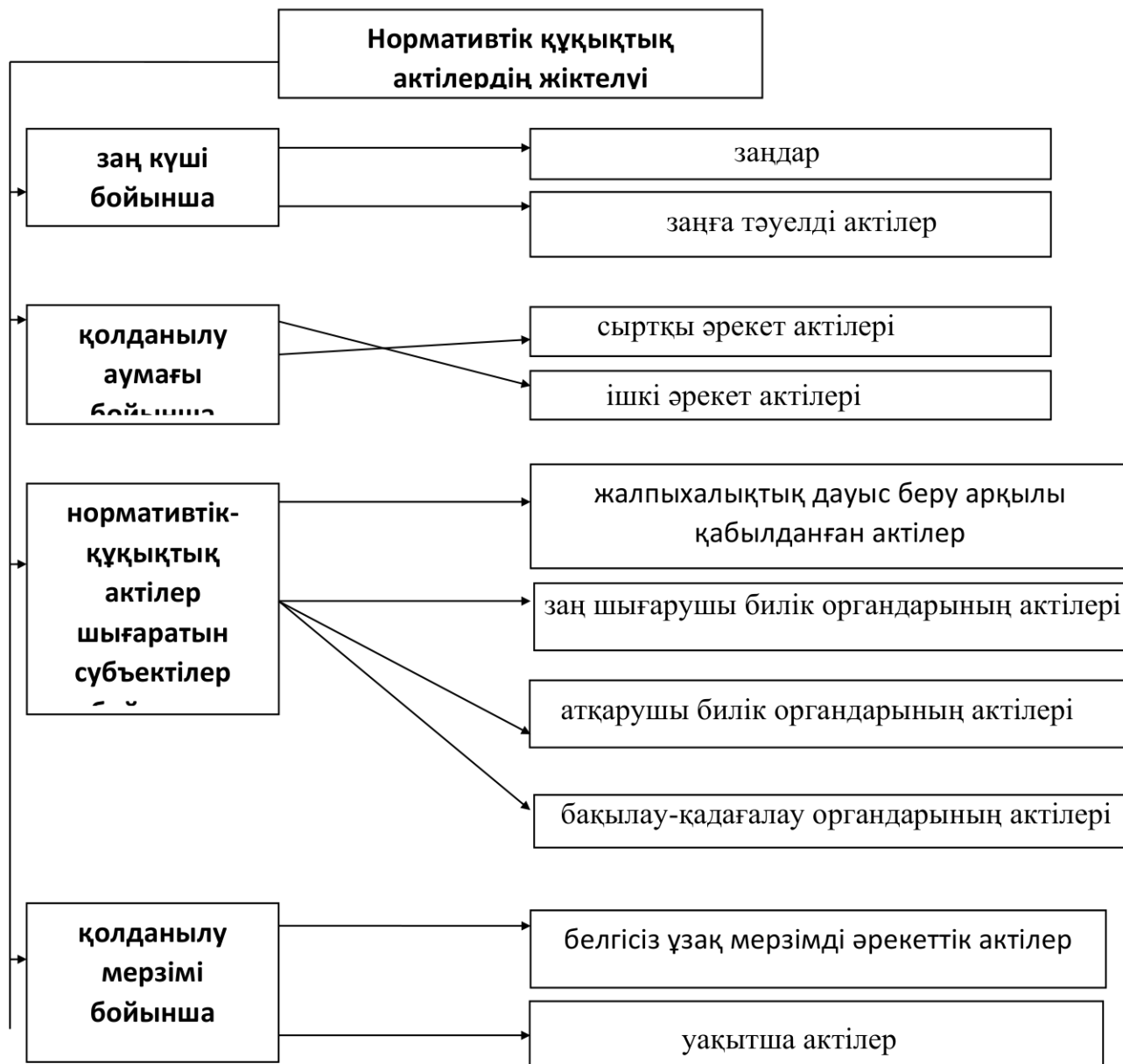
Діни мәтіндер - жалпы діни негізі бар мұсылман құқығына тән. (Құран, Сүннет)

Құқық шығармашылық - бұл мемлекеттік органдардың (референдум болған жағдайда - бүкіл халық) және лауазымды тұлғалардың нормативтік құқықтық актілерді шығару, қайта өңдеу және жою жөніндегі қызметі.

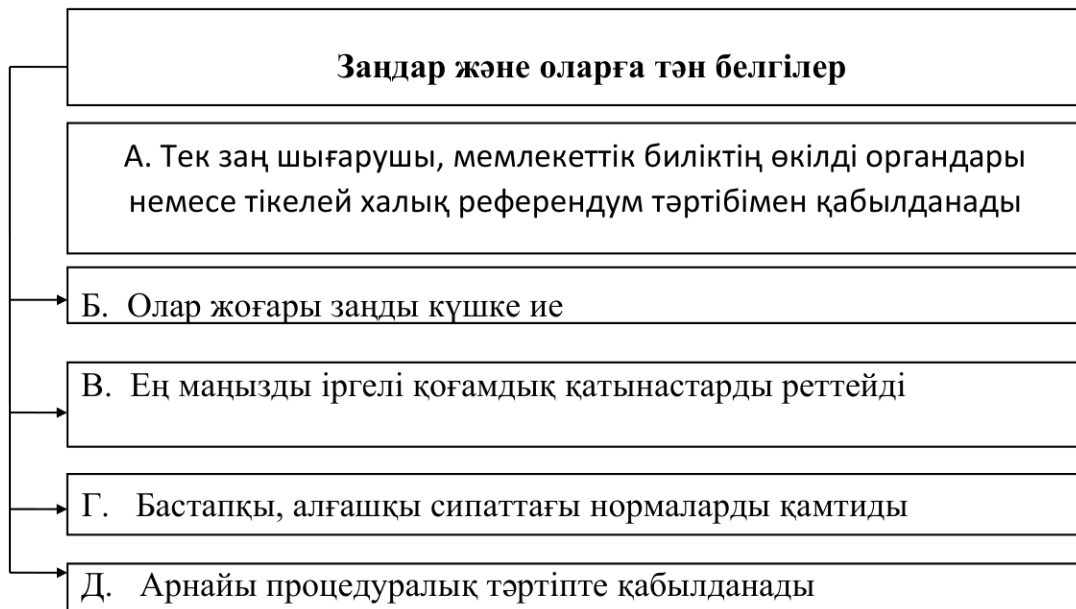

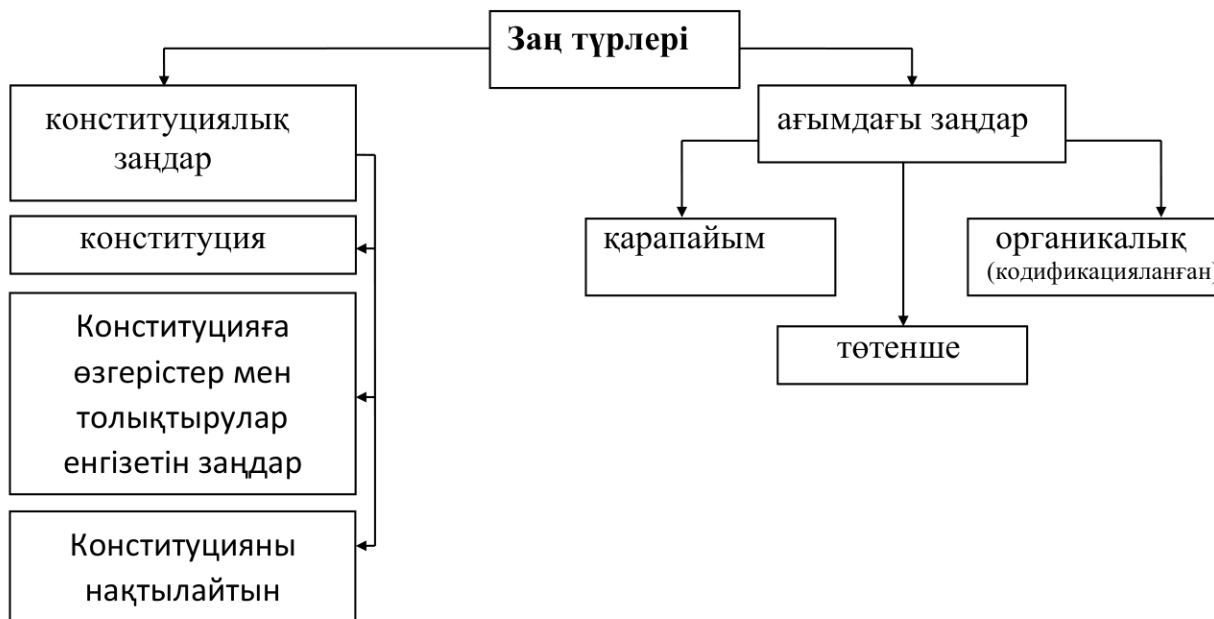
Нормативтік құқықтық акт - ерекше тәртіппен шығарылған ресми акт - құқық нормаларын қамтитын құзыретті заң шығарушы органның құжаты.

Заңнама- кең мағынасында-мемлекеттің конституциялық органдармен қабылдаған барлық нормативтік актілердің жиынтығы. (Конституция, заңдар, Президенттің жарлықтары, Үкімет қаулылары.)

Заң-бұл заң шығарушы органның ерекше тәртіпте қабылданған, ең жоғары заңды күші бар және ең маңызды қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған актісі.

Конституциялық заңдар-қоғамдық және мемлекеттік жүйенің негіздерін бекітеді, ағымдағы заңнаманың негізі ретінде қызмет етеді.

Ағымдағы заңдар-конституциялық заңдарды орындау негізінде қабылданады, ағымдағы заңнаманы құрайды және елдің экономикалық, саяси, мәдени өмірінің әртүрлі аспектілерін реттейді.

Органикалық (кодификацияланған) заңдар - нормативтік жалпылаудың жоғары деңгейімен ерекшеленетін және қоғамдық өмірдің белгілі бір саласын жан-жақты реттеуге арналған заңды түрде тұтас, ішкі келісілген актілер. Оларға мыналар жатады: заңнама негіздері, заңнаманың әртүрлі салалары бойынша Кодекстер және т. б.

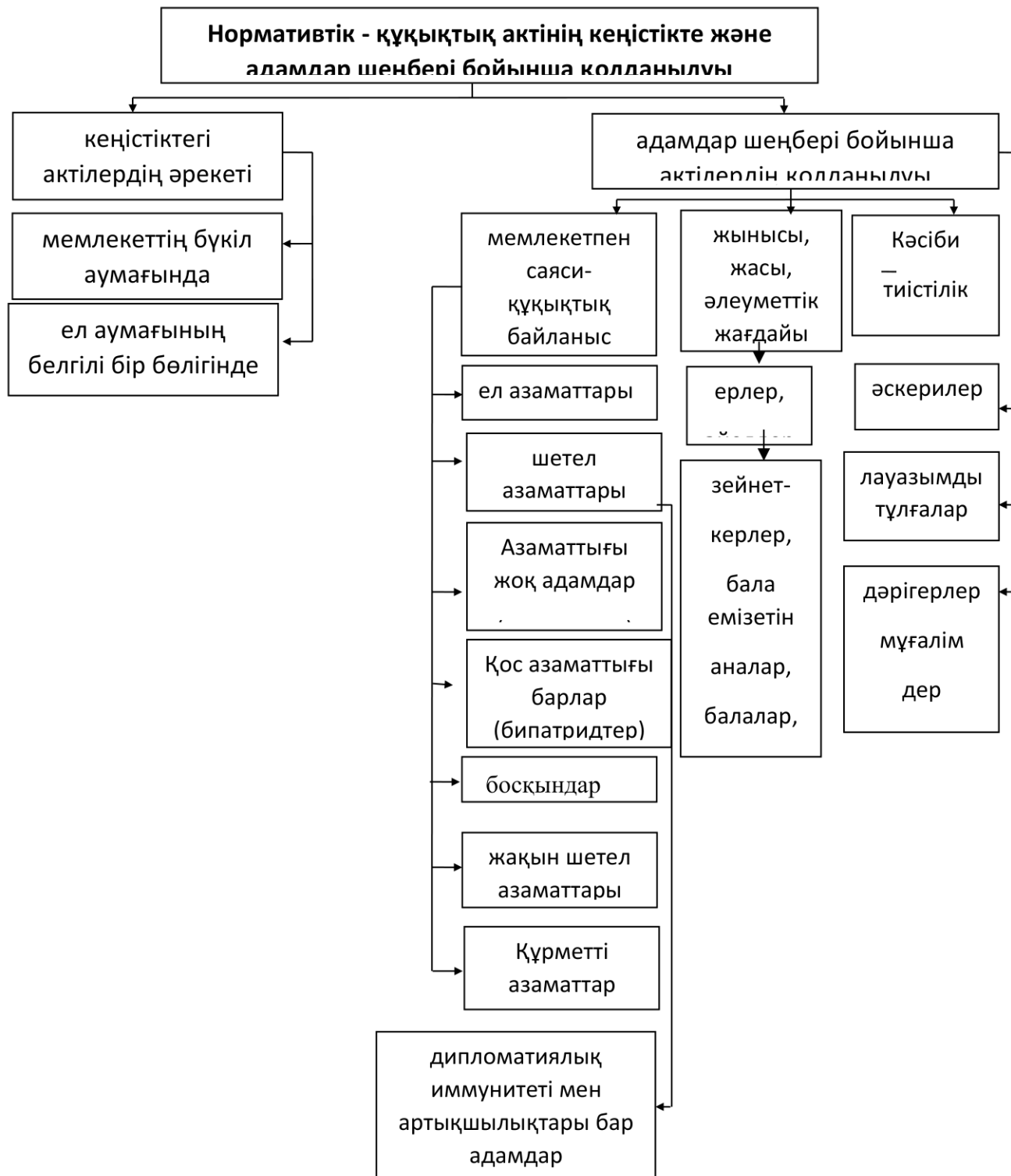
Төтенше (айрықша) заңдар - табиғи, экологиялық, әлеуметтік және өзге де себептерден туындаған қандай да бір төтенше жағдайлар кезінде қабылданады, уақытша сипатта болады.

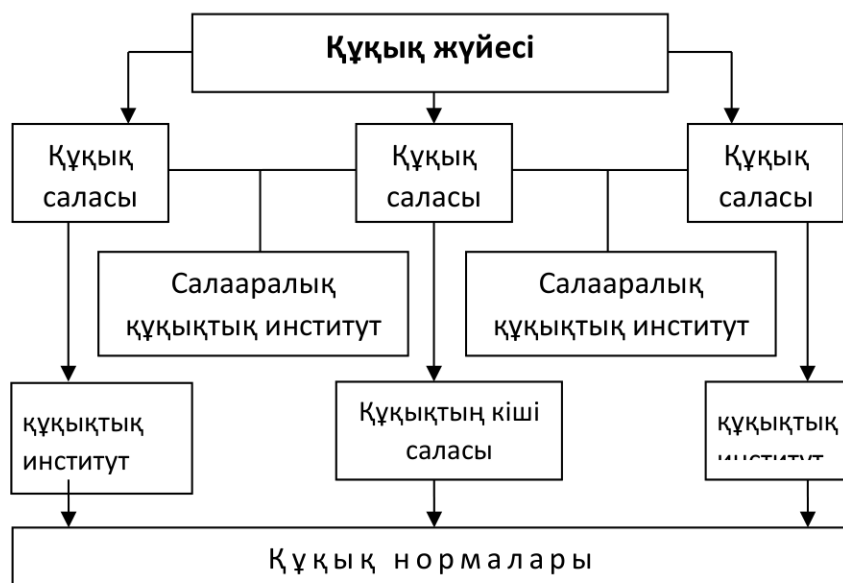
Заң шығару процесі деп заңдар мен басқа да нормативтік - құқықтық актілердің жобалары қабылданғанға және күшіне енгенге дейін оларды өткізудің белгіленген тәртібі түсініледі.

Тақырып 9 Құқық жүйесі және заңнаманы жүйелеу

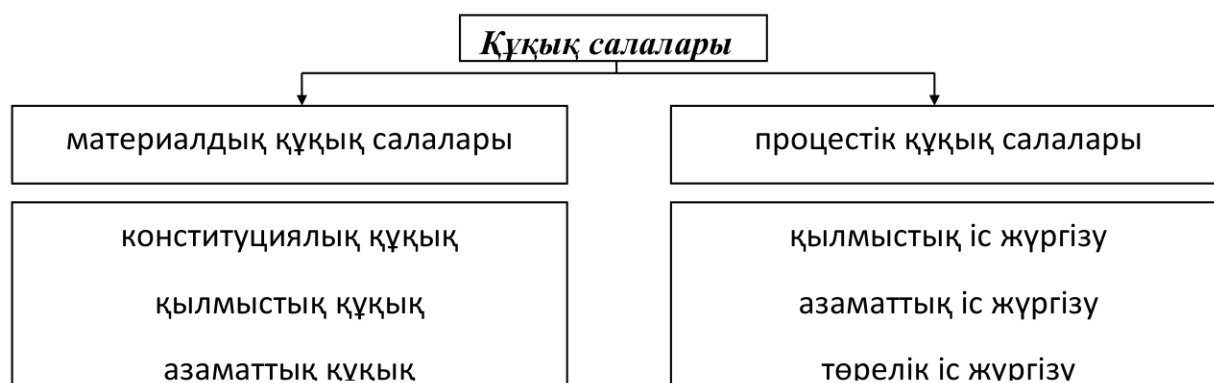
Құқық жүйесі-бұл әлеуметтік қатынастар жүйесімен объективті түрде анықталған, нормативтік материалдың белгілі бір ретпен бірігуі мен орналасуында көрінетін құқықтың ішкі құрылымы.

Құқық саласы-бұл әлеуметтік қатынастардың сапалы біртекті тобын реттейтін оқшауланған құқықтық нормалардың жиынтығы.

Құқық салааралық құқықтық институты-құқықтың әртүрлі салаларының құрамына кіретін, бірақ өзара байланысты туыстық қоғамдық қатынастарды реттеуге арналған нормалар жүйесі.

Құқықтық институт-бұл нормалары сапалы біртекті (мазмұны жағынан жақын) қоғамдық қатынастарды реттейтін құқық саласының бөлігі.

Құқық нормасы-құқық жүйесінің негізгі элементі. Бұл биліктің мінез-құлқының мемлекеттен шығатын жалпыға міндетті ережесі.

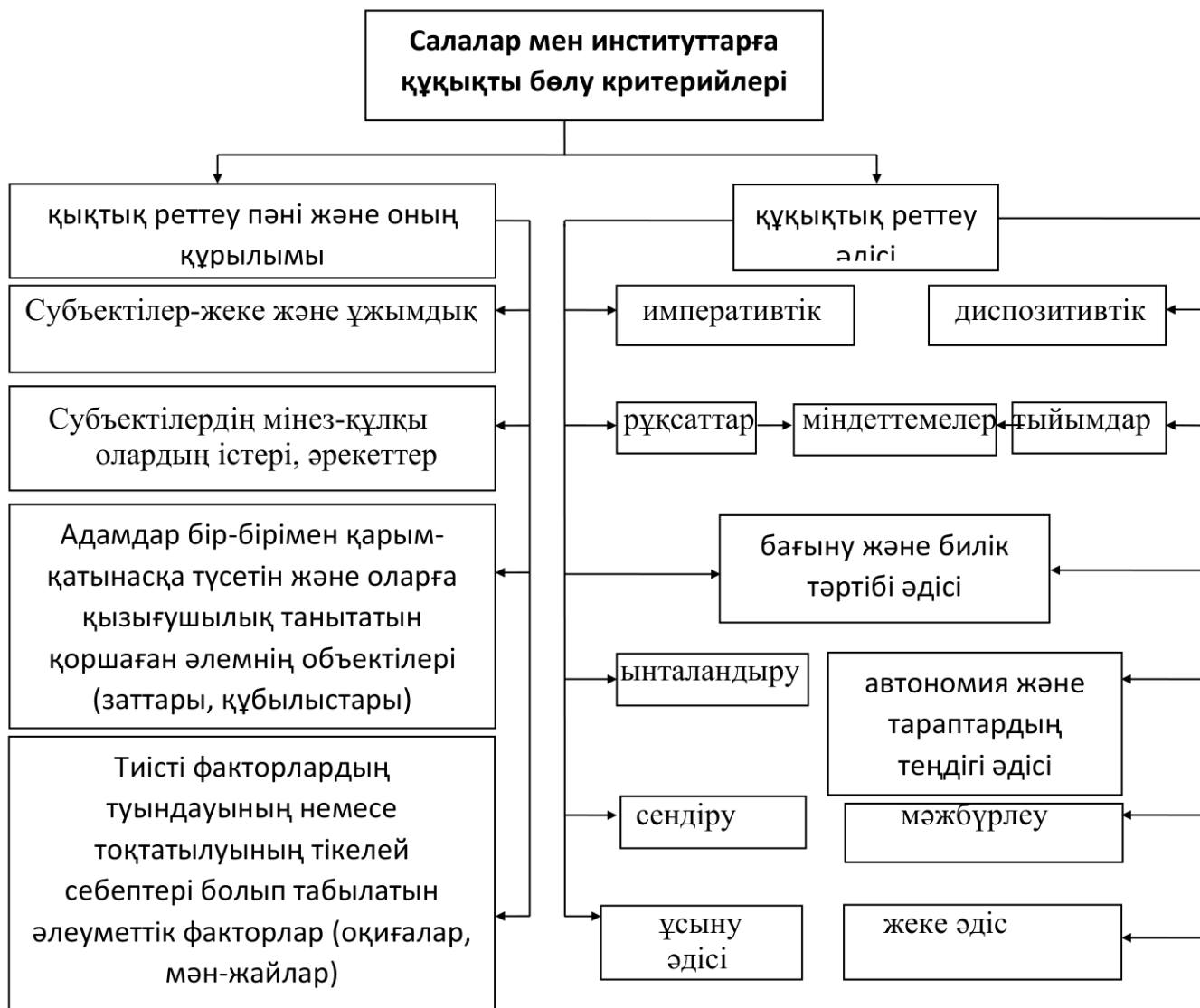

Материалдық құқық салалары-бұл қоғамдық қатынастарды тікелей реттейтін салалар: мемлекеттік және қоғамдық жүйені, меншік нысандарын, мемлекеттік органдардың жағдайы мен құрылымын бекітеді, жеке және заңды күштердің әртүрлі құқықтары мен міндеттерін белгілейді.

Процессуалдық құқық салалары-бұл құқықтық істі шешу тәртібін белгілейтін ұйымдық - процедуралық, басқарушылық сипаттағы салалар. Олар материалдық құқықты іске асыру процедурасын анықтайды және одан туындайды.

Жария құқық салалары-бұл жалпы, жиынтық (жария) қызығушылықты қамтамасыз ететін қатынастарды жүзеге асыратын құқық салаларының жиынтығы.

Жеке құқық салалары-бұл жеке меншік иелері мен бірлестіктердің (корпорациялардың) мүліктік қызметінде және жеке қатынастарында жеке мүдделерін, тәуелсіздігін және бастамасын қамтамасыз ететін қатынастарды реттейтін салалар.

Құқықтық реттеудің пәні-құқықпен реттелетін қоғамдық қатынастар, сондай-ақ объективті түрде құқықтық реттеуді талап ететін қызмет түрлері мен деңгейлері, басқаша айтқанда, құқық қолданылатын және оның юрисдикциясындағы сала (құқықтық немесе заңды өріс).

Пән-салалар бойынша құқық нормаларын саралаудың негізгі материалдық өлшемі.

Құқықтық реттеу әдісі-бұл өзара байланысты және өзара байланысты әдістер, әдістер, қоғамдық қатынастарға әсер ету құралдары.

Әдіс қосымша, заңды критерий ретінде қызмет етеді, өйткені ол тақырыптан жасалған.

Императивті әдіс-құқықтық реттеу әдісі, онда субъектілер нақты құқықтық қатынастарға өз еркімен емес, мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғаның бастамасымен кіреді (қылмыстық және әкімшілік құқықта басым).

Диспозитивті әдіс-құқықтық реттеу әдісі, онда тең құқылы субъект мінез-құлық нұсқаларының белгілі бір таңдауын ұсынады (азаматтық құқыққа тән).

Рұқсат беру, міндеттеу және тыйым салу әдістері, барлық құқықтық реттеудің әртүрлі комбинацияларына тән. Кейбір әрекеттерге рұқсат беру (рұқсат беру), басқаларын міндетті түрде тағайындау, басқалардың санкцияларына тыйым салу, осылайша құқық субъектілердің мінез-құлқына қатаң бағытталған сипат береді (барлық құқықтық реттеуге тән).

Бағыну (субординация) және билік бұйрығы әдісі мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың қызметтік, жедел және өзге де қызметін тиімді реттеуге мүмкіндік береді (әкімшілік құқыққа тән).

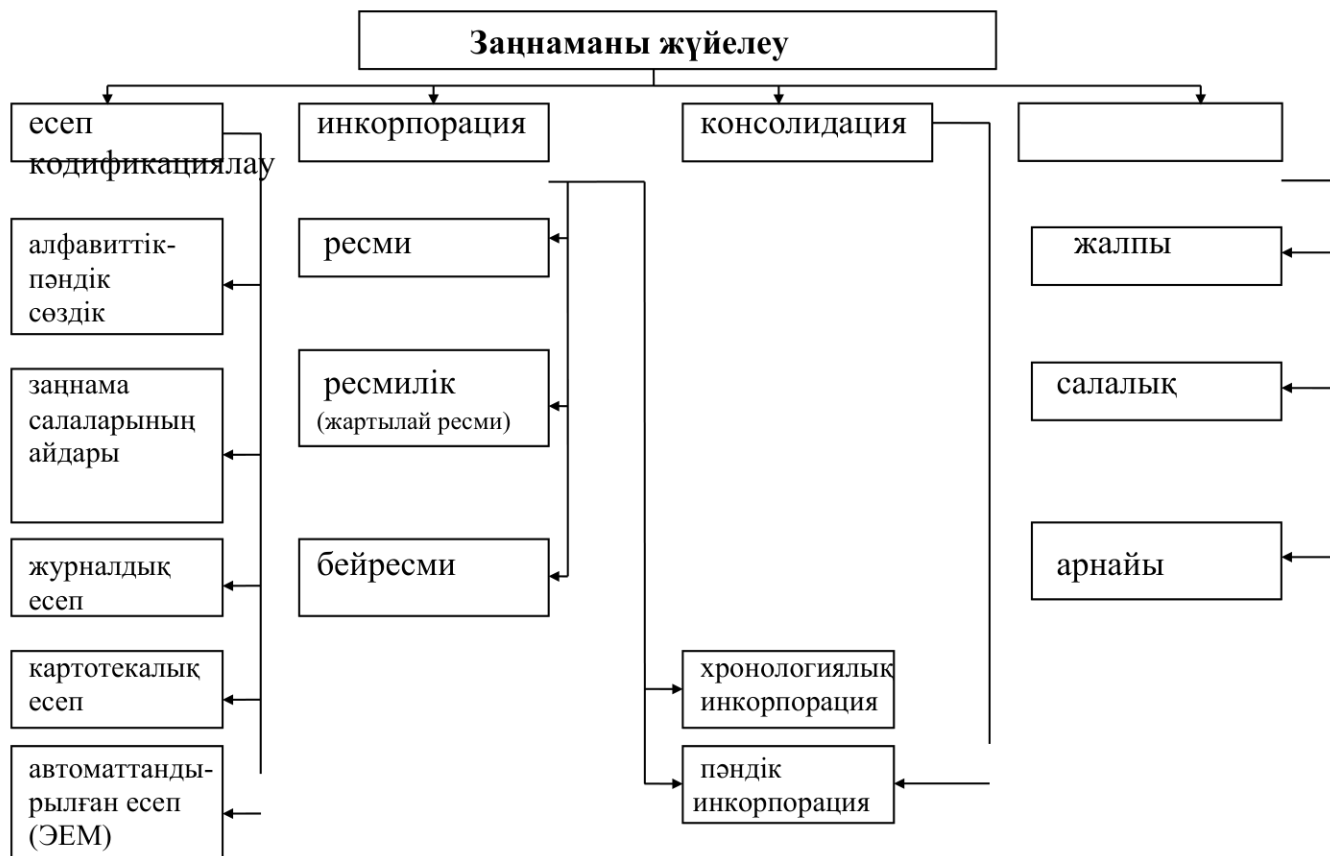
Ынталандыру әдісі негізінен еңбек құқығына тән, мұнда еңбек өнімділігінің өсуіне моральдық және материалдық қызығушылықты ынталандыруға, қызметкерлердің біліктілігін арттыруға, жаңа кәсіптер алуға және т. б. бағытталған әр түрлі сыйақы жүйелері қолданылады.

Тараптардың автономиясы мен теңдігі әдісі талапкер мен жауапкер, сот процесінің басқа қатысушылары бір-бірінің, Заңның және соттың алдында бірдей іс жүргізу жағдайында болатын, олардың қарым-қатынасы тәуелсіздікпен сипатталатын құқықтың іс жүргізу салаларына тән.

Сендіру және мәжбүрлеу әдістері-жалпы құқыққа да, оның жекелеген салаларына да тән құқықтық реттеудің ерекше әдістері.

Ұсынымдар әдісі ауылшаруашылық құқығына тән, шаруа (фермер) қожалықтары мен колхоздардың мемлекеттік ұйымдар болып табылмайтындығына және оларға қатысты күш - императивті ықпал ету құралдарына жол берілмейтіндігіне байланысты.

Реттеудің жеке әдісі (немесе ерік білдіру әдісі), ол субъектілердің дербес құқықтық қызметінің нысаны ретінде түсініледі, ол заңды жалпыға бірдей міндеттеме сапасына ие емес құқықтық құралдар арқылы жеке әлеуметтік қатынастарды ретке келтіруге бағытталған (нормативтік актілерді қабылдау, әртүрлі шарттар, келісімдер, мәмілелер жасау және т. б.) бұл әдіс нарықтық қатынастар мен кәсіпкерліктің дамуымен байланысты.

Нормативтік құқықтық актілерді жүйелеу - оларды ретке келтіру, біртұтас (азды-көпті күрделі) жүйеге келтіру.

Заңнаманы және өзге де нормативтік - құқықтық актілерді есепке алу оларды жинау, сақтау және бақылау жағдайында ұстау, сондай-ақ есепке алынған актілер массивінде қажетті құқықтық ақпараттың болуын қамтамасыз ететін іздеу жүйесін құру жөніндегі қызметті білдіреді.

Инкорпорация - заң шығару сипатына ие емес және оларды белгілі бір негіз (критерий) бойынша бірыңғай жинақтарға біріктіруден тұратын Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелеу түрі.

Ресми инкорпорация-уәкілетті немесе оларды шығарған органдардың тиісті жиналыстар мен актілер жинақтарын дайындауы және бекітуі.

Хронологиялық инкорпорация - бұл ресми инкорпорацияның салыстырмалы түрде тәуелсіз түрі, бұл нормативтік құқықтық актілерді ресми жариялау немесе қайта жариялау процесінде белгілі бір уақыт тәртібіне келтіру (мысалы, Қазақстан Республикасының заңдар жинағы)

Пәндік инкорпорация - белгілі бір тақырыптық бөлімдерден тұратын нормативтік-құқықтық актілер жинағы болып табылатын ресми инкорпорацияның салыстырмалы түрде тәуелсіз түрі (мысалы, ПМ органдарында қызмет ету туралы нормативтік актілер жинағы).

Ресми (жартылай ресми) инкорпорация бұл заң шығарушы органның тапсырмасы бойынша инкорпорацияланған нормативтік - құқықтық актілердің тиісті жиналыстары мен жинақтарын шығару, бірақ оның ресми мақұлдауынсыз, бекітуінсіз шығарылады.

Заң шығарушы органдар мәтіндердің толықтығы мен ресми мәтінге сәйкестігі үшін жауап бермейді.

Бейресми инкорпорация - ұйымдардың жеке тұлғалардың өз бастамасы бойынша заң шығару органының арнайы бақылауынсыз нормативтік-құқықтық актілерді ретке келтіруі.

Оны ғылыми және есеп мекемелері жүзеге асыра алады және хронологиялық және пәндік алғышарттар бойынша жүзеге асырылады.

Консолидация (шоғырландыру)-бұл заңнаманы жүйелеудің белгілі бір түрі, онда нормативтік актілердің көптігі оларды бір үлкейтілген актіге біріктіру арқылы жеңіледі.

Жаңа ірілендірілген акт оған енгізілген нормативтік актілерді толығымен ауыстырады, өйткені оны Құзыретті заң шығарушы орган қайта қабылдайды және өзінің ресми деректемелері бар: лауазымды адамның атауы, қабылданған күні, актінің нөмірі және қолы.

Косолидация (шоғырландыру)-бұл мемлекеттік органдардың заң шығару қызметінің бір түрі.

Кодификация - жүйелеуге қатысты нормативтік-құқықтық актілерді ретке келтірудің дербес нысаны, ол заң шығару арқылы біртұтас, логикалық және заңды түрде біртұтас, ішкі келісілген нормативтік актіні құрудан тұрады.

Жалпыға бірдей кодификация - белгілі бір уақыт ішінде нормативтік-құқықтық материалдың барлық негізгі салалары бойынша еркін кодификациялық актілер жасалатын кодификация түрі.

Салалық кодификация - кез - келген белгілі бір саланың немесе құқық саласының нормативтік-құқықтық материалын қамтитын кодификация түрі (мысалы, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, Қазақстан Республикасының отбасы кодексі)

Арнайы кодификация-белгілі бір құқықтық институттың немесе бірнеше құқықтық институттардың (Қазақстан Республикасының Су кодексі, Қазақстан Республикасының Орман Кодексі) нормалары топтастырылған кезде кодификация түрі

Тақырып 10 Құқықтық қатынастар

Құқықтық қатынастар—бұл заңмен реттелген және мемлекеттің қорғауындағы қоғамдық қатынастар, олардың қатысушылары өзара корреспонденттік құқықтық құқықтар мен міндеттердің тасымалдаушысы ретінде әрекет етеді.

Реттеуші құқықтық қатынастар-қоғамдық өмірді нормативтік ұйымдастыруды қамтамасыз ету мақсатында заңды әрекеттер мен оқиғалардан туындайтын қоғамдық қатынастар.

Қорғаушы құқықтық қатынастар-құқықтық нормаларда көзделген жанжалды жағдайлардан туындайтын, реттеуші құқықтық қатынастарды жүзеге асыруға кедергі келтіретін (субъектілердің заңсыз мінез-құлқының салдарынан туындайтын) қоғамдық қатынастар.

Материалдық - құқықтық қатынастар материалдық құқық нормалары негізінде пайда болады (азаматтық - құқықтық, әкімшілік-құқықтық және т.б.).

Процессуалдық құқықтық қатынастар процессуалдық нормалар негізінде туындайды және материалдық - құқықтық қатынастардан туындайды.

Абсолютті құқықтық қатынас-бұл уәкілетті тұлғаға пассивті міндетті субъектілердің белгісіз жиынтығы (мысалы, меншік құқығы) қарсы тұратын әлеуметтік құқықтық қатынас.

Салыстырмалы құқықтық қатынас-бұл белгілі бір міндетті тұлға (мысалы, жәбірленуші және зиян келтіруші) уәкілетті адамға қарсы тұратын әлеуметтік құқықтық қатынас.

Жалпы (жалпы реттеуші) құқықтық қатынастар-ең алдымен азаматтардың негізгі құқықтарын, бостандықтарын мен міндеттерін бекітетін конституциялық нормалар негізінде туындайтын құқықтық қатынастар.

Белсенді құқықтық қатынастар-бұл уәкілетті адамның пайдасына белгілі бір әрекеттерді жасау қажеттілігі.

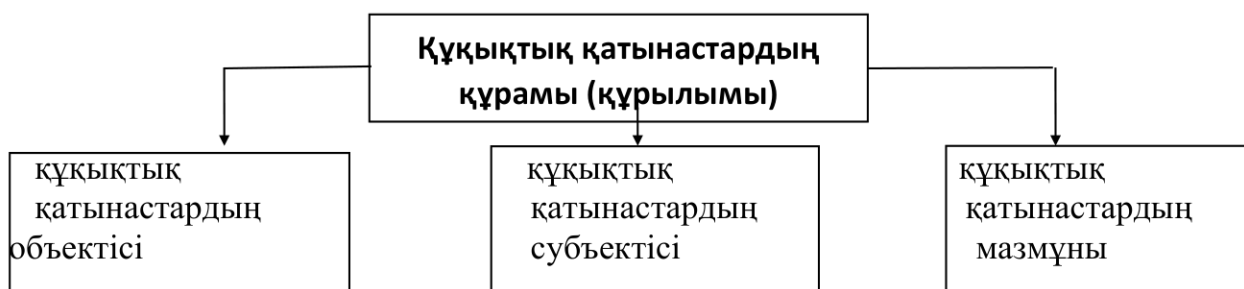
Пассивті құқықтық қатынастар контрагент үшін жағымсыз мінез-құлықтан аулақ болу қажеттілігінен тұрады.

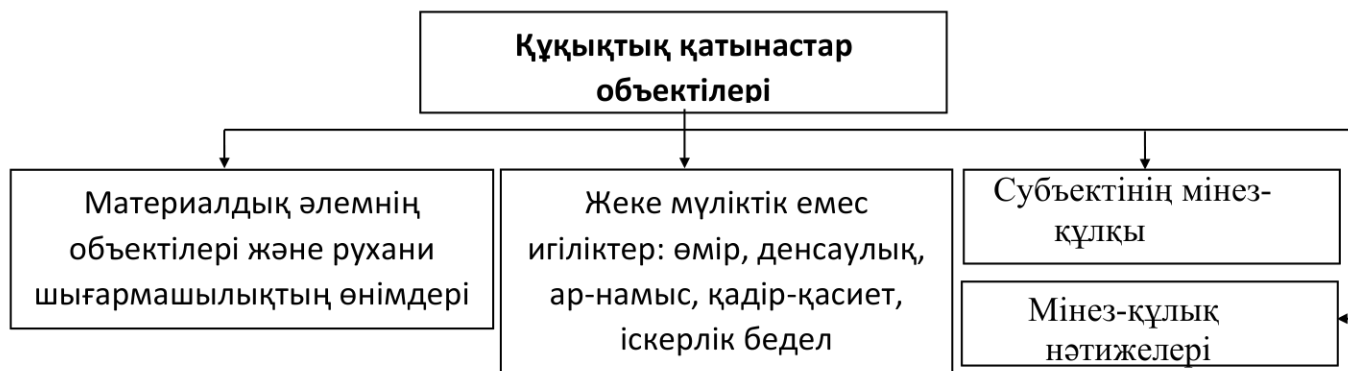
Қарапайым құқықтық қатынастар-екі субъект арасындағы құқықтық қатынастар.

Күрделі құқықтық қатынастар-бірнеше немесе тіпті шексіз субъектілер арасындағы құқықтық қатынастар.

Құқықтық қатынастардың алғышарттары-құқықтық қатынастар туындауы мүмкін қажетті жағдайлар.

Нақты (заңды) құрам-бұл нормада көзделген құқықтық салдардың басталуы үшін қажетті заңды фактілердің жиынтығы (құқықтық қатынастардың пайда болуы, өзгеруі немесе тоқтатылуы).

Аяқталмаған нақты құрамдар деп заңды фактілерді жинақтау процесі аяқталған және құқықтық салдары болатын немесе туындауы мүмкін құрамдар түсініледі.

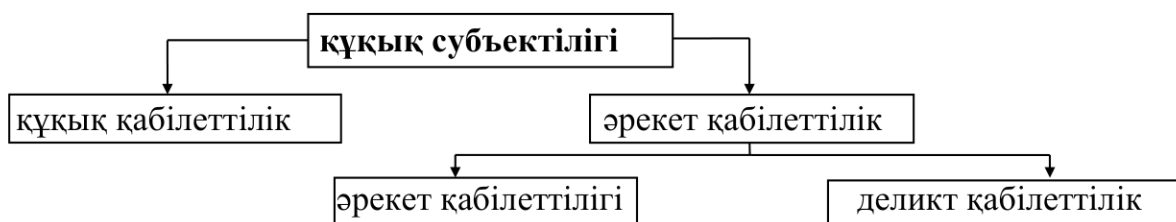
Аяқталмаған құрамда заңды салдардың басталуы үшін қажетті фактілерді жинақтау процесі аяқталмайды.

Қарапайым нақты құрамға бір құқық саласына (немесе заң саласына) қатысты фактілер кіреді.

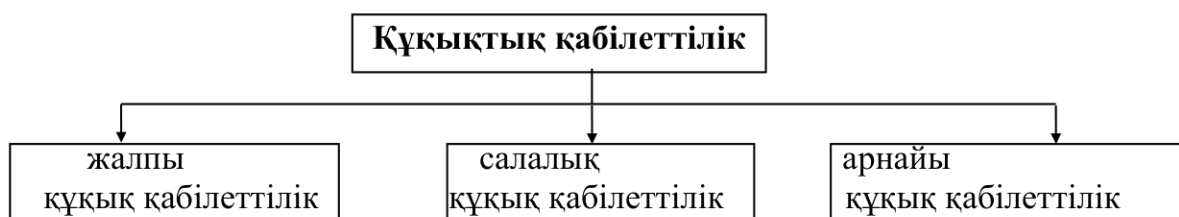
Күрделі нақты құрамға құқықтың бірнеше салаларына (немесе заң салаларына) қатысты фактілер кіреді.

Құқықтық қатынастар субъектілері-субъективті құқықтары мен заңды міндеттері бар жеке тұлғалар (жеке тұлғалар) және ұйымдар (ұжымдық тұлғалар), құқықтық қатынастарға қатысушылар.

Құқықтық қатынастар субъектілері *құқықтық субъектіге* ие, яғни құқық нормаларында көзделген құқықтық қатынастарға қатысушы болу мүмкіндігі.

Құқық қабілеттілігі-бұл құқық нормаларында қарастырылған қабілет, субъективті құқықтар мен заңды міндеттерге ие болу мүмкіндігі.

Жалпы құқықтық қабілеттілік-бұл адамның қолданыстағы заңнамада көзделген кез-келген құқықтар мен міндеттерге ие болуының негізгі мүмкіндігі.

Салалық құқық қабілеттілігі-құқықтың белгілі бір салаларында (неке, еңбек, сайлау және т. б.) құқық алу мүмкіндігі

Арнайы құқық қабілеттілігі - қосымша арнайы білім немесе кәсіби-лауазымдық жағдайлар (дәрігер, судья, полиция қызметкері және т.б.) болған кезде құқықтарды алу мүмкіндігі

Әрекет қабілеттілігі-бұл құқық нормаларында көзделген жеке, өз іс-әрекеттерімен құқықтар мен міндеттерді алу, сондай-ақ құқықтар мен міндеттерді орындау қабілеті.

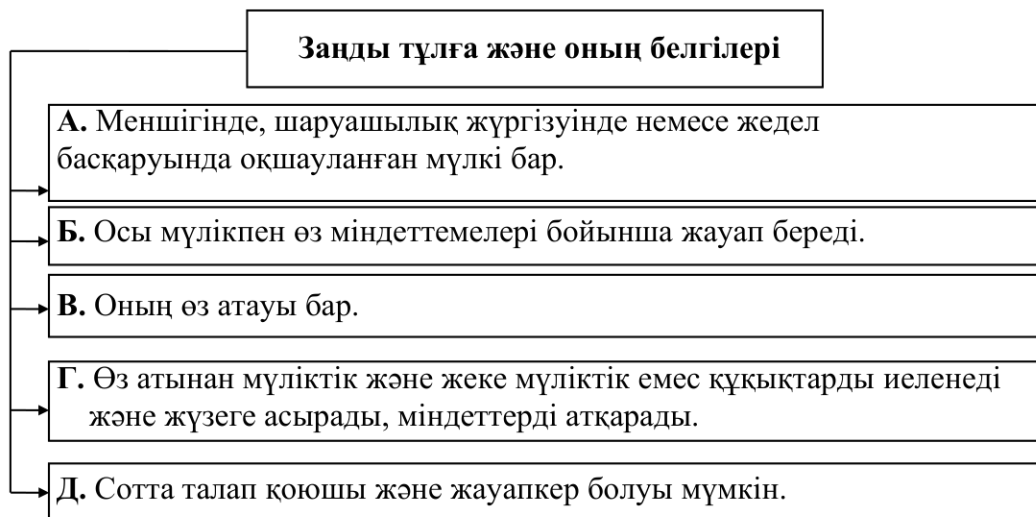
Толық қабілеттілік-өз іс-әрекеттерімен құқықтар мен міндеттерді толық көлемде жүзеге асыру мүмкіндігі. Ол кәмелетке толғаннан бастап келеді (18 жастан бастап, кейбір мемлекеттерде 21 жастан бастап)

Ішінара әрекет қабілеттілігі-өз іс-әрекеттерімен құқықтар мен міндеттерді ішінара жүзеге асыру мүмкіндігі, яғни. белгілі бір мәмілелерге заңмен рұқсат етілген кезде толық емес көлемде (6 жастан 14 жасқа дейінгі балалар ата-аналарының рұқсатымен шағын тұрмыстық мәмілелер жасай алады, 14 жастан 18 жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар мәмілелерді ішінара өз бетінше жасай алады: жалақыға, стипендияға және т. б.). 6 жасқа дейінгі балаларда әрекет қабілеттілігі мүлдем жоқ.

Шектеулі әрекет қабілеттілігі-әрекет қабілеттілігі азаматтық іс жүргізу заңнамасында белгіленген тәртіппен, азамат спирттік ішімдіктерді немесе есірткі құралдарын теріс пайдаланған жағдайларда сотпен шектеледі, соның салдарынан отбасы ауыр материалдық жағдайға қойылады.

Мәміле қабілеттілік - бұл жеке, өз іс-әрекеттерімен азаматтық-құқықтық мәмілелер жасау мүмкіндігі.

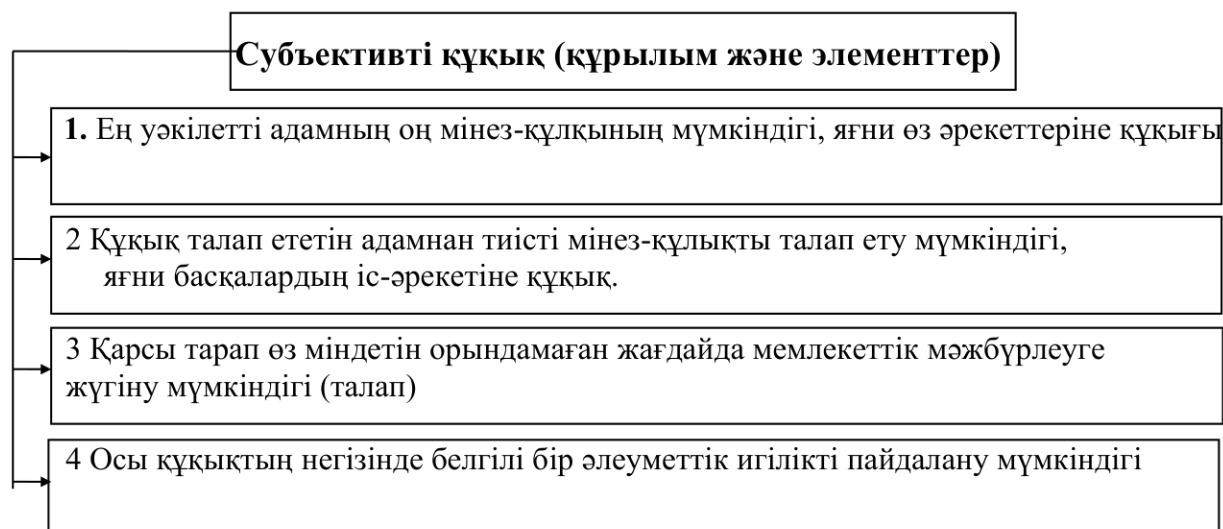
Деликт қабілеті-құқық нормаларында көзделген адамның жасалған құқық бұзушылық үшін заңды жауаптылықта болу қабілеті.

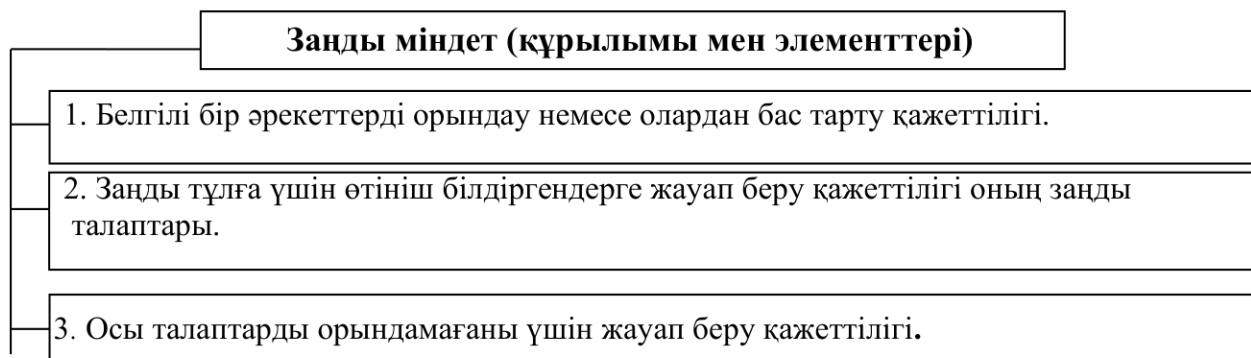
Құқықтық қатынастардың материалдық (нақты) мазмұны - тараптардың құқықтары мен міндеттері іске асырылатын белгілі бір әрекеттер.

Ерікті мазмұн-құқықтық нормада және оның негізінде туындаған құқықтық қатынастарда, сондай-ақ оған қатысушылардың ерікті актілерінде көрініс тапқан мемлекеттік ерік.

Құқықтық мазмұны - құқықтық қатынастар тараптарының (субъектілерінің) субъективті құқықтары мен міндеттерінің құрайды.

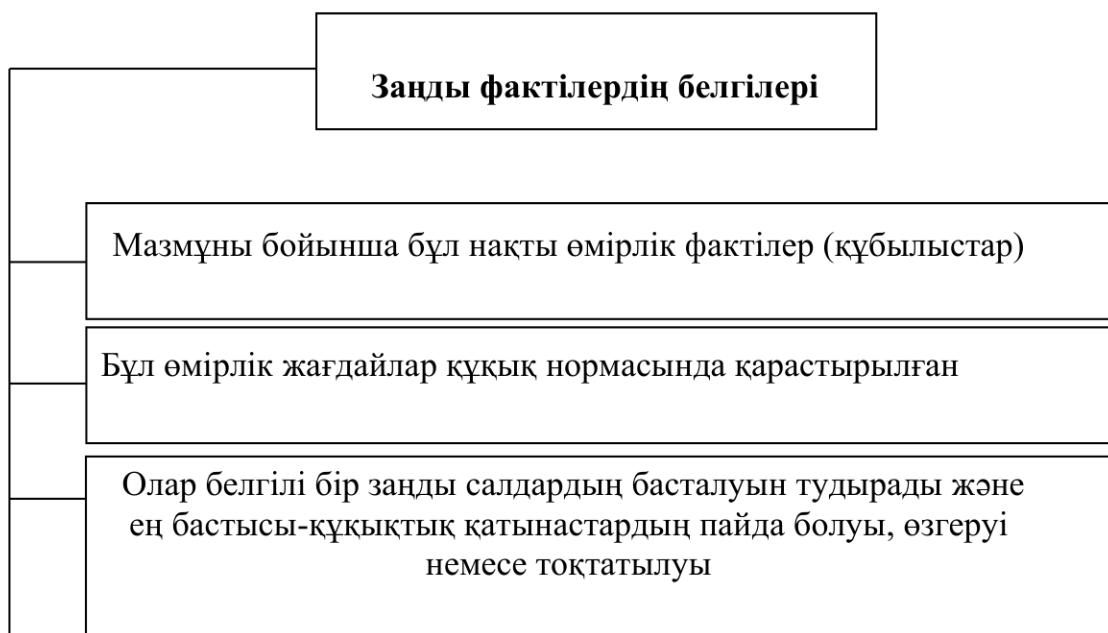
Субъективті құқық-бұл заңды нормада белгіленген адамның мүмкін немесе рұқсат етілген мінез-құлқының заңмен кепілдендірілген түрі мен өлшемі.

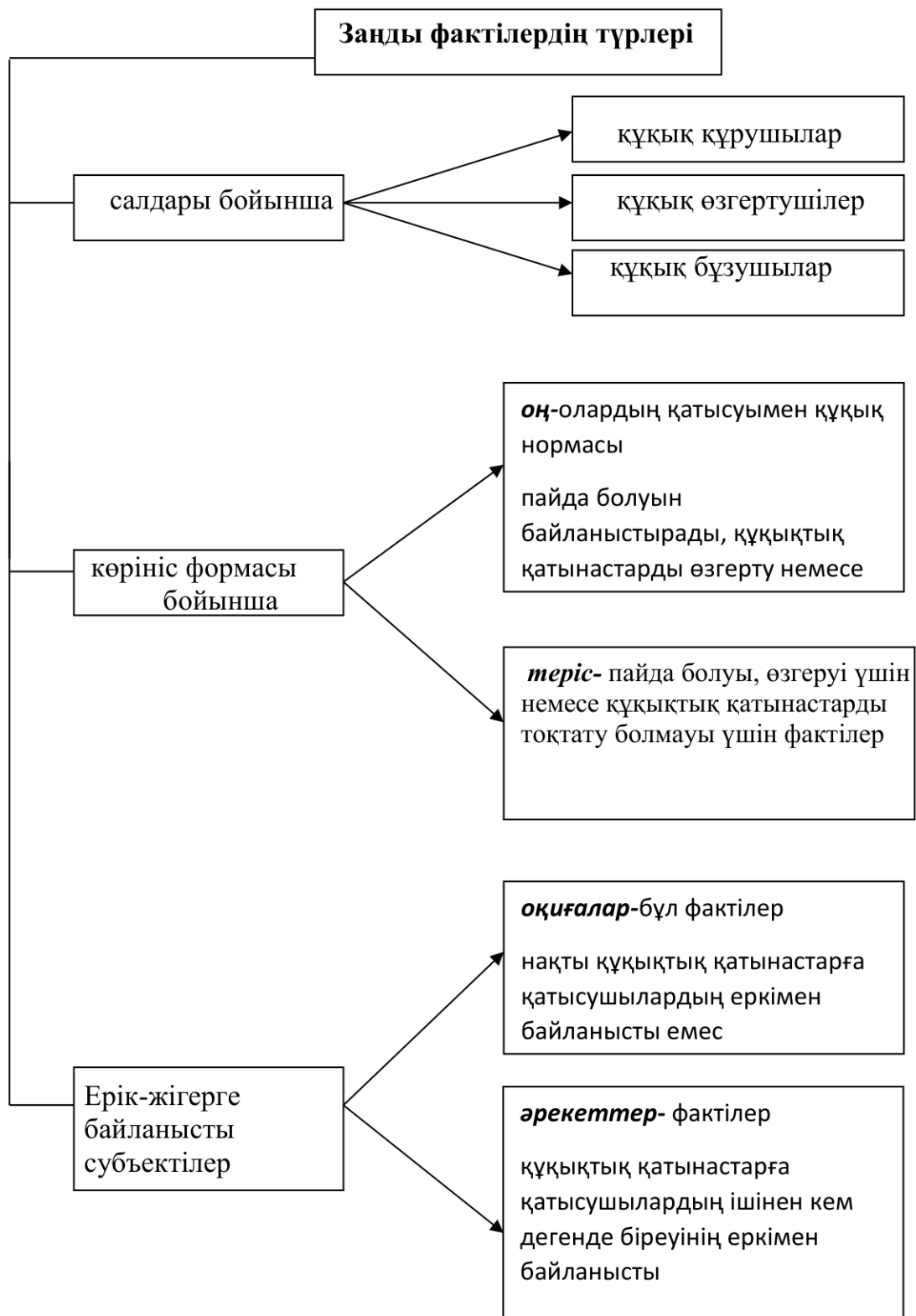

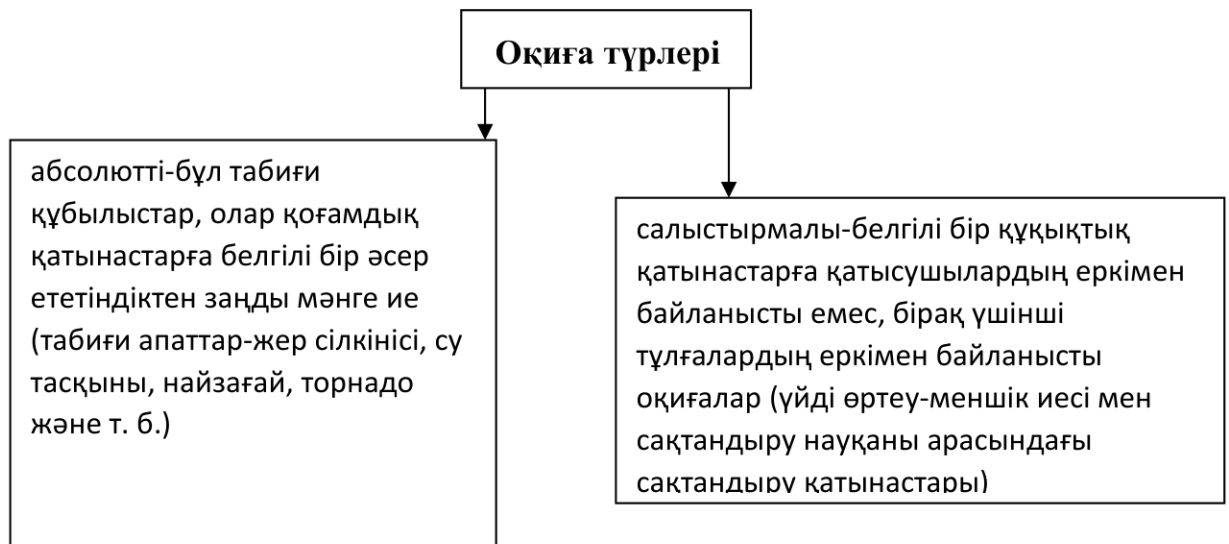
Заңды міндет-бұл уәкілетті тұлғаның немесе тұтастай мемлекеттің мүддесі үшін заңды нормада белгіленген субъектінің қажетті, тиісті мінез-құлқының мемлекет қамтамасыз ететін шарасы.

Заңды факт-құқық нормасы құқықтық қатынастардың пайда болуын, өзгеруін немесе тоқтатылуын және басқа да құқықтық салдарларды байланыстыратын нақты өмірлік жағдай

Құқықтық фактілердің түсінігі мен түрлері

Тақырып 11 Құқықты жүзеге асыру. Заңдарды түсіндіру

Құқықты жүзеге асыру – бұл құқықтарды пайдалану, міндеттерді орындау, тыйым салуларды сақтау және құқықтық нормаларды қолдану түріндегі субъектілердің заңды мінез-құлқына заң талаптарын аудару.

Құқықты сақтау – құқық субъектілеріне құқық нормаларымен тыйым салынған әрекеттерді жасаудан тартынудан тұратын оны жүзеге асырудың бір түрі.

Құқықты орындау – субъектілердің құқықтық нормалармен рұқсат етілген әрекеттерді жасауынан тұратын оны жүзеге асыру нысаны.

Құқықты пайдалану – субъектілер өздеріне берілген құқықтарды өз қалауы мен қалауы бойынша пайдаланатын оны жүзеге асыру нысаны.

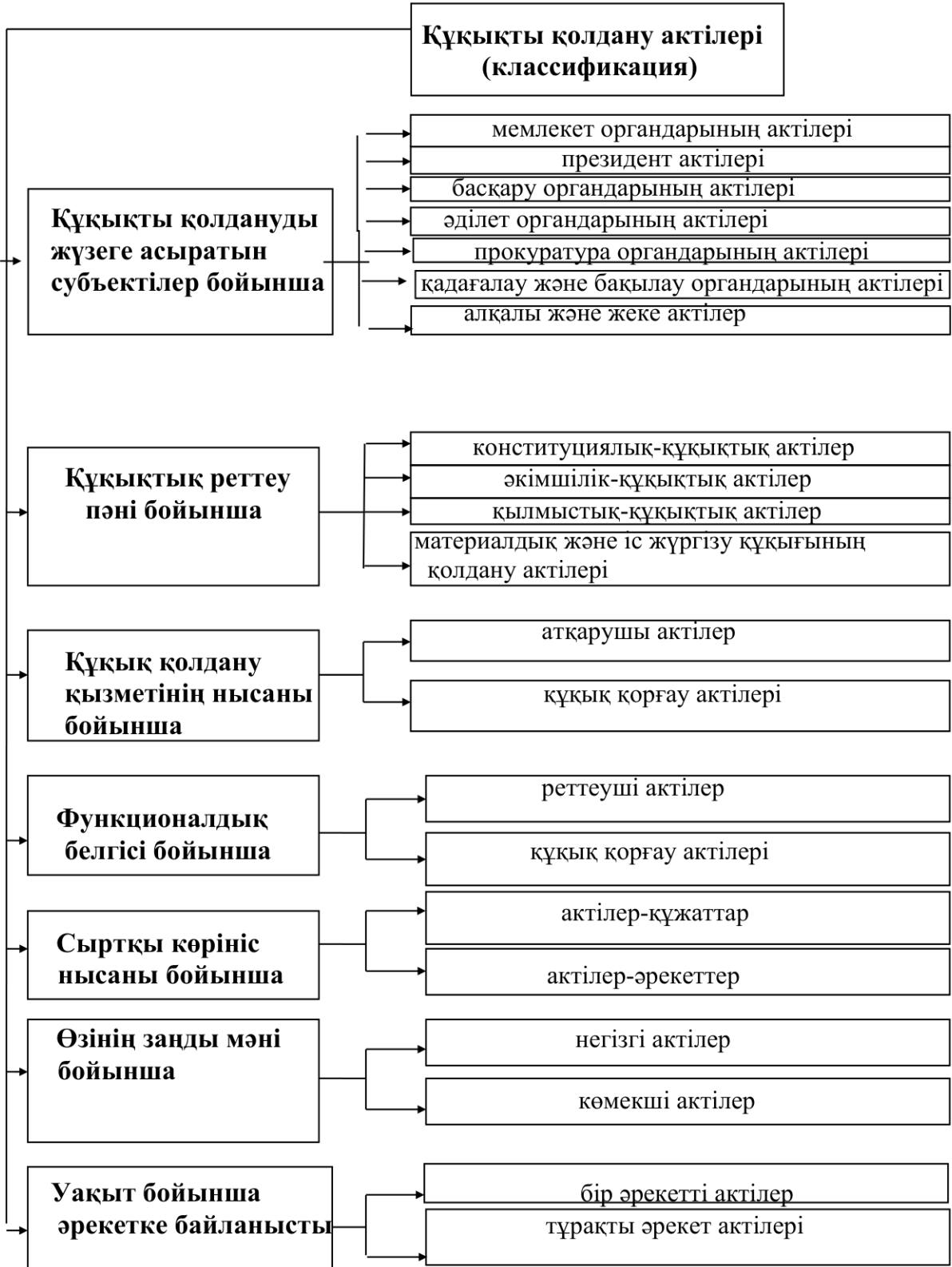
Құқықты қолдану – нақты өмірлік жағдайларға қатысты құқық нормаларын іске асыру бойынша құзыретті мемлекеттік органдардың, лауазымды адамдар мен қоғамдық бірлестіктердің қызметін ұйымдастыратын мемлекеттік биліктің ерекше нысандарында жүзеге асырылады.

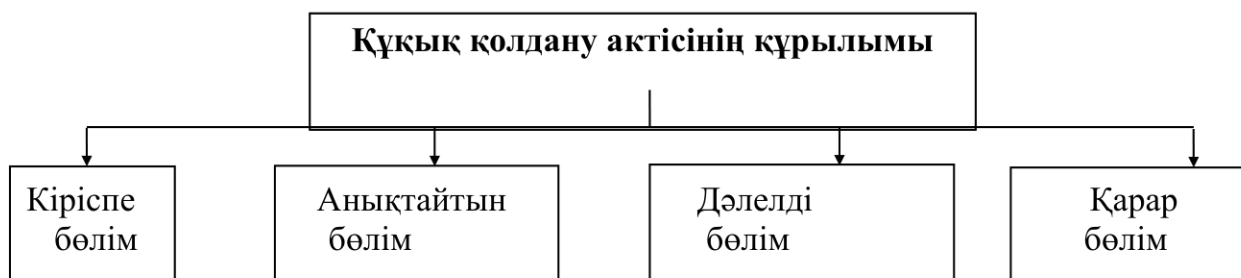

Заңдағы оқшылық – қолданыстағы заңнамалық жүйеде құқықтық реттеуді талап ететін мәселе соған сәйкес шешілуі тиіс құқықтық мемлекеттің болмауы.

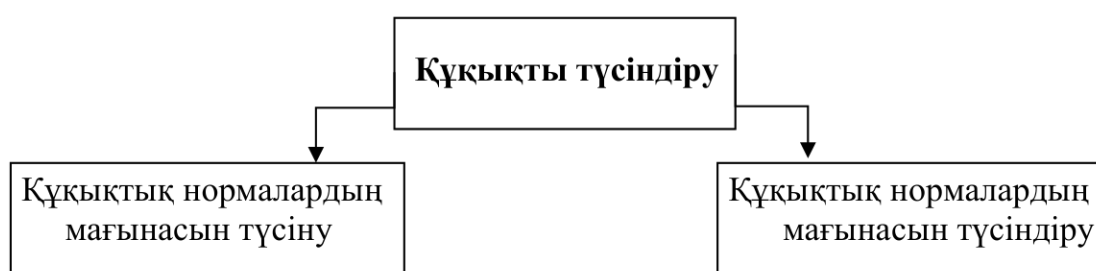
Құқықтың ұқсастығы – заңмен реттелмеген нақты істі жалпы принциптер негізінде – заңнаманың мәні бойынша шешу.

Құқық аналогиясы – мазмұны жағынан ең жақын ұқсас норма негізінде оқшылық болған кезде нақты істі (дауды) шешу.

Құқық қолдану актісі – бұл белгілі бір нысанда көрсетілген және қоғамдық қатынастарды жеке реттеуге бағытталған мемлекеттік-өкімдік пәрменді қамтитын нақты құқықтық мәселе бойынша құзыретті органның ресми шешімі.

Құқықтық нормаларды түсіндіру – субъектінің құқық нормаларының мәнін түсіну мақсатында орындайтын психикалық операцияларының, сондай-ақ құқық нормаларын басқа тұлғаларға түсіндіру іс-әрекеттерінің жиынтығы.

Құқықты түсіндіру әдістері – бұл құқықтың белгілеріне сәйкес оларды неғұрлым тиімді жүзеге асыру үшін құқықтық нормалардың мазмұнын ашуға мүмкіндік беретін салыстырмалы түрде оқшауланған әдістер, ережелер мен таным құралдары.

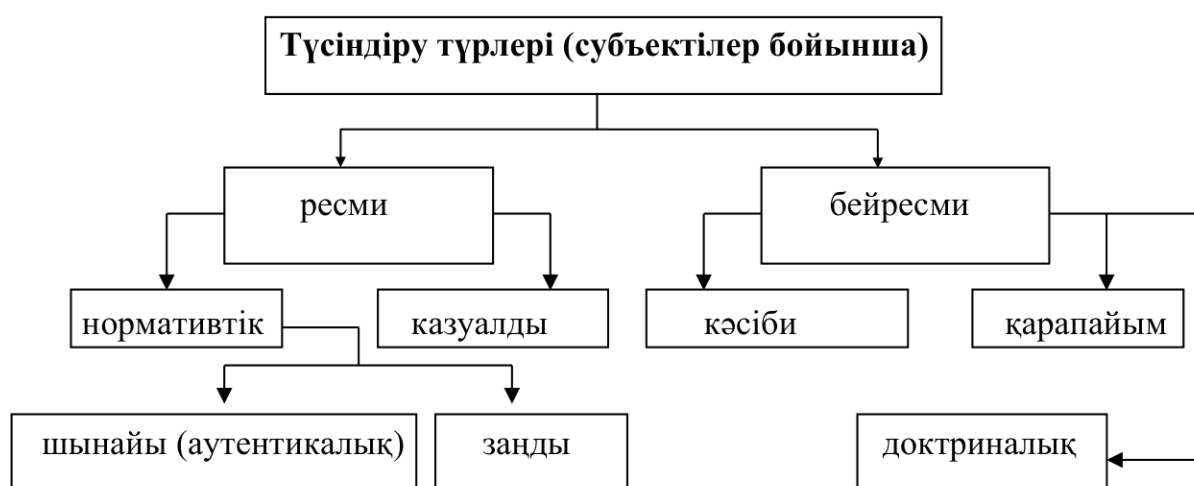
Құқықтық норманы түсіндірудің барлық әдістерін қолдану белгілі бір нәтиже береді – **түсіндірудің ауқымы**

Сөзбе-сөз (адекватты) түсіндіру түсіндірілетін құқықтық реттеудің мазмұны оның мәтіндік көрінісімен сәйкес келгендегі түсіндірудің нәтижесі болып табылады.

Таратушы түсіндіру-құқық нормасының нақты мазмұны оның мәтіндік көрінісіне қарағанда кеңірек болған кезде түсіндірудің нәтижесі

Шектеулі түсіндіру – бұл құқық нормасының нақты мазмұны оның мәтіндік көрінісінен тар болса, түсіндірудің нәтижесі.

Ресми түсіндіру – оған арнайы уәкілеттік берілген органдардың құқықтық ұйғарымдарды заңды түрде міндетті түрде түсіндіруі..

Бейресми түсіндіру - құқықтық міндетті мәні жоқ әртүрлі органдар мен тұлғалардан туындайтын құқықтық нормалардың мағынасын түсіндіру.

Нормативтік түсіндіру – ағымдағы нормативтік актінің барлық қолданылу жағдайларына таралған жалпы сипаттағы түсініктеме.

Аутентикалық түсіндіру (нормативтік түсіндірудің бір түрі) - түсіндірілетін құқықтық нұсқаманы белгілеген органнан келетін түсініктеме.

Құқықтық (легелды) түсіндіру – түсіндірілетін құқықтық реттеуді белгілемеген құзыретті органнан келетін түсініктеме.

Кездейсоқ (казуалды) түсіндіру – бұл белгілі бір нақты жағдайға ғана міндетті құқықтық нормалардың мәнін түсіндіру.

Соттық кездейсоқ (казуалды) түсіндіру – нақты істі қарауға қатысты сот органы беретін және тек осы іс үшін міндетті болып табылатын норманың мәнін түсіндіру.

Доктриналық түсіндіру – құқықтық нормаларды талдау негізінде ғылыми және басқа да білікті заң қызметкерлері беретін құқықтық нұсқамалардың мағынасын түсіндіру (мысалы, заңгер ғалымдар дайындаған заңнамаға түсініктеме).

Кәдімгі интерпретация – күнделікті тәжірибе мен күнделікті тәжірибеге негізделген құқықтық нормалардың мәнін түсіну.

Кәсіби түсіндіру – бұл мамандардың, заңгерлердің құқықтық нормаларды түсіндіруі.

Тақырып 12 Құқық бұзушылық және заңды жауапкершілік

Заңды мінез-құлық - бұл құқықтық нормалардың талаптарына сәйкес келетін мінез-құлық. Бұл заңға бағынатын мінез-құлық.

- А) Қоғамдық пайдалы мінез-құлықты білдіреді.
- Б) адам мінез-құлық еркіндігін жүзеге асырады.
- В) адамдардың сан алуан мүдделерін қанағаттандырады.
- Д) қоғамдық ұйымшылдық пен келісімді қамтамасыз етеді

өмір.

Белсенді заңды мінез-құлық – бұл азаматтардың, шенеуніктердің қосымша уақыт, энергия, кейде материалдық шығындармен байланысты мақсатты бастамашыл заңды қызметі.

Кәдімгі заңды мінез-құлық – белсенді мінез-құлықтан айырмашылығы, ол қосымша шығындармен және күш-жігермен байланысты емес.

Пассивті заңды мінез-құлық азаматтардың өз құқықтары мен бостандықтарын қасақана пайдаланбауынан көрінеді.

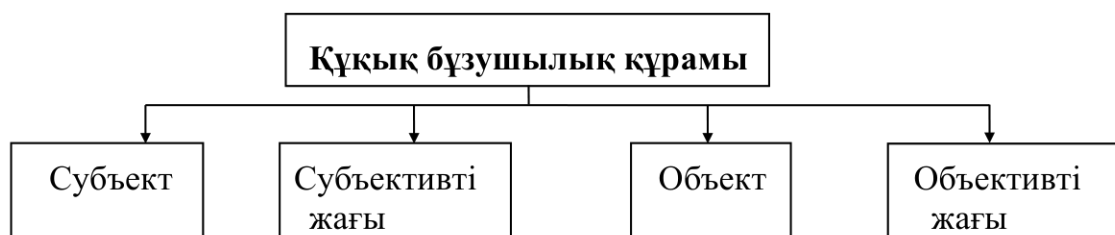
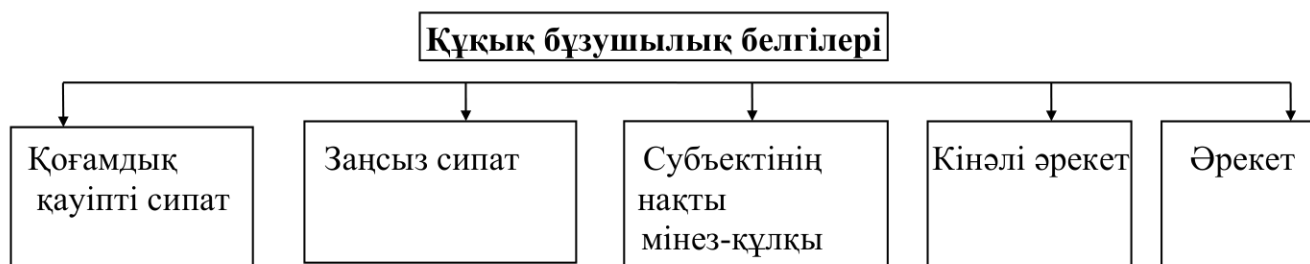
Маржиналдық мінез-құлық құқық бұзушылықпен шектесетін аралық, өтпелі мінез-құлық.

Құқық бұзушылық – бұл мемлекетке, қоғамға немесе жеке тұлғаға зиян келтіретін, есі дұрыс (әрекетке қабілетті) және заңда белгіленген жасқа жеткен адамның құқыққа қайшы, ерікті, кінәлі әрекеті.

Теріс қылықтар - бұл басқарушылық, еңбек, мүліктік және өзге де қатынастарға қол сұғатын және қылмыстың қоғамдық қауіптілік дәрежесіне жетпейтін қылмыс бұзушылықтар

Қылмыс - мемлекеттің конституциялық жүйесіне, оның саяси және экономикалық жүйесіне, белгіленген меншік нысандарына, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына қол сұғатын, мемлекеттің, қоғамдық ұйымдардың және жеке тұлғаның заңмен қорғалатын мүдделеріне зиян келтіретін қоғамдық қауіпті, қылмыстық заңмен тыйым салынған, адамгершілікпен сотталатын. кінәлі. жазаланатын іс-әрекет.

Құқықбұзушылықтың құрамы – бұл заңмен заңды жауапкершілікті жүктеуге тән, қажетті және сонымен бірге жеткілікті (объект, субъект, объективті тарап және құқық бұзушылықтың субъективті жағы)ретінде бөлінген оның негізгі, анықтайтын белгілерінің жиынтығы

Құқық бұзушылықтың субъектісі – заңда белгіленген жасқа толған, өз іс-әрекетін баға бере алатын және оны игеруге қабілетті адам.

Құқық бұзушылықтың субъективті жағы-құқық бұзушының сыртқы көріністегі әрекетке және оның қоғамдық зиянды салдарына ішкі, психикалық қатынасы. Субъективті жағы кінәмен, мақсатпен және мотивпен сипатталады.

Құқық бұзушылық объектісі-құқық бұзушы қол сұғатын құқық нормаларымен (қоғамдық және мемлекеттік жүйе, шаруашылық жүйесі, меншік, қоғамның өмірі мен денсаулығы) реттелетін қоғамдық қатынастар.

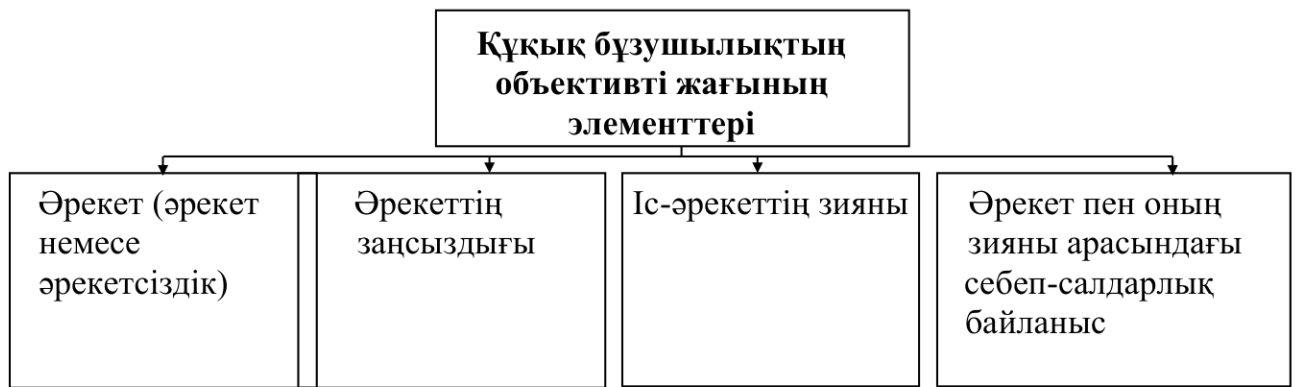
Құқық бұзушылықтың объективті жағы-құқықтық нұсқамалардың талаптарына әкеп соққан адамның әрекеті немесе әрекетсіздігі. Сонымен қатар: құқық бұзушылықтың уақыты, орны, құралы, зиянды нәтиже және әрекет пен пайда болған зиян арасындағы себеп-салдарлық байланыс.

Құқық бұзушылықтың жалпы объектісі - бұл заңмен, оның белгілі бір саласымен қорғалатын қоғамдық қатынастар.

Жалпы құқық бұзушылық объектісі-құқық бұзушы қол сұғатын біртекті әлеуметтік қатынастар тобы.

Құқық бұзушылықтың тікелей объектісі-құқық бұзушы қол сұғатын игіліктер, қызығушылық, тұлға, оның денсаулығы, ар-намысы, қадір-қасиеті, мүлкі және т.б.

Әрекет-адамның еркі мен ақыл-ойының бақылауында болатын және іс-әрекетте немесе әрекетсіздікте көрінетін мінез-құлық.

Іс-әрекеттің заңсыздығы оның құқықтық нормалардың ережелеріне қайшы келеді, сондықтан заңмен тыйым салынады.

Әрекеттен келтірілген зиян-құқық бұзушылық нәтижесінде пайда болған қолайсыз және сондықтан жағымсыз салдар.

Әрекет пен пайда болған зиян арасындағы себеп-салдарлық байланыс-бұл құбылыстар арасындағы байланыс, соның арқасында олардың біреуі екіншісін (салдарын) тудырады.

Құқық бұзушылықтың себебі - адамның өзі жасаған заңсыз әрекетке ішкі талпынысы.

Құқық бұзушылықтың мақсаты - құқықтық нормалардың талаптарын бұзған адам (анық немесе жанама) ұмтылатын нәтиже.

Кінә-құқық бұзушының заңсыз әрекетке және оның нәтижесіне психикалық қатынасы.

Тікелей ниет құқық бұзушының өз іс-әрекетінің әлеуметтік қауіпті сипатын түсінуінде, әлеуметтік қауіпті салдарларды болжауында және олардың басталуын қалауында көрінеді.

Жанама ниет-құқық бұзушының өз іс-әрекетінің немесе әрекетсіздігінің қоғамдық қауіпті сипатын түсінуі, әлеуметтік қауіпті салдардың алдын-алу және оларға саналы түрде жол беру.

Қылмыстық немқұрайлылықпен адам өз іс-әрекетінің заңсыздығы туралы есеп бермейді, оның салдарын алдын-ала білмейді, бірақ оларды болжай алады және болжауы керек еді.

Қылмыстық менмендікпен адам өзінің іс-әрекетінің заңсыздығын түсінеді, оның зияны мен қауіпті нәтижесін болжайды, бірақ жеңіл-желпі оның алдын алады деп күтеді.

Оқиға (жағдай) -бұл адамның еркі мен қалауына байланысты емес факт (кінәсіз зиян келтіру), яғни субъект жағымсыз салдарды болжай алмаған және болжай алмаған кезде.

Заңды жауапкершілік – бұл ерекше құқықтық мемлекет болып табылатын және адамның жасалған құқық бұзушылық үшін мемлекеттік-билік сипатынан белгілі бір айыру міндетінен тұратын құқықтық мәжбүрлеудің бір түрі.

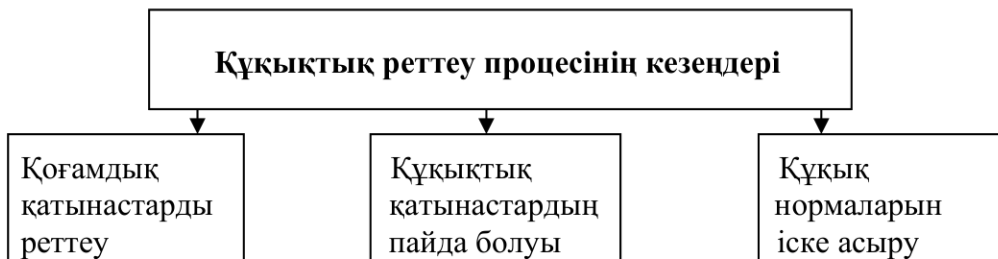

Құқықтық құралдар – бұл құқық субъектілерінің мүдделері қанағаттандырылатын, алға қойылған мақсаттарға қол жеткізу қамтамасыз етілетін барлық заңды құралдар.

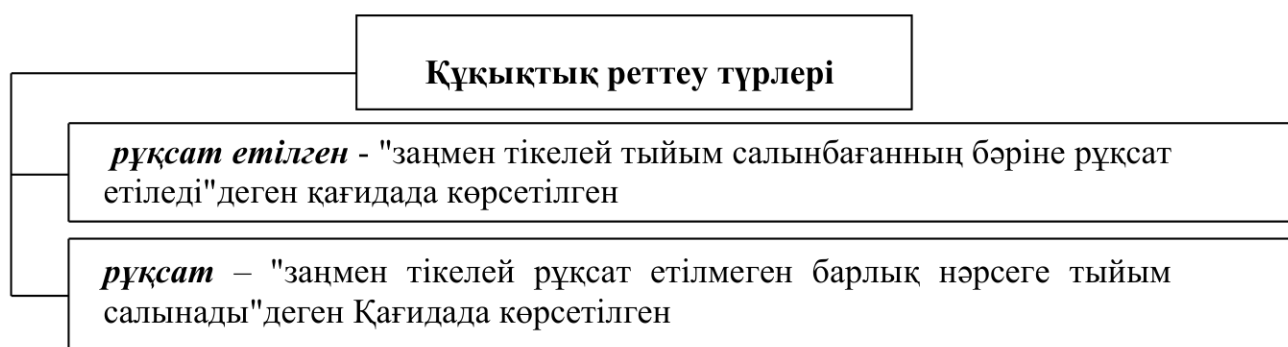
Тақырып 13 Құқықтық реттеу механизмі

*Құқықтық реттеудің түсінігі, кезеңдері,
әдістері мен түрлері*

Құқықтық реттеу– құқықтық құралдар жүйесінің көмегімен жүзеге асырылатын қоғамдық қатынастарға әсері.

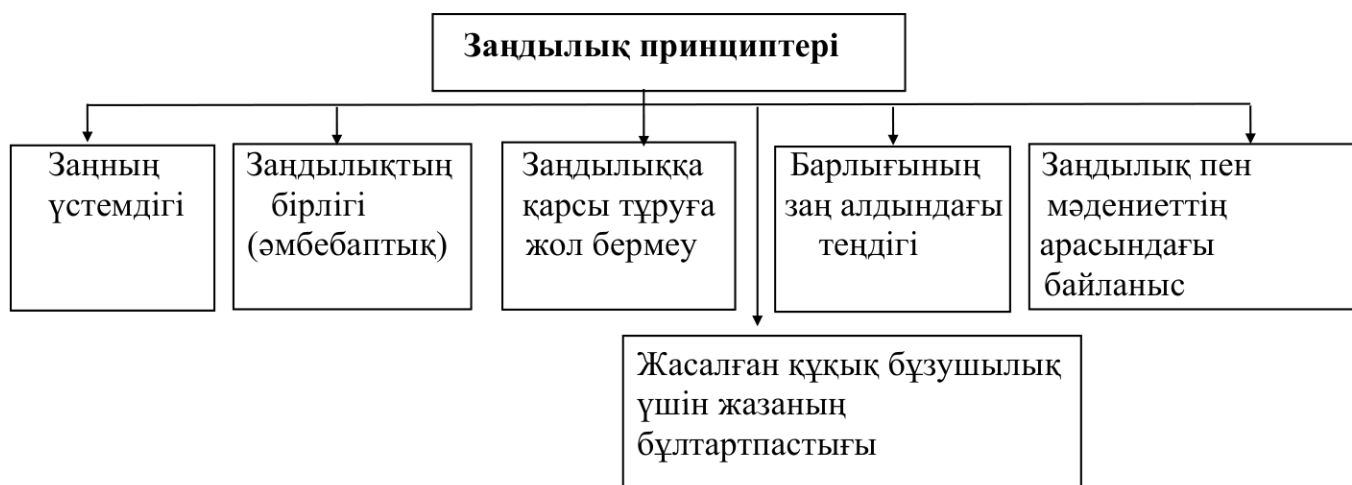
Құқықтық реттеу механизмі – бұл ең дәйекті түрде ұйымдастырылған, қоғамдық қатынастарды реттеу үшін құрылған құқықтық құралдар жүйесі.

Тақырып 14 Заңдылық және құқықтық тәртіп

Заңдылық дегеніміз – мемлекеттің заңдарында, заң шығарудың өзінде, бағынышты норма шығаруда құқықтың нақты көрініс табуының идеясы, талаптары мен жүйесі.

Заңдылық принципі – заңдылықтың мазмұнын білдіретін негізгі идеялар.

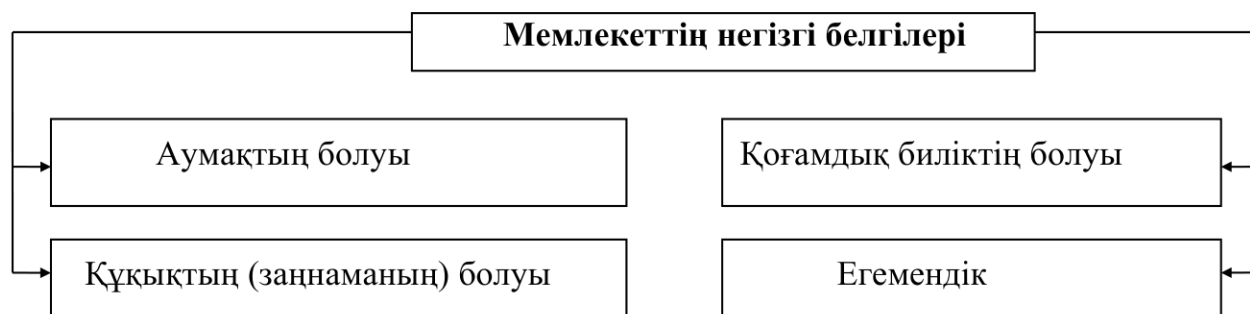

Заңдылықтың кепілдіктері – бұл әлеуметтік даму заңдылықтарымен шартталған заңдылықты іске асыру процесін қамтамасыз ететін жағдайлар мен құралдар жүйесі.

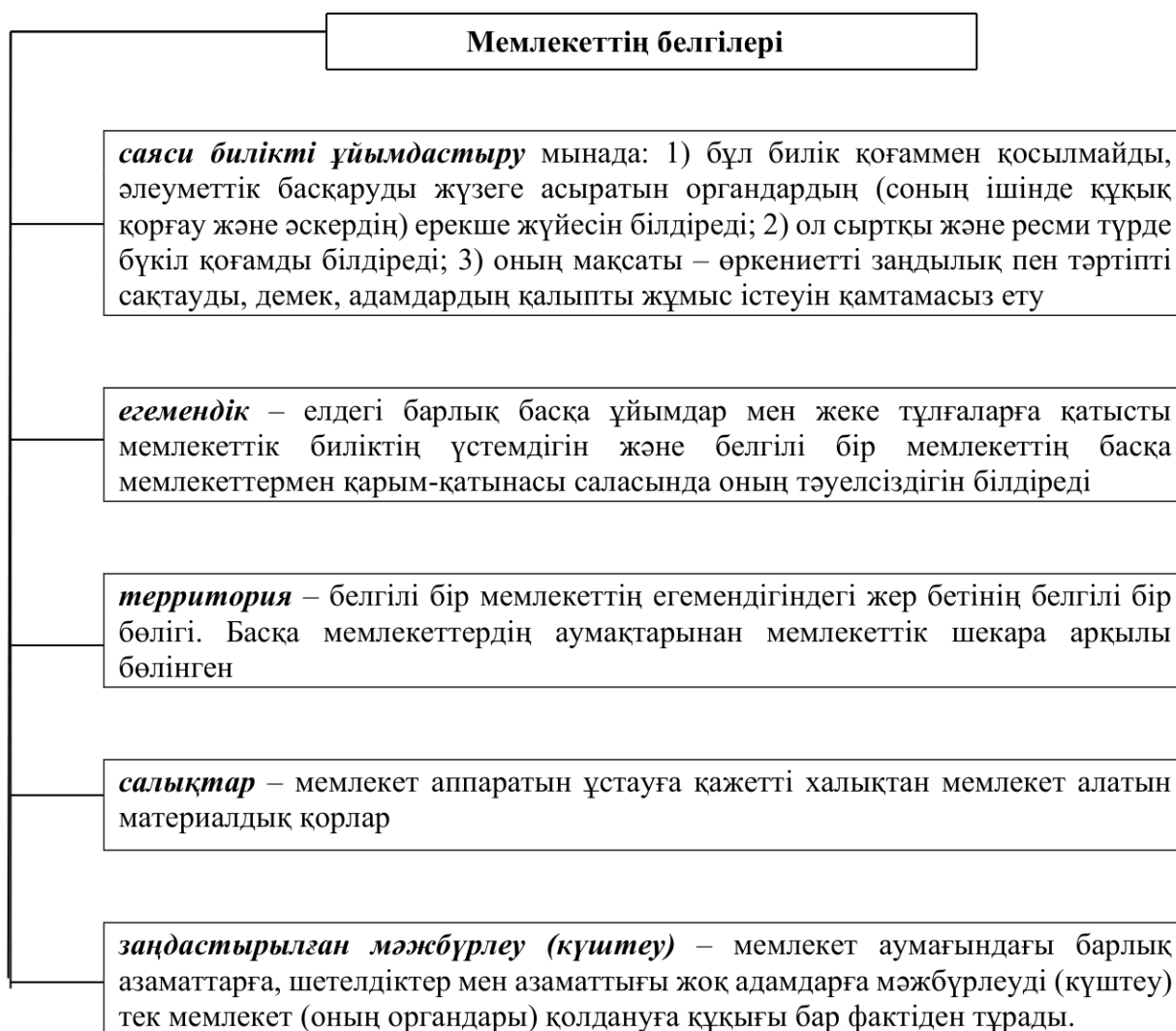
Қоғамдық тәртіп – мемлекеттік органдардың, шаруашылық және қоғамдық ұйымдардың, лауазымды адамдар мен азаматтардың қоғамда қабылданған барлық әлеуметтік нормаларды жаппай сақтауы нәтижесінде қалыптасатын қоғамдық өмірдегі тәртіп.

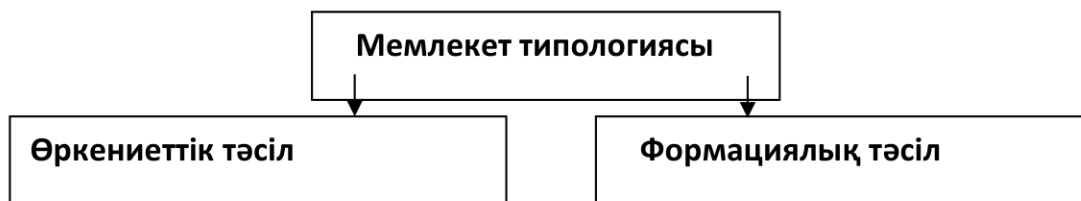
Құқықтық тәртіп – заңға негізделген және заңдылық идеялары мен принциптерін жүзеге асыру нәтижесінде қалыптасқан қоғамдық қатынастардың реттілігі олардың қатысушыларының заңды мінез-құлқында көрінеді.

Тақырып 15 Мемлекеттің түсінігі

Мемлекет – өз билігін елдің бүкіл аумағына және оның халқына тарататын, осы мақсат үшін арнайы басқару аппараты бар, әркім үшін міндетті бұйрықтар шығаратын және егемендікке ие қоғамның біртұтас саяси ұйымы.

ФОРМАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛ

Әлеуметтік-экономикалық формация - материалдық тауарларды өндірудің белгілі бір әдісіне және оның негізінде-меншік түріне негізделген әлеуметтік жүйе. Меншікке иелік ету билік өкілеттіктерін жүзеге асырудың шешуші критерийі болып табылады және қоғамның таптық стратификациясының негізгі себебі ретінде қарастырылады.

Қоғам дамуының мемлекетке дейінгі кезеңі (қарабайыр-қауымдық формация)

Құл иеленуші құрылым (құл иеленуші мемлекет)

Феодалдық формация (феодалдық мемлекет)

Буржуазиялық формация (капиталистік мемлекет).

Коммунистік формация (социалистік мемлекет)

Қоғам дамуының мемлекетке дейінгі кезеңі (алғашқы қауымдық формация), оның негізгі экономикалық және әлеуметтік-саяси алғышарттары қалыптаспағандықтан (жеке меншік институты, қоғамның таптық жіктелуі) әлі мемлекет жоқ. Өндіріс құралдарын әлеуметтендіру және еңбек өнімдерін тең бөлу кейбір авторларға қоғамдық дамудың бұл кезеңін «алғашқы коммунизм» кезеңі ретінде сипаттауға мүмкіндік береді.

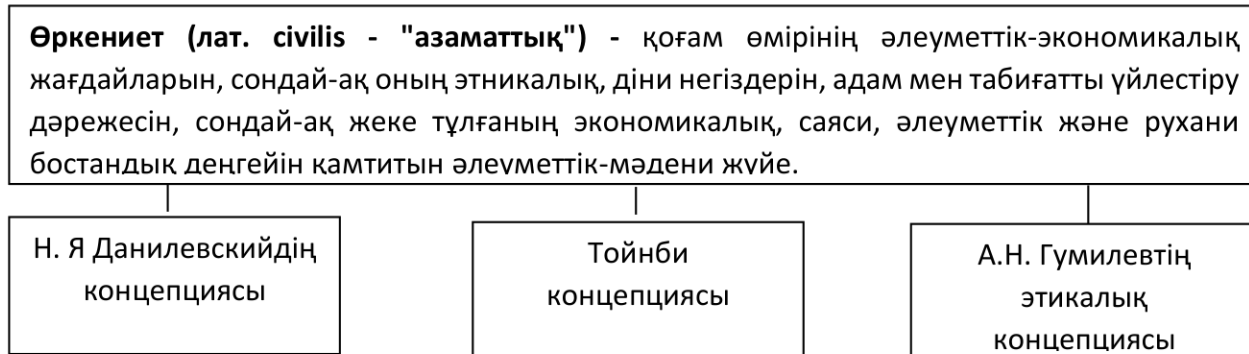
Құлиеленушілік формация (құлиеленуші мемлекет) тарихи қалыптасқан алғашқы мемлекет типі. Мүліктік қатынастарды жүзеге асырудың ерекшелігі - құқықтық мәртебесінен айырылған және «сөйлеу құралы» ретінде әрекет ететін қоғамдастықтың жекелеген мүшелерін (құлдарды) жеке меншікке жатқызу. Екі негізгі класс - құлдар класы және құл иеленушілер класы. Бұл ретте құл иеленбейтін қауымның жеке еркін мүшелерінің класы ерекшеленеді. Осылайша, Ежелгі Римде қоғам дворяндар (патрицийлер) және бейсалдар (жеке еркін) плебейлер болып бөлінді.

Феодалдық формация (феодалдық мемлекет). Әлеуметтік-мемлекеттік қатынастардың негізін вассалдық принцип құрайды. Сюзерон (билеуші) өзінің вассалына адал қызмет ету үшін жер учаскесін (феодом) береді. Жекпе-жекпен қатар осы аумаққа бекітілген адамдар (крепостнойлар) да феодалдың толық билігіне өтеді. *Феодал* өзінің феодалдың іс жүзінде шексіз иесі бола отырып, кейбір жағдайларда орталық мемлекеттік билікке тәуелділікті жоққа шығарады, бұл бытыраңқылық пен ішкі қақтығыстарға әкеледі. *Крепостной шаруалар* феодалға толық тәуелді болғанымен, оның құлдары емес. Өздері тұратын жер учаскесі үшін рентаның бір түрін (барщина, оброк) төлей отырып, олар өндірілген өнімнің бір бөлігін өз қажеттіліктеріне қалдыру мүмкіндігіне ие болады, бұл, атап айтқанда, олардан өз еркіндігін сатып алуға мүмкіндік береді. феодал. Крепостнойлардың саяси құқықтары болмады, бұл (қиын экономикалық жағдаймен бірге) көптеген тәртіпсіздіктер мен шаруалар көтерілістеріне әкелді.

Буржуазиялық формация (капиталистік мемлекет). Буржуазиялық-демократиялық революциялар нәтижесінде қалыптасты. Қауымдастықтың барлық мүшелері жеке бас бостандығын алады және заңды түрде тең мүмкіндіктерге ие. Негізгі әлеуметтік қайшылықтар материалдық құндылықтарды өндіру, оларды бөлу және тұтынумен байланысты экономикалық қатынастар саласына ауысады. Қоғам екі тапқа бөлінеді: капиталистер (өндіріс құралдарының иелері) және пролетариат (жеке азат азаматтар, кез келген жеке меншіктен («өз шынжырларынан» басқа) айырылған және өз жұмыс күшін капиталистерге сатуға мәжбүр болған).

Коммунистік формация (социалистік мемлекет) мемлекет дамуының логикалық қорытындысы – таптық үстемдік пен әлеуметтік мәжбүрлеу органы. Жеке меншіктің қоғамдық меншікке айналуы және таптардың бірігуі қайшылықтардың жойылуына, тиісінше, оларды күшпен шешу механизмінің әлсіреуіне әкеледі. Алайда, бұл процестің ұзақтығын ескере отырып, өтпелі кезеңде (капитализмнен социализмге) аралық қоғамдық форма – социалистік мемлекет болады деп болжанады. Социализм кезінде таптар сақталады (жұмысшы табы, шаруалар, интеллигенция қабаты), бірақ олардың арасындағы антагонистік қайшылықтар жойылады. Жеке меншік уақытша мемлекеттік меншікке айналады. Мемлекет сыртқы жаулық ортаға қарсы тұру функцияларын жүзеге асырады, сондай-ақ өткеннің қалдықтарымен күреседі.

ӨРКЕНИЕТТІК КӨЗҚАРАС

Н.Я.Данилевскийдің концепциясы: «Әр халықтың өмірі «жасына» қарай да, мәдени-тарихи түріне қарай өзгереді және жақсарады». Өркениеттердің діни, тұрмыстық, әлеуметтік, мәдени, т.б. айырмашылықтары көрсетіледі. аймақтар. Өркениет түрлері ретінде қарастырылады:

1. Египеттік
2. Қытай
3. Ассириялық-вавилондық – финикиялық, халдей немесе ежелгі семит
4. Үнді
5. Ирандық
6. Еврей
7. Грек
8. Рим
9. Жаңа семит (араб)
10. Герман-рим (еуропалық)

Тойнби концепциясы: «Өркениеттер оларды сынақтан кейінгі сынақтарға жауап беру арқылы алып жүретін серпінмен дамиды; дифференциациядан интеграция арқылы жаңа дифференциацияға. Бұл процестің кеңістіктік координаттары жоқ, өйткені прогресс алға жылжу болып табылады және оның жинақтаушы (ұжымдық) сипаты адам дамуының ішкі және сыртқы аспектілерінен көрінеді».

Тәуелсіз өркениеттерге мыналар жатады:

- египеттік;
- Қытай;
- батыс;
- православиелік;
- араб;
- мексикалық;
- ирандық;
- сирия

- Қиыр Шығыс және т.б. (барлығы 13). Қоғамдық бірлестіктердің басқа түрлері тәуелсіз өркениеттердің жанама нұсқаларын білдіреді

А.Н.Гумилевтің этникалық концепциясы: «Этнос – бұл әрқашан ұрпақтан-ұрпаққа берілетін, адамдардың этникалық-ландшафттық ортаға бейімделу процесінде дамып, этностың мінез-құлық стереотипін қалыптастыратын жалпы мінез-құлық белгілері бар адамдардың табиғи бірлестігі. топ. Мінез-құлық стереотиптері этникалық дәстүрдің негізі ретінде қызмет етеді, оның құрамына мәдени-идеологиялық негіздерді, қоғам өмірі мен шаруашылығының нысандарын, әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар».

Өркениеттің дамуы этногенездің фазаларына сәйкес жүреді:

- 1) көтерілу кезеңі (белсенділіктің барлық түрлерінің күрт өсуі, «күнде орын алу»);
- 2) климаттық фаза (ішкі қақтығыстарға байланысты кейде сөніп қалатын пассионарлық ең жоғары шиеленіс);
- 3) ыдырау фазасы (шамадан тыс пассивті азаматтар санының артуы, этникалық жүйе ішіндегі өткір қақтығыстар);
- 4) инерция фазасы (мемлекеттік билікті нығайту, материалдық және мәдени құндылықтарды қарқынды жинақтау);
- 5) күңгірттену фазасы (этникалық жүйе өлгенге дейінгі тұтыну қоғамының қалыптасуы);
- 6) регенерация фазасы – құмарлық шеттері есебінен этникалық жүйенің мүмкін қайта жандануы.

Тақырып 16 Мемлекеттің нысаны

Басқару нысаны – мемлекеттік органдардың құрылымы, оларды құру тәртібі, билікті беру тәртібі, билік құзыретінің шегі

Аумақтық құрылым нысаны – мемлекеттің әкімшілік-территориялық және ұлттық құрылымы, аумақтық құрылымдардың бір-бірімен және орталық билік органдарымен өзара әрекеттесу алғышарттарын анықтау

Саяси режим – саяси, экономикалық, әлеуметтік-мәдени салалардағы билік қатынастарының сипаттамасы.

Абсолюттік монархия – заң бойынша жоғарғы мемлекеттік билік бір адамға (патша, король) тиесілі болатын басқару нысаны.

Сословиялық -өкілді монархия – монархтың билігі мүліктік-өкілдік органмен шектеледі (діндар, дворяндар, көпестер, қолөнершілер жиналысы)

Конституциялық монархия – монархтың билігін өкілді орган айтарлықтай шектейді. Шектеу парламент бекіткен конституциямен белгіленеді.

Парламенттік монархия – парламенттің заң шығарушы, атқарушы және сот салаларындағы билігі іс жүзінде жоқ, ол таза символдық сипатқа ие.

Дуалистік монархия – мемлекеттік монархия екі жақты сипатқа ие. Құқықтық және практикалық тұрғыдан билік парламент құратын үкімет пен монарх арасында бөлінеді.

Республика – жоғарғы мемлекеттік билікті халық белгілі бір мерзімге сайлаған сайланбалы органдар жүзеге асыратын басқару нысаны.

Унитарлы мемлекет (біртұтас) – мемлекеттілік белгілері жоқ әкімшілік-аумақтық бірліктерден тұратын біртұтас тұтас мемлекет.

Орталықтандырылған унитарлы мемлекет – жергілікті билік органдарын орталықтан тағайындалған, жергілікті билік бағынатын лауазымды адамдар басқаратын мемлекет.

Орталықтандырылмаған унитарлы мемлекет – жергілікті билік органдарын халық сайлайтын және жергілікті өмірдің мәселелерін шешуде елеулі дербестікке ие мемлекет.

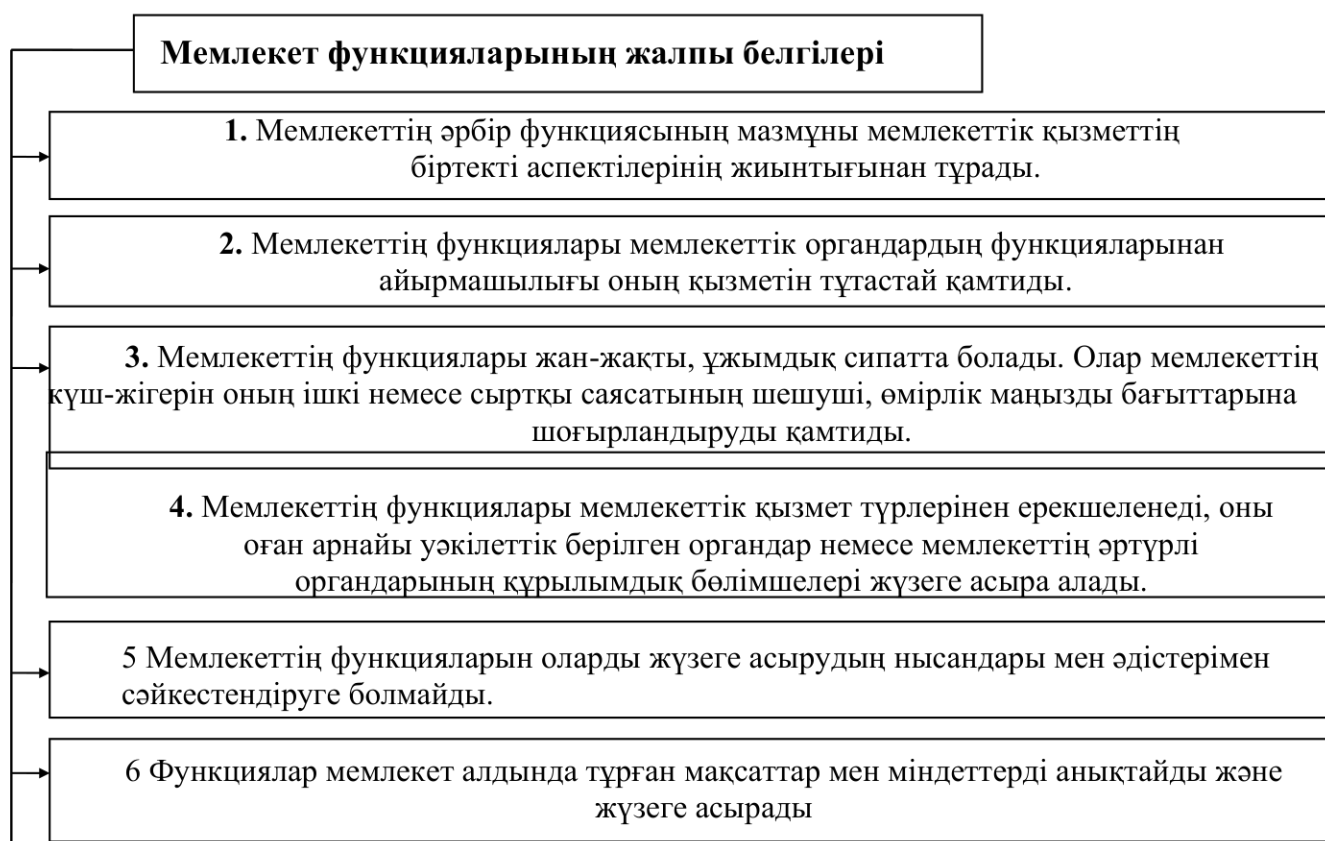
Федерация (күрделі мемлекет) – мемлекеттілік белгілері бар басқа мемлекеттер немесе мемлекеттік құрылымдар кіретін одақтық мемлекет.

Империя – егеменді көрші мемлекеттерді басып алу және күштеп ұстау арқылы құрылған күрделі көпұлтты мемлекет.

Конфедерация – саяси, экономикалық және әскери мәселелерді шешу үшін құрылған егеменді мемлекеттердің одағы.

Тақырып 17 Мемлекеттің функциялары

Мемлекеттің функциялары – мемлекеттің қоғамдағы мәні мен мақсатын білдіретін оның қызметінің негізгі бағыттары.

Мемлекеттің тұрақты функциялары – мемлекеттің дамудының барлық кезеңдеріне тән функциялар.

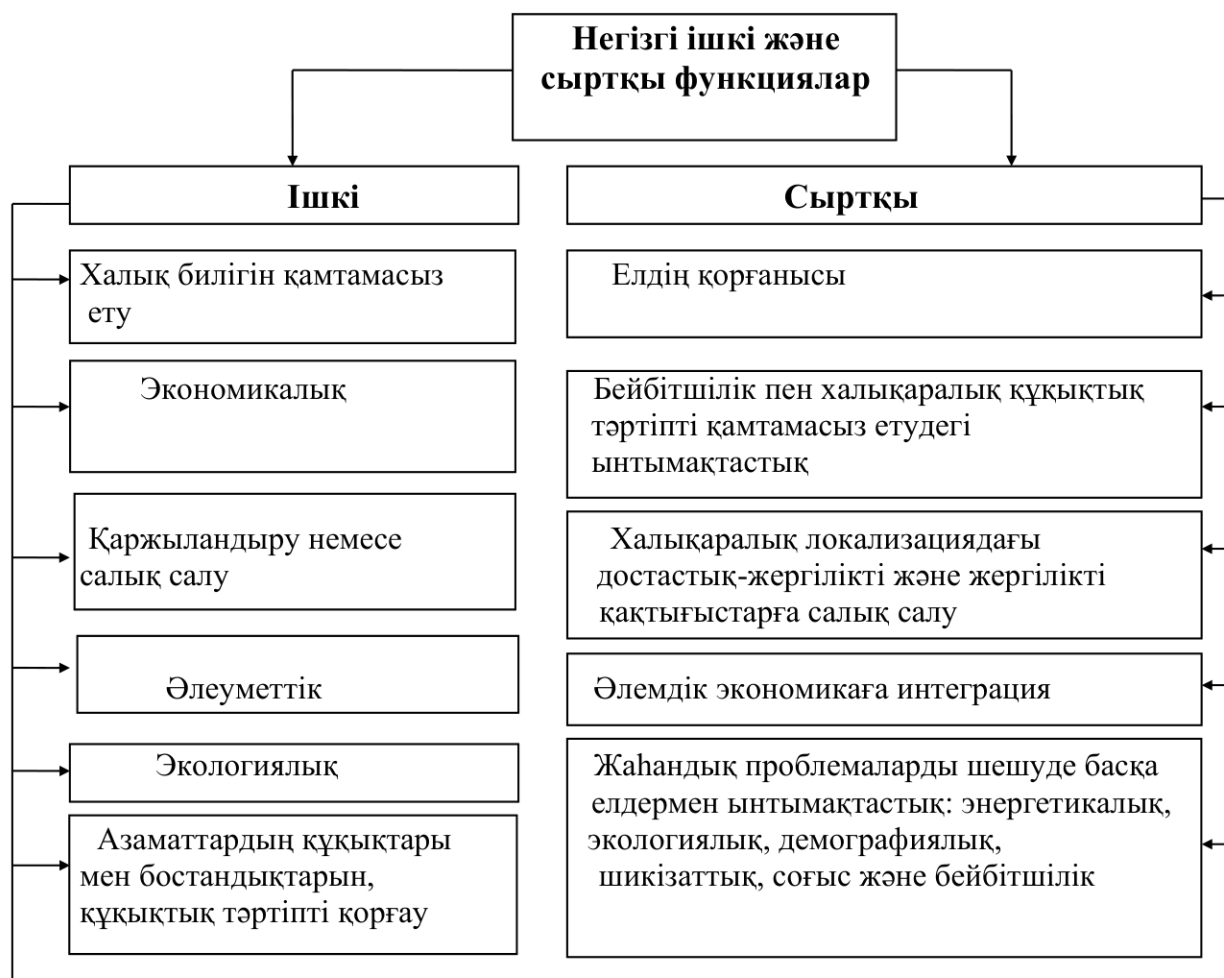
Мемлекеттің уақытша функциялары мемлекеттің дамудың белгілі бір кезеңіне тән.

Мемлекеттің негізгі функциялары – бұл белгілі бір тарихи кезеңде оның алдында тұрған байырғы стратегиялық міндеттер мен мақсаттарды жүзеге асыру жөніндегі мемлекет қызметінің неғұрлым жалпы, маңызды бағыттары..

Мемлекеттің негізгі функциялары емес – олар негізгі функциялардың құрамдас құрылымдық бөліктері болып табылады, олар мемлекет қызметінің нақты және осы мағынада қоғамдық өмірдің тар саласында өз міндеттерін орындау бағыттарын білдіреді.

Мемлекеттің ішкі функциялары бұл мемлекеттің қоғамның ішкі өмірін басқару жөніндегі қызметінің негізгі бағыттары.

Мемлекеттің сыртқы функциялары оның халықаралық аренадағы қызметінің негізгі бағыттарын білдіреді.

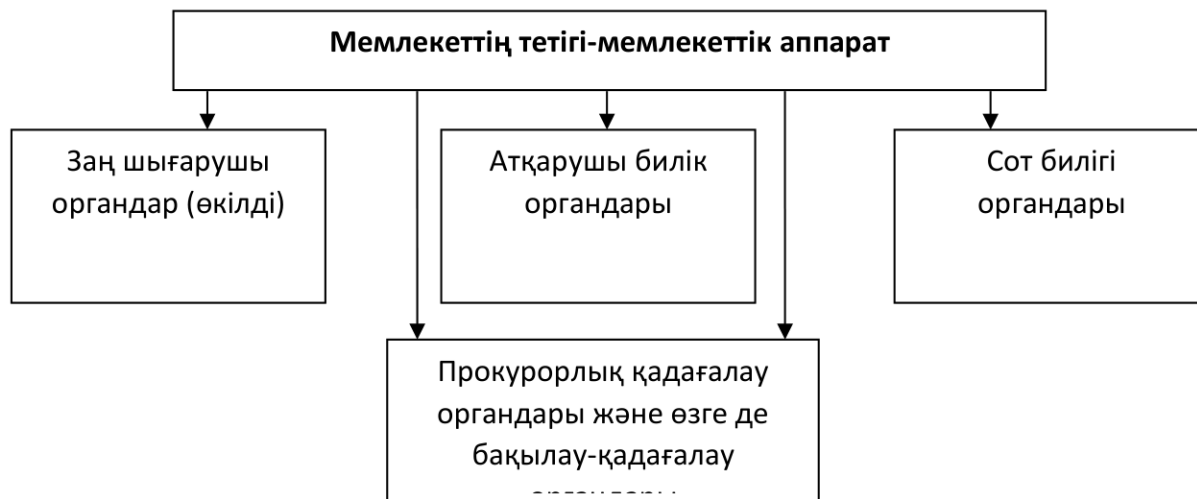
Мемлекеттік функцияларды жүзеге асыру нысандары мемлекеттік механизмнің негізгі буындарының қызметін, үкіметтік емес ұйымдардың қызметінен айырмашылығы мемлекет қызметінің нақты түрлерін білдіреді.

Тақырып 18 Мемлекеттің механизмі (мемлекеттік аппарат)

«Мемлекеттік аппарат» және «мемлекеттік механизм» ұғымдарының арақатынасы туралы ғылыми және оқу әдебиеттеріндегі **көзқарастар** :

А) Мемлекеттік механизм әртүрлі мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, қарулы күштердің және мемлекеттік биліктің материалдық құралдарының жиынтығы ретінде қарастырылады.

В) Мемлекеттік механизм мен мемлекеттік аппарат бірдей ұғымдар ретінде беріледі.

Мемлекет механизмі – бұл мемлекеттік органдардың жүйесі, олардың көмегімен мемлекеттік билік жүзеге асырылады, негізгі қызметтері орындалады, оның дамуының әртүрлі кезеңдерінде мемлекет алдына қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізіледі.

Мемлекеттік билік органдары-мемлекеттік ерікке сәйкес құрылатын, мемлекеттік мүдделерге қол жеткізу мақсатында әрекет ететін, билік нұсқамаларын шығаруға, олардың орындалуын бақылауға (мемлекеттік мәжбүрлеу тетігін пайдалана отырып), заңдық жауапкершілік шарасын айқындауға, сот төрелігін жүзеге асыруға және жазаны орындауға мүмкіндігі бар мемлекеттік аппаратты жиынтықта құрайтын құрылымдық бөлімшелер.

Мемлекеттік билік органдарының қалыптасуы мен жұмыс істеу принциптері

- мемлекеттік органдардың өзара іс-қимылының негізі мемлекеттік биліктің бірлігі мен биліктің бөлінуі қағидаттарының жиынтығы болып табылады.

- мемлекеттің еркімен қалыптастыру және мемлекет атынан өз өкілеттіктерін жүзеге асыру. Әлеуметтік-құқықтық қатынастардың субъектілері ретінде әрекет ете отырып, мемлекеттік органдар жария-құқықтық сипаттағы заңды тұлғалар ретінде сипатталады. Олардың болуы белгілі бір мемлекеттік органдарды құратын жеке тұлғалардың еркі мен қалауына байланысты емес.

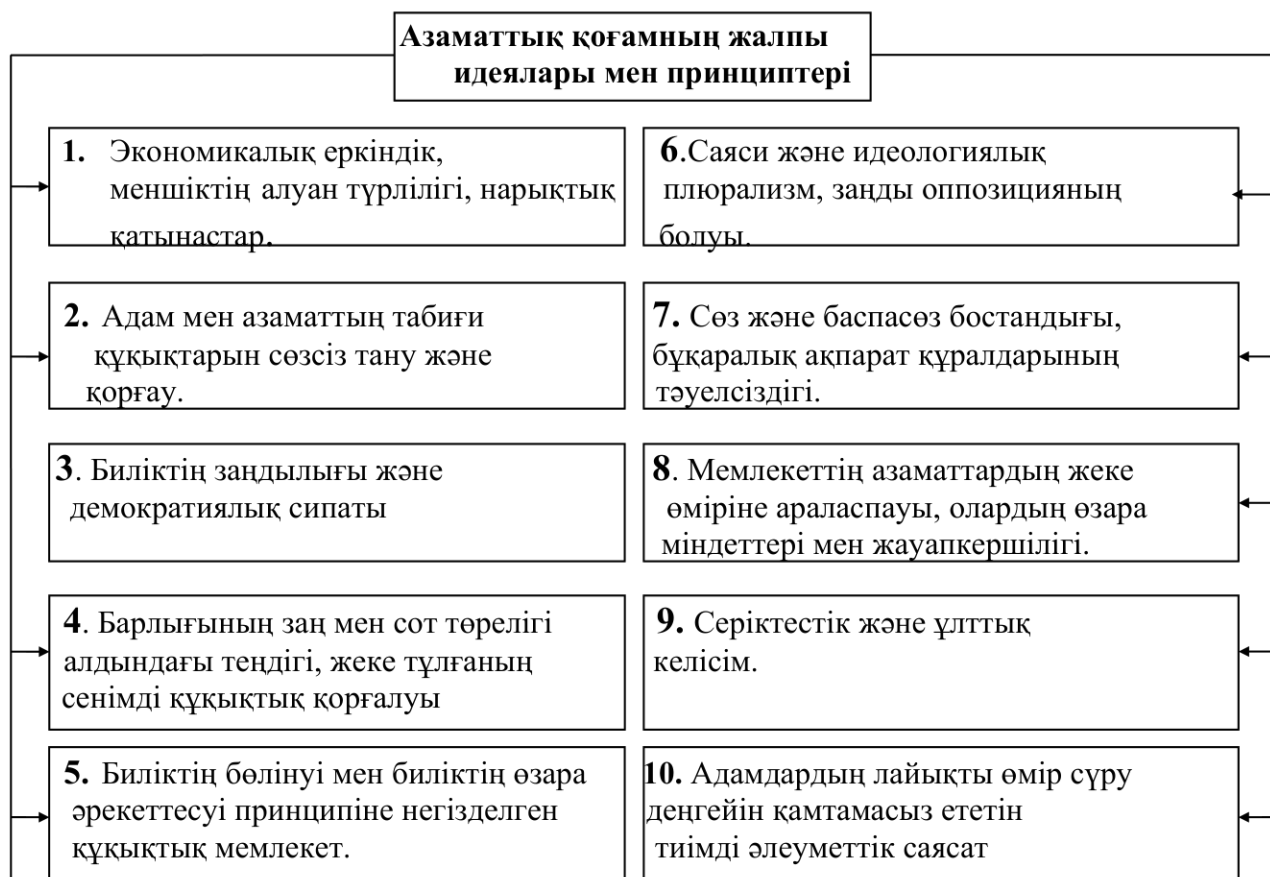
- әрбір мемлекеттік органның заңнамалық тәртіппен белгіленген қызметтің қатаң белгіленген түрлері мен нысандарын (заңнамалық, атқарушы, күзет және т. б.) орындауы

- әрбір мемлекеттік органда заңды түрде бекітілген ұйымдық құрылымның, қызметтің аумақтық ауқымының, мемлекеттік органға тиесілі өкілеттіктердің сипаты мен көлемін, сондай-ақ оның басқа мемлекеттік (мемлекеттік емес) органдармен және ұйымдармен өзара қарым-қатынас тәртібін айқындайтын билік иерархиясы жүйесінде белгіленген Ереженің болуы.

Мемлекеттік органдардың жіктелуі

Функционалдық қызмет (рөлі) бойынша	заң шығарушы органдар атқарушы билік органдары сот билігі органдары прокурорлық қадағалау органдары және басқалар бақылау-қадағалау органдары
Қолданылу аумағы бойынша	жалпы мемлекеттік органдар жергілікті органдар
Құзыреттілік сипаты бойынша	жалпы құзыреті (Президент, Үкімет) арнайы құзыреті (Министрліктер және т. б.)
Шешім қабылдау тәсілі бойынша	алқалы органдар жеке дара органдар
Өкілеттік мерзімі бойынша	тұрақты органдар уақытша органдар
Білім беру тәртібі бойынша	бастапқы (сайланбалы) органдар туынды (қайталама) органдар

Тақырып 19 Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам

Азаматтық қоғам – мемлекеттен тыс және саясаттан тыс қатынастардың (экологиялық, әлеуметтік, мәдени, моральдық, рухани, отбасылық, еркін тұлғалардың – меншік иелерінің және олардың бірлестіктерінің ерекше мүдделерінің ерекше саласын құрайтын) жиынтығы.

**Ұлы ойшылдардың сөздеріндегі
құқықтық мемлекет идеялары.**

Мемлекет-бұл адамдар арасындағы қарым-қатынастың ең ақылға қонымды және әділ түрі, онда заң азаматтар үшін де, мемлекет үшін де міндетті.

Мемлекеттің мақсаты-әрбір адамның мүлікті еркін пайдалануы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Мемлекет әр азаматтың өмірін сақтап қана қоймай, оның меншігіне, қауіпсіздігіне, ар-намысы мен бостандығына кепілдік берген кезде күшті болады.

Мемлекеттің міндеті-заңға тыйым салмаған барлық жағдайларда әркімнің өз қалауын орындау еркіндігін қамтамасыз ету.

Локк.

Бостандық заңмен рұқсат етілген барлық нәрсені жасауға құқылы.

Монтескье.

Нағыз заң шығарушы тек халық бола алады, тек халықтың еркі саяси биліктің қайнар көзі болып табылады.

Мемлекет-бұл заңдарға бағынатын көптеген адамдардың бірлестігі.

Мемлекет-бұл қоғамдық өмірдің ең жетілдірілген ұйымы, онда бәрі құқықтық негізде құрылады.

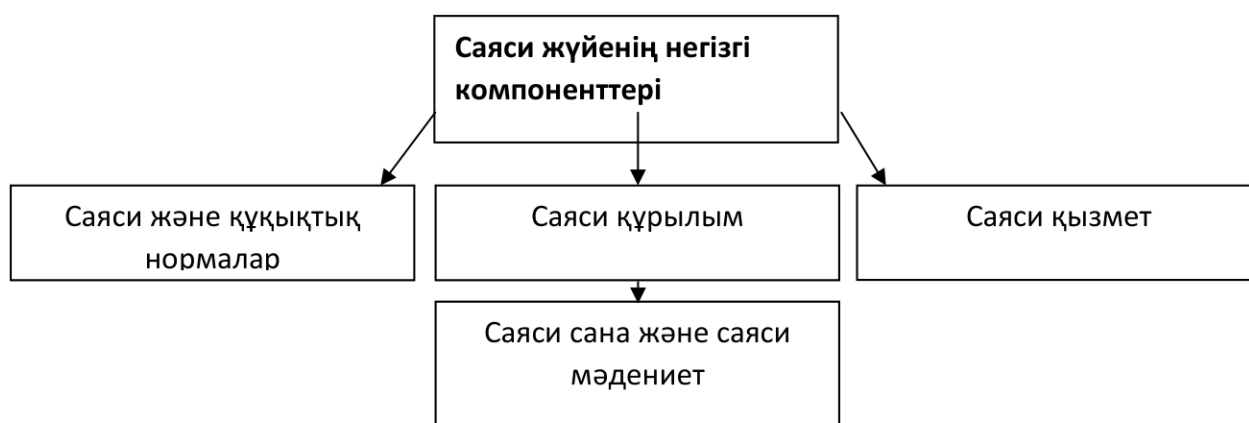
Мемлекет өз қызметінде құқықпен байланысты және шектелген, оның сыртында да, үстінде де емес, құқықта тұр.

Гессен.

Құқықтық мемлекет – адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз етуге, сондай-ақ қиянатқа жол бермеу мақсатында саяси билікті заң арқылы барынша дәйекті түрде бекітуге жағдай жасалған мемлекет .

Тақырып 20 Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет

Саяси-құқықтық нормалар - бұл конституциялар, кодекстер, жарғылар, партиялық бағдарламалар, саяси дәстүрлер мен рәсімдер түрінде қолданыстағы және әрекет ететін саяси қатынастарды реттеудің белгіленген немесе бекітілген ережелері.

Саяси құрылым – бұл саяси, мемлекеттік ұйымдардың, институттардың, институттардың және олардың арасындағы қатынастардың жиынтығы.

Саяси қызмет – бұл қоғамдағы саяси билікті жүзеге асыру жүйесінің жұмыс істеуін, өзгеруін және қорғалуын қамтамасыз етуге бағытталған адамдардың іс-әрекеттерінің алуан түрі.

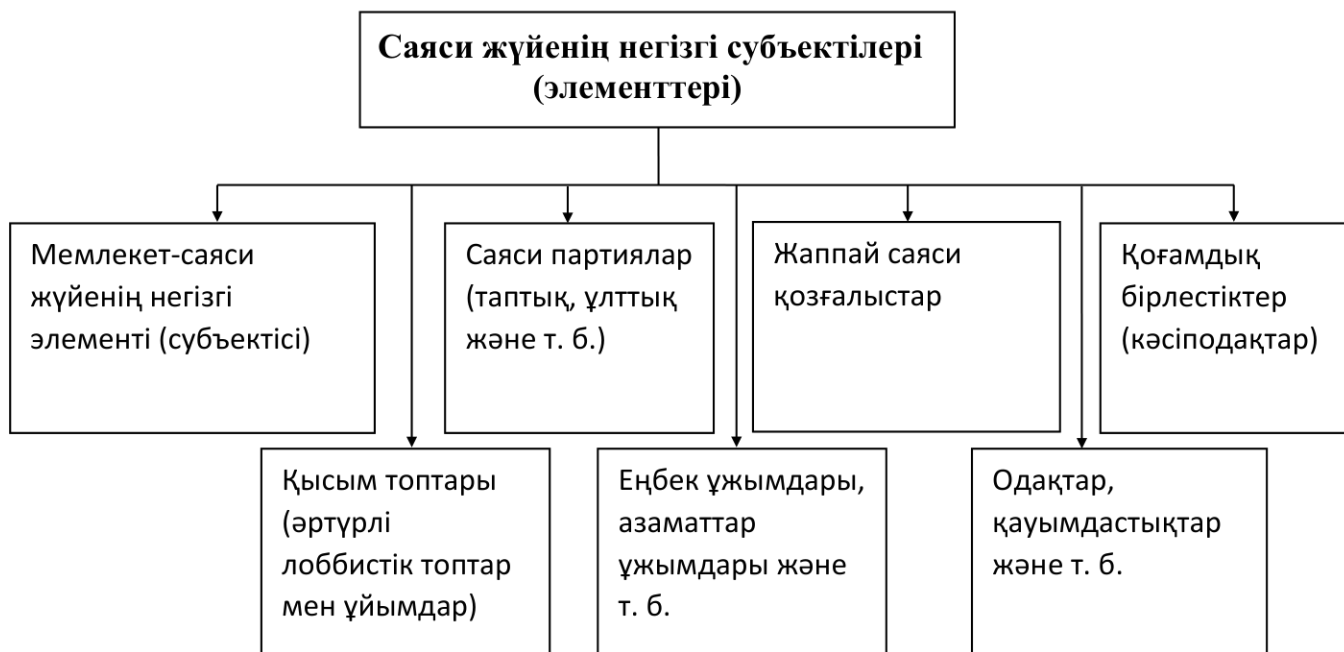
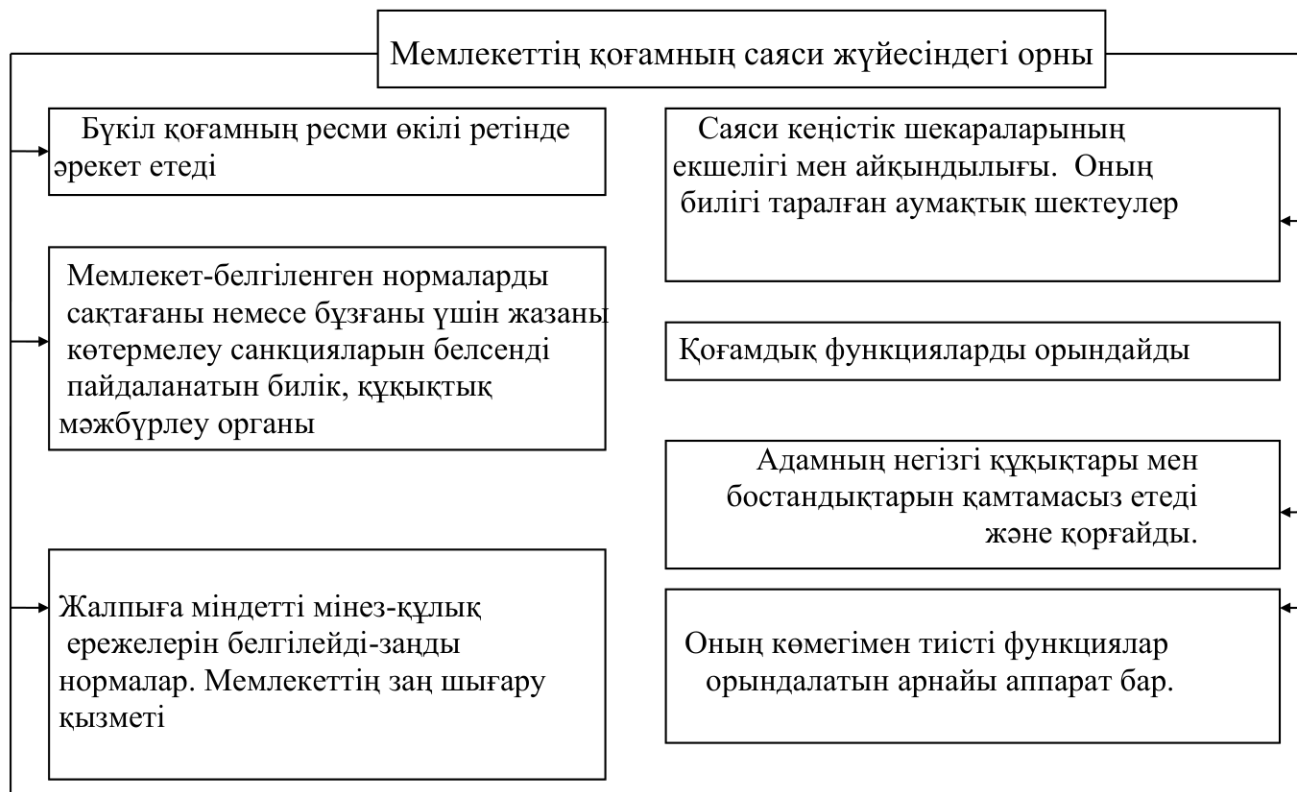
Саяси сана – саяси билік тетіктерінің қызметін көрсететін және саяси қатынастар аясындағы адамдардың мінез-құлқын бағыттайтын руханилықтың сан алуан көріністері.

Саяси мәдениет – саяси қоғамдастық мүшелері қабылдаған және олардың қызметі мен қарым-қатынасын реттеу үшін қолданылатын құндылықтардың, саяси идеялардың, белгілердің, сенімдердің жүйесі.

Саясат – таптар, ұлттар, адамдардың әлеуметтік топтары, мемлекеттер арасындағы билікті жаулап алу, сақтау және пайдалану, олардың мемлекет істеріне қатысу жөніндегі қатынастар саласы.

Саяси институт саясатты жүзеге асырудың құрылымдық формасы болып табылады. Ұйымдық институттар (мемлекеттік, партиялар және т.б.) және процессуалдық (сайлау, қоғамдық талқылау және т.б.) болып ажыратылады.

Қоғамның саяси жүйесі – бұл қоғамның саяси өмірі жүзеге асырылатын мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдар мен институттар арасындағы қатынастар жүйесі.

Заң терминдерінің сөздігі

Абсолютті монархия – бір адамға – монархқа тиесілі мемлекеттік биліктің шексіздігімен сипатталатын монархиялық басқару нысанының бір түрі.

Авторитаризм (автаркия) – демократиядан айырмашылығы – мемлекеттік билік билеуші элитаның (партия, бюрократия және т.б.) мүдделері мен көзқарастарын жүзеге асыруға қызмет ететін саяси режим түрлерінің бірі.

Аристократия (грек тілінен *aristos* - ең жақсы және ...сгасу) дәстүрлі билік дворяндық өкілдерге тиесілі басқару түрі.

Аутентикалық (авторлық) түсіндіру – бұл құқық нормасының мағынасын осы норманы қабылдаған сол органның берген түсіндірмесі.

Ақыл-есі дұрыстық – өз іс-әрекетінің (соның ішінде салдарларының) мәнін түсінуге және оларды бақылауға қабілетті адамның қалыпты психикалық жағдайы.

Азаматтық қоғам – қоғамдағы мемлекеттік емес қатынастардың салыстырмалы түрде дербес жүйесі, ол мынадай белгілермен сипатталады: 1) адам мен азаматтың негізгі құқықтары мен бостандықтары сақталады; 2) азаматтық бастамалар қолайлы және қолдау көрсетіледі (осы құқықтар мен бостандықтарды бұзбайтын); 3) өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі басқару тетіктері құрылды және жұмыс істейді; 4) заңмен азаматтық қоғамның юрисдикциясына жатқызылған салаларға мемлекеттің араласуы шектелген; 5) азаматтық қоғам мүшелерінің арасындағы шарттық қатынастар кеңінен көрсетіледі және пайдаланылады.

Атқарушы билік – қабылданған заңдарды іске асыруға және жедел, басқарушылық және ұйымдастырушылық қызметті жүзеге асыруға арналған тағайындалатын немесе сайланатын атқарушы және әкімшілік билік органдары.

Абайсыздық – құқыққа қарсы қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаған адамның өз әрекетінің қоғамдық қатынастар үшін қауіпті (зиянды) салдарлардың болу мүмкіндігін алдын ала болжаған, бірақ олардан аулақ болуды жеңіл-желпі күткен (үміттенген) немесе мұндай зардаптарды болжай алмаған кінәнің нысаны. дегенмен, істің мән-жайына сәйкес ол оларды алдын ала білуі керек және болуы мүмкін еді.

Адам құқықтары – адамның бостандық өлшемін және сонымен бірге мемлекеттік билікті жүзеге асыру шегін анықтайтын құқықтық мүмкіндіктері.

Әдіснама (әдіс және ...логиядан) кез келген қызметтің құрылымын, әдістері мен құралдарын зерттейтін ғылым; ғылым методологиясы – дүниені ғылыми танудың принциптері мен нормалары туралы ілім.

Әділдік құқық принципі ретінде әрекет пен жаза арасындағы сәйкестіктің белгілі бір ұтымды өлшемі болып табылады. Заңды жауапкершілікті жүзеге асыру шеңберінде мұндай шара (әділеттілік шарасы) ең алдымен құқық бұзушылықтың қоғамдық қауіптілік дәрежесі болып табылады.

Әлеуметтік мемлекет – адамның әлеуметтік құқықтары жүйелі түрде және барынша мүмкін болатын мемлекет; мұндай мемлекет тұлғаның лайықты өмір сүруіне және еркін дамуына жағдай жасайды.

Әдет- ғұрып – тарихи түрде, көптеген ұрпақтар бойына қалыптасқан, қайталану нәтижесінде (байланысты) әдетке айналған мінез-құлық ережелері.

Билік – жалпы мағынада адамдардың ерекше тобының әртүрлі құралдар мен әдістер арқылы – ерік, бедел, нормалар, зорлық-зомбылық, материалдық және қаржылық ынталандыру, ақпарат арқылы адамдардың қызметіне және/немесе мінез-құлқына шешуші әсер ету қабілеті, т.б.

Басқару нысаны – мемлекеттік биліктің жоғары органдарының (мысалы: президент, парламент, үкімет) құқықтық жағдайын, сондай-ақ олардың мемлекеттік билік пен басқарудың басқа органдарымен қарым-қатынасының белгіленген тәртібін сипаттайды.

Бюрократия (сөзбе-сөз – кеңсенің үстемдігі, француз тілінен аударғанда бюро – бюро, кеңсе және ...сгасу) – мемлекеттік аппараттың шенеуніктері мен басқа қызметкерлерінің билігі немесе ықпалы.

Бүкілхалықтық дауыс беру (референдум) – азаматтардың мемлекеттік және қоғам өмірінің аса маңызды мәселелері бойынша, әдетте, ең жоғары заңдық күші бар нормативтік немесе өзге де шешімді тікелей қабылдауы.

Гипотеза – оның әрекет ету шарттарын көрсететін құқық нормасының құрылымдық элементі, оның пайда болуы кезінде диспозиция күшіне енетін (құқықтар мен міндеттер туындайтын) жағдайлардың белгілерін қамтитын құқықтық норманың бөлігі.

Демократиялық режим – халықтың мемлекеттік билікті жүзеге асыруына қатысатын және/немесе әсер ететін әдістер мен әдістер жүйесі; Авторитарлық режимдерден айырмашылығы, демократиялық режим ең алдымен бүкіл қоғамның немесе оның көпшілігінің мүдделерін жүзеге асыруға қызмет етеді.

Декларация – негізгі принциптерді немесе жеке нормаларды жариялайтын құқықтық құжат (акт); ұсынымдар күші бар.

Диктатура – бұл заңмен шектелмеген және жеке жүзеге асырылатын бөлінбейтін саяси, экономикалық және идеологиялық билік (немесе басшы басқаратын қатаң белгіленген адамдар тобы).

Диспозиция – тиісті субъектіге белгілі бір бұйрықтарды (талаптарды немесе болжамдарды) қамтитын құқықтық норманың негізгі бөлігі (мазмұны), құқық субъектісінің мінез-құлқының мазмұнын ашатын құқық нормасының құрылымдық элементі, ол құқықтық маңызы бар сипаты.

Дуалистік монархия - конституция шеңберінде әрекет ететін монарх ресми түрде де, іс жүзінде де кең билік өкілеттіктерін сақтайтын, оны белгілі бір қоғамның бүкіл саяси жүйесінің орталығына қоятын шектеулі монархияның бір түрі.

Еңбегі – субъектінің өз міндеттерін «артық орындауымен» немесе жалпы танылған пайдалы нәтижеге жетуімен байланысты және марапаттау үшін негіз болатын адал, заңды әрекет.

Жауапкершілік – бұл дұрыс (қажетті) мінез-құлықтың түрі мен өлшемі. Олар адамның қоғамдағы мақсатты, әлеуметтік қажетті мінез-құлықты білдіреді.

Жарлық - бұл ерекше маңызды нормативтік құқықтық актілердің атауы.

Жаһандану – бұл экономикалар мен оларға қызмет ететін салаларды біртұтас әлемдік жүйеге біріктіру процесі. Жаһандану біртұтас халықаралық нормаларды, стандарттарды және институттарды енгізуді болжайды.

Жеке құқық – жеке мүдделерді жүзеге асыруды қамтамасыз ететін құқықтық нормалардың реттелген жиынтығы.

Жеке тұлғаның құқықтық мәртебесі – оның құқықтық мәртебесін және қоғамдағы орнын белгілейтін тұлғаның құқықтары мен бостандықтары, міндеттері мен міндеттерінің жиынтығы.

Зияндылық әрекет қабілеттілігі – субъектінің заңды жауапкершілікті өз бетінше көтеру қабілеті.

Заңдылықтың кепілдіктері – бұл заңдардың, азаматтардың құқықтары мен қоғам мен мемлекет мүдделерінің сақталуын қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық, экономикалық, саяси, идеологиялық және басқа да факторлар мен құқықтық шаралардың белгілі бір жиынтығы.

Заңдылық – барлық құқық субъектілерінің заңдарды дәл және бұлжытпай орындау және сақтау режимі.

Заң шығарушы билік – заңдарды қабылдау арқылы қоғамды дамыту саясатын әзірлеуге арналған, халық сайлайтын өкілді органдар.

Заңнама - бұл жоғары заң шығарушы органның заңдары мен басқа да нормативтік құқықтық актілерінің, сондай-ақ Ресей Федерациясы Президентінің нормативтік

қаулыларының және Ресей Федерациясы Үкіметінің нормативтік қаулыларының жиынтығы.

Заңның кері күші – бұл заң күшіне енгенге дейін болған жағдайларға заңның күшіне енуі.

Занды мінез-құлық – адамның, адамдардың және олардың ұйымдарының құқық нормаларына сәйкес келетін әрекеттері (әрекетсіздігі).

Заңдағы олқылық – бұл қоғамдық өмірдің осы саласында объективті түрде талап ететін қажетті құқықтық нормалардың қолданыстағы заңнамада толық немесе ішінара болмауы.

Занды жауапкершілік құқық қағидасы ретінде құқық бұзушыға кінәлі құқық бұзушылық жасағаны үшін мемлекет тарапынан жазалаудың қажеттілігі туралы жалпы құқықтық нормативтік ереже болып табылады. Басқаша айтқанда, заңды жауапкершілік 1) құқық бұзушыға арнаулы мемлекеттік органдардың мәжбүрлеу әрекеттері арқылы оның басына түсетін қажетті теріс салдарлардың жиынтығы; 2) тұлғаның жеке, мүліктік және/немесе ұйымдастырушылық сипаттағы шаралар түріндегі мемлекеттік мәжбүрлеуге ұшырау қажеттілігі.

Идеология – адамдардың шындыққа (тарихқа және болашаққа) қатынасын білдіретін жалпы көзқарастар мен идеялар жүйесі; идеология, әдетте, халық бұқарасын біріктіреді және жұмылдырады.

Инкорпорация – құқықтық принциптер негізінде бастапқы нормаларды мазмұнын өзгертпей жинаққа (кодекске) біріктіру арқылы жүзеге асырылатын жүйелеу түрі.

Кінә – адамның қасақаналық (тікелей немесе жанама) және абайсыздық (жеңілдік пен немқұрайлылық) түрінде болатын, жасаған құқық бұзушылыққа ерекше субъективті (моральдық-психологиялық) қатынасы.

Кодификация – бастапқы нормаларды олардың мазмұнын өзгерту арқылы біртұтас, логикалық интегралды жинаққа (жиынға) біріктіру арқылы жүзеге асырылатын жүйелеу формасы.

Коллизиялар – бір қоғамдық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалар арасындағы қайшылықтар немесе сәйкессіздіктер.

Консолидация – бастапқы нормаларды мазмұнын өзгертпей бір құжатқа біріктіру арқылы жүзеге асырылатын жүйелеу нысаны, мұнда әрбір акт өзінің дербес заңдық мәнін жоғалтады.

Конституция – 1) заң немесе жалпыхалықтық дауыс беру – референдум нысанында қабылданған, 2) ең жоғары заңдық күші бар және 3) озбыр өзгертулерден немесе күшін жоюдан қорғаудың жоғары дәрежесі бар арнайы құқықтық акт; 4) мемлекеттік және қоғамдық құрылыс үшін түбегейлі маңызы бар.

Конфедерация (соңғы латын тілінен *confoederatio* – одақ, бірлестік) – бірлескен саяси, экономикалық немесе әскери мәселелерді шешу үшін құрылған егеменді мемлекеттердің одағы.

Құқықтар мен бостандықтарды қорғау – тоқтатуға бағытталған әрекеттер (әрекеттер). субъективтік құқықтар мен міндеттерге қол сұғудың басталуы және/немесе осы құқықтар мен бостандықтар бұзылғанға дейін болған жағдайды қалпына келтіру.

Құқық институты – өмірдің әртүрлі салаларындағы ұқсас, мазмұны жағынан ұқсас, сабақтас қоғамдық қатынастардың белгілі бір түрін реттейтін өзара байланысты құқықтық нормалар тобы, кешені.

Құқықтың қайнар көзі – бұл құқық мазмұнын сырттай жария білдіру нысаны, т.б. құқықтық нормалардың шоғырлану және болуы нысаны (құқықтық әдет-ғұрып, нормативтік құқықтық акт, нормативтік келісім, сот прецеденті және т.б.).

Құқықтық пайда – субъектіге оның жалпы міндеттерден ішінара немесе толық босатылуында көрінетін өз мүдделерін неғұрлым толық қанағаттандыру үшін заңды түрде берілген мүмкіндік.

Құзырет – белгілі бір органға немесе лауазымды адамға мемлекеттік немесе әлеуметтік маңызы бар міндеттердің белгілі бір шеңберін тиісінше орындау және тиісті функцияларды орындау мақсатында берілетін заң жүзінде белгіленген өкілеттіктердің (құқықтар мен міндеттердің) жиынтығы.

Қоғам мәдениеті – бұл адамдар тарихи түрде жасаған және олардың интеллектуалдық, адамгершілік және көркемдік даму деңгейін, қоғамның өркениет дәрежесін білдіретін рухани және басқа да құндылықтардың, нормалардың, идеалдардың, үлгілердің жиынтығы.

Құқықтық реттеу механизмі – бұл құқық субъектілерінің мүдделерін қанағаттандыру жолындағы кедергілерді еңсеру мақсатында ең дәйекті түрде ұйымдастырылған құқықтық құралдар жүйесі.

Құқықты қолдану актісі (қолдану актісі) – нақты құқықтық мәселені шешу үшін тиісті құқықтық актінің негізінде құзыретті орган шығаратын жеке органның бұйрығын қамтитын құқықтық акт.

Құқықты түсіндіру актісі (түсіндіру актісі) – арнайы құзырлы органдар шығаратын және заң мәтіндерінің нормативтік мағынасын түсіндірулер (түсініктемелер) мен нақтылауды қамтитын құқықтық акт.

Құқық ұқсастығы дегеніміз – істі мазмұны жағынан ең жақын норма негізінде шешу, яғни заңның осы нормамен тікелей реттелмеген, бірақ осы нормада көзделген жағдайларға ұқсас істерге қолданылуы. осы норма бойынша.

Құқық аналогиясы – белгілі бір заңды істі шешу үшін заңдағы олқылық анықталған кезде құқықтың жалпы принциптерін қолдану.

Құқықтық жауапкершілік түрлері – құқық бұзушылықтардың белгілі бір түрлері (құрамдары) үшін заңда көзделген құқық бұзушыларға мәжбүрлеу әрекеттерінің (оның ішінде жазалау шараларының) мазмұны: 1) конституциялық-құқықтық; 2) қылмыстық-құқықтық; 4) әкімшілік-құқықтық; 5) азаматтық-құқықтық (мүліктік); 6) материалдық (тек қана қызметкерлер үшін); 7) тәртіптік; 8) кәсіпкерлік; 9) отбасылық-құқықтық; 10) салықтық; 11) іс жүргізу.

Құқықтағы гуманизм – адамды ең жоғары құндылық деп танитын және оның құқықтарын, бостандықтарын, заңды мүдделерін, соның ішінде құрметтеуді білдіретін құқықтың маңызды принциптерінің бірі. жеке тұлғаның қадір-қасиеті, еркін жан-жақты даму және адамдар арасындағы шынайы адамгершілік қарым-қатынастарды ынталандыру жағдайлары.

Құқық қабілеттілігі – субъектінің субъективтік құқықтарды өз бетінше алуға және жүзеге асыруға, сондай-ақ заңды міндеттерді орындауға қабілеттілігі.

Құқық әрекеті – құқықтық нормалардың адамдардың құқықтық санасы мен еркіне әсер етуінің нақты сипаты мен бағытын білдіретін ұғым; Құқық әрекетінің нәтижесі – құқықтық нормалардың мазмұнынан тікелей (психикалық) туындайтын адамдардың мінез-құлқының және олардың қоғамдық қатынастарының нормативтік үлгілері.

Құқықтық демократия – құқықтық реттеуге жататын қоғамдық қатынастардағы демократия, бостандық, теңдік, туысқандық, әділеттілік, жауапкершілік идеяларын құқықтық бекіту мен нақты қамтамасыз етуде көрініс тапқан құқықтың маңызды принциптерінің бірі.

Құқықтық нормалардың доктриналдық түсіндірмесі – заңгер ғалымдардың монографияларда, ғылыми түсініктемелерде, мақалаларда және т.б. құқық нормаларының мәнін неғұрлым терең және дәлелді түсіндіру.

Қолбасшылық бірлігі – тиісті мемлекеттік органды, мекемені немесе кәсіпорынды заңды күші бар шешімдер қабылдауға уәкілетті бір адам басқаратын басқаруды ұйымдастыру нысаны.

Құқықтық реттеудің диспозитивті әдісі – рұқсаттарға негізделген құқықтық әсер ету әдісі.

Құқық нормасы – мемлекетпен бекітілген, жалпыға міндетті, формальды түрде анықталған мінез-құлық ережесі.

Құқықтық шарт – бұл құқықтық нормаларды белгілеу үшін келісімнің ауызша немесе жазбаша нысаны – әдетте келісуші тараптар арасындағы субъективті құқықтар мен заңды міндеттер түрінде. Құқық нормаларын қамтитын әртүрлі заңды тұлғалар арасындағы келісім.

Қоғамдық тәртіп – бұл тек құқықтық нормалар мен олардың сақталуы (заңдылығы) арқылы ғана емес, басқа да әлеуметтік нормалар мен оларды сақтау (тәртіп) арқылы жүзеге асырылатын қоғамдық қатынастардың реттелу жағдайы.

Қоғам (кең мағынада) – адамдардың бірлескен іс-әрекетінің тарихи қалыптасқан нысандарының жиынтығы; (тар мағынада) – қоғамдық жүйенің тарихи ерекше түрі, қоғамдық қатынастардың белгілі бір түрі.

Құқықтық қатынастың объектісі – құқықтық қатынас субъектілерінің құқықтары мен міндеттері бағытталған, олар туралы құқықтық байланыстар (материалдық және материалдық емес игіліктер, рухани шығармашылық өнімдері, бағалы қағаздар, құжаттар, белгілі бір әрекеттердің нәтижелері).

Құқықбұзушылықтың объективтік жағы – адамның құқықтық нормаларды бұзатын және қоғамға, мемлекетке, жеке адамға зиян келтіретін белгілі бір әрекетін (әрекетін немесе әрекетсіздігін) сипаттайтын сыртқы белгілердің жиынтығы.

Құқықтық сала - бұл қоғамдық қатынастардың жеке (тәуелсіз бар) саласын және әлеуметтік мінез-құлықтың сәйкес түрлерін реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы.

Құқықтық отбасы – ортақ қайнар көздері, құқық құрылымы мен оның қалыптасу тарихы негізінде анықталған құқықтық жүйелердің жиынтығы; о Құқықтық отбасылардың негізгі түрлері (құқықтық жүйе түрлері): 1) романо-германдық; 2) англосаксондық; 3) қытай; 4) үнді; 5) мұсылман («шариғат»), 6) африкалық.

Құқықтық жүйе іштей реттелген және өзара байланысқан гетерогенді элементтерден және олардың блоктарынан тұрады: Құқықтық жүйеге: құқықтық нормалар (құқықтық нормалар жүйесі); құқықтың қайнар көздері; заң шығармашылығының субъектілері; құқық қолдану тетіктері; құқықтық сана және құқықтық мәдениет; құқықтық тәжірибе.

Құқықтық реттеу – бұл құқықтық құралдардың бүкіл жүйесінің қоғамдық қатынастарға оларды ретке келтіру мақсатында жүргізетін ықпалы.

Құқықтық нигилизм – құқыққа, құқыққа, заңдылыққа, мемлекетке, оның рәміздеріне деген немқұрайлы, сенімсіздік, менсінбеушілік, тіпті олардың әлеуметтік құндылығын мүлдем жоққа шығарудан көрінетін қоғамдық сананың элементі.

Құқықтық әдет-ғұрып – адамдардың тәжірибесінде қамтылған және бұрыннан келе жатқан және жалпы білімнің арқасында міндетті болып табылатын және жиі әдетке айналатын тарихи қалыптасқан мінез-құлық ережесі.

Құқықтық режим – бұл құқық субъектілерінің мүдделерін қанағаттандыру үшін қажетті әлеуметтік мемлекетті және белгілі бір қолайлылық немесе қолайсыздық дәрежесін жасайтын құқықтық құралдардың белгілі бір жиынтығынан көрінетін құқықтық реттеудің ерекше тәртібі.

Құқық саласы – құқықтық реттеудің ортақ пәні мен әдісімен біріктірілген өзара байланысты нормалардың жиынтығы; қоғамдық қатынастардың белгілі бір түрін (сферасын) реттейтін құқықтық нормалардың реттелген жиынтығы.

белгіленген (процедуралық) тәртіппен қабылдаған құқықтық норманың құжаттық нысаны.

Құқықтың қосалқы саласы - сол немесе басқа құқық саласы реттейтін қатынастардың неғұрлым кең жиынтығы шеңберіндегі ерекше қатынастар саласын реттейтін нормативтік формация.

Қоғамның саяси жүйесі – саяси өмірге қатысушылар – субъектілер арасындағы мемлекеттік билікке қатысты қоғамда қалыптасатын қатынастар мен институттар жүйесі.

Құқықтық қатынас – объективті және субъективті құқықпен реттелетін ерікті қоғамдық қатынас. Басқаша айтқанда, бұл адамдар және/немесе олардың ұйымдары арасындағы қатынастар, оның субъектілері арасындағы қарым-қатынастың ерекше құқықтық нысаны берілген. Осы форманың арқасында бұл қатынастардың мазмұны жүйелік (құрылымдық) сипатқа ие болады және, демек, жаңа маңызды қасиеттермен – реттілікпен, тұрақтылықпен және мемлекеттік қауіпсіздікпен толықтырылады.

Құқықтық тәртіп – заңдылықты дәйекті жүзеге асыру нәтижесінде туындайтын және жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру және қорғау, заңды міндеттерді мүлтіксіз орындау, заңды қызметпен сипатталатын, заңмен реттелетін қоғамдық қатынастардың реттілік жағдайы. барлық жеке және ұжымдық құқық субъектілерінің.

Құқық қолдану – бұл құқықты жүзеге асырудың ерекше тәсілі – бұл уәкілетті мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың жеке нақты істер бойынша жалпы құқықтық нормаларды нақтылау процесінде қабылданған шешімдерді орындау жөніндегі қызметі.

Құқықтық сана – адамдардың қолданыстағы немесе қалаған заңға қатынасын көрсететін сезімдердің, эмоциялардың, идеялардың, идеялардың, түсініктердің, көзқарастардың жиынтығы; құқықтық құбылыстарды бейнелеумен байланысты және заңды мәнді құндылықтармен, құқықтық түсінікпен және тиісті құқықтық тәртіп идеясымен шартталған қоғамдық, топтық және жеке сананың саласы; құқық туралы білімдер жүйесі, оны сезімдік немесе рационалды (ғылыми) түсіну түріндегі олардың жалпы байланысы.

Құқық қабілеттілігі – субъектінің заңмен қамтамасыз етілген субъективтік құқықтарға ие болу және заңды міндеттер атқару қабілеті.

Құқық шығармашылық – құзырлы органдардың (ең алдымен мемлекеттік) және құқық нормаларын белгілейтін немесе өзгертетін (күшін жойатын) тұлғалардың қызметі.

Қылмыс – кінәлі түрде жасалған және заңмен тыйым салынған қоғамға қауіпті әрекет.

Құқықты қолдану – бұл құзырлы органдардың нақты құқықтық мәселені шешу жөніндегі өкілеттік қызметі, оның барысында қарастырылып отырған актілерге және оларға қатысушыларға құқықтық баға (біліктілік) жасалып, тиісті жеке құқықтық акт жасалады.

Құқық принциптері – нақты әлеуметтік реттеуші ретіндегі құқықтың мәнін білдіретін негізгі бастаушы қағидалар, ережелер, идеялар.

Құқық жүйесі – бұл олардың құқық салаларына, құқық салаларына және құқықтың басқа да құрылымдық формацияларына қосылуымен сипатталатын құқық принциптері мен нормаларының белгілі бір бірлігі.

Құқықты қабылдау – шетел құқығының нормаларын ұлттық (ішкі) құқық жүйесіне көшіру.

Қоғамдық құқық (сot publicum - лат.) - нормалары жалпы игіліктің немесе мемлекеттік мүдденің жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін қолданыстағы құқық жүйесінің бір бөлігі.

Құқықты жүзеге асыру – құқық өкімдерінің іс жүзінде жүзеге асуы болып табылатын осындай әлеуметтік әрекеттер мен әрекеттерді қамтитын және қазіргі құқықтық жүйе шеңберіндегі ұғым. Құқықты жүзеге асыру құқықтық реттеудің соңғы нәтижесі болып табылады.

Құқық бұзушылықтың элементтері - бұл жиынтықта құқық бұзушылықтың белгілі бір түрін (кіші түрін) сипаттайтын қажетті және абстрактылы белгілердің жиынтығы. Элементтер құқық бұзушылықтың элементтері: объектісі, субъектісі, объективтік жағы, субъективтік жағы (кінә, мотив, мақсат).

Құқық субъектілері – тиісті субъективті құқықтар мен заңды міндеттерге жататын құқықтық қатынастарға қатысушылар.

Құқықты түсіндіру – бұл құқықтық нормалардың мәнін белгілеуге (нақтылауға) және түсіндіруге бағытталған қызмет.

Құқықтың функциялары – құқықтың қоғамдық қатынастарды реттеудегі рөлін білдіретін құқықтық ықпал етудің негізгі бағыттары. Құқықтың реттеуші, қорғаушы және құраушы, сонымен қатар басқа да (әлеуметтік) функциялары бар.

Құқықтық міндеттеме – оның ең маңызды элементі ретінде құқықтық қатынас шеңберінде белгіленген дұрыс мінез-құлық түрі мен өлшемі.

Мемлекеттің функциялары – оның алдында тұрған мәселелерді шешудегі мемлекет қызметінің негізгі бағыттары; мемлекеттің қызметі арқылы қанағаттандыруға болатын қоғам мен жеке адамның нақты бар қажеттіліктерін білдіреді.

Мемлекет және құқық теориясы – әртүрлі қоғамдық-экономикалық формациялар мен өркениеттердегі мемлекет пен құқықтың пайда болуының, қалыптасуының және дамуының жалпы заңдылықтарын зерттейтін әлеуметтік-саяси ғылым және академиялық пән.

Мемлекеттің сыртқы функциялары: мемлекеттік шекараны қорғау; басқа елдермен дипломатиялық байланыстар, экономикалық ынтымақтастық; басқа мемлекеттермен мәдени, ғылыми және ақпарат алмасу; бейбітшілік үшін күрес, қарусыздану, жаһандық заңдылық пен тәртіпті сақтау; жаһандық мәселелерді шешуге қатысу және т.б.

Мемлекеттің ішкі функциялары: саяси, экономикалық және ұйымдастырушылық; салықтарды және бюджетке төленетін басқа да төлемдерді алу; күрделі салымдар (инвестициялар), заң шығару; азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау; халықтың әлеуметтік осал топтарына қолдау көрсету және көмек көрсету; құқық қорғау органдары және т.б.

Мемлекет басшысы – мемлекеттің жоғарғы билігін жүзеге асырушы және сонымен бірге мемлекеттің сыртқы байланыстардағы ресми өкілі болып табылатын мемлекеттің ең жоғары лауазымды тұлғасы (тұлғалары).

Мемлекеттік билік – ресми құрылымдардың бүкіл қоғамның немесе оның бір бөлігінің адамдарының мінез-құлқын мәжбүрлеу және басқа да құралдар мен әдістер арқылы өз еркіне бағындыру мүмкіндігі.

Мемлекеттік режим – бұл мемлекеттік билікті жүзеге асырудың әдістері, тәсілдері мен құралдарының жүйесі.

Мемлекеттік механизм – мемлекеттік билікті жүзеге асыруға арналған мемлекеттік органдар жүйесі.

Мемлекеттік орган – мемлекет тетігінің құрамдас бөлігі, онда белгілі бір орын алады және өзінің құрылымы, белгілі бір пәні, сондай-ақ заңда көзделген функциялар, мақсаттар, міндеттер мен өкімдік сипаттағы өкілеттіктер бар. қоғамдық өмірдің белгілі бір саласын басқару; мемлекеттік орган, әдетте, мемлекеттік механизмнің басқа элементтерімен тығыз өзара іс-қимыл жасайды.

Мемлекеттік егемендік – оның өз аумағындағы билігінің басымдығы және халықаралық қатынастардағы тәуелсіздігі.

Мемлекет – қоғамдағы саяси биліктің ерекше ұйымы. Саяси билікті мемлекеттік ұйымдастырудың жалпы (негізгі) белгілері: 1) мемлекеттік биліктің субъектілері («жоғарғы билік»); 2) мемлекеттік механизм; 3) заңнама; 4) салықтар; 5) мемлекеттік аумақ; 6) халық – азаматтар немесе субъектілер (монархиялар үшін).

Мемлекеттің пайда болуының шарттық теориясы мемлекет пайда болғанға дейін адамдар «табиғи жағдайда» болды, табиғи құқықтарды өз мүмкіндіктеріне қарай пайдаланады. Күштер мен құралдардың теңсіздігі табиғи құқықтардың жаппай бұзылуына әкеп соқтырды. Бұл қоғамдық келісімнің (қоғамдық шарттың) жасалуына себеп болды, оған сәйкес табиғи құқықтар бірдей шектелуі керек, күш қолдану құқығы басқа адамға беріледі. адамдардың ерекше тобы – азаматтардың оң құқықтарын пайдалана отырып, олардың негізгі құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге және қорғауға міндетті мемлекет.

Материалдық құқық дегеніміз – субъектілерге олардың материалдық (процессуалдық емес) мүдделерін қанағаттандыру мүмкіндігін (құқықтар мен міндеттер арқылы) қамтамасыз ететін, олардың көмегімен мемлекет қоғамдық қатынастарға тікелей

әсер ететін құқықтық нормалардың, институттардың, ішкі салалардың және салалардың жиынтығы.

Мемлекеттің саяси режимі – бұл мемлекеттік билікті жүзеге асыратын құралдардың, әдістердің және әдістердің жиынтығы.

Мемлекет механизмі – мемлекетке жүктелген функцияларды жүзеге асыру үшін арнайы құрылған мемлекеттік органдар мен мекемелердің жиынтығы.

Монархия (гр. monarchia – самодержавие) – елдегі жоғарғы билік (толық немесе ішінара) жалғыз мемлекет басшысының қолында шоғырланған мемлекет.

Мораль – адамдардың жақсылық пен жамандық, ұят пен мақтауға тұрарлық, ар-намыс, ар-ождан, борыш, әділдік туралы көзқарастары, ойлары; 2) адамдардың мінез-құлқын ізгілік, әділдік және адалдық тұрғысынан реттейтін нормалар мен принциптер жүйесі.

Нормативтік құқықтық акт – жалпыхалықтық дауыс беру (референдум) кезінде халық немесе уәкілетті мемлекеттік, муниципалдық немесе корпоративтік орган

Ниет – адамның өз іс-әрекетінің қоғамға қауіпті сипатын сезініп, зиянды салдары мен тілектерін алдын ала болжайтын (тікелей ниет) немесе қаламайтын, бірақ саналы түрде оларға жол беретін немесе оларға немқұрайлы қарайтын (жанама ниет) кінәнің түрі.

Орталықсыздандыру – мемлекеттің орталық органдарының функциялары мен өкілеттіктерінің бір бөлігін орталықтан елді мекендерге беру процесі; федералдық субъектілердің (штаттардың, жерлердің), аймақтық құрылымдардың (департаменттердің, облыстардың) және жергілікті өзін-өзі басқарудың құқықтарын кеңейту.

орындау – субъект белсенді әрекеттер жасайтын, сол арқылы міндетті нормаларда (олардың диспозицияларында) қамтылған талаптарды орындайтын құқықты жүзеге асыру тәсілі.

Оқиға дегеніміз (қасақана немесе абайсызда жасалғаннан айырмашылығы) құқық бұзушылықтың сыртқы белгілері бар, бірақ кінәнің белгісі жоқ, сондықтан заңды жауапкершілікке әкеп соқпайтын кездейсоқ әрекет.

Оқиғалар – құқықтық қатынасқа қатысушылардың еркіне қарамастан туындайтын фактілер.

Одақтық мемлекет – құрамына күрделі мемлекеттік құрылымдар – федерациялар және т.б.

Өкілеттілік – заңда көзделген құқықтық қатынасқа қатысушының белгілі бір әрекеттерді жүзеге асыру және/немесе осы құқықтық қатынастың басқа қатысушыларынан тиісті мінез-құлық талап ету мүмкіндігі.

Парламент (ағылшынша, парламент, француз тілінен аударғанда parler – сөйлеу) – мемлекеттік биліктің жоғары өкілді органы. Көптеген елдерде парламенттің ерекше атауы бар (мысалы, АҚШ Конгресі, Ресей Федерациясының Федералдық Жиналысы). Ол алғаш рет 13 ғасырда Англияда қалыптасты. тап өкілдерінің органы ретінде.

Позитивтік құқық – мемлекет жасаған (белгілеген) және тиісті нормативтік құқықтық актілер – заңдар мен нормативтік актілер түрінде тұжырымдалған құқық.

Президенттік республика – жоғарғы билік мемлекет басшысы ретінде президентке тиесілі, жалпыхалықтық дауыс беру арқылы (парламент немесе арнайы институт) сайланатын және субъект ретінде билікті бөлу жүйесінде әрекет ететін республикалық басқару нысанының түрі. биліктің барлық тармақтарын үйлестіру.

Презумпция – презумпция субъектілерінің кең ауқымы арасында кез келген материалдық мүліктің ықтимал болуын болжайтын жалпы құқықтық ереже (мысалы, есі дұрыстық презумпциясы, кінәсіздік презумпциясы, үлестік меншік режимі презумпциясы және т.б.); бар немесе жоқтығы анықталды деп болжанатын (белгіленбеген) факт, өйткені оған қатысты басқа фактілер дәлелденген.

республика (лат. res publica – қоғамдық мәселе) – елдегі жоғарғы билік белгілі бір мерзімге сайланатын мемлекеттік органдарға тиесілі мемлекет; 2) билікті сайлаумен, оның жеделдігімен және сайлаушыларға тәуелділігімен сипатталатын басқару нысаны.

Сайлау – азаматтардың еркін білдірудің ерекше тәртібі, соның негізінде мемлекеттік биліктің өкілді немесе басқа органдары құрылады.

Саясат (грекше *politika* - мемлекеттік немесе қоғамдық істер, сауалнама деген сөз - мемлекет) - мемлекеттік билікке қатысты ірі әлеуметтік топтар арасындағы қатынастармен байланысты қызмет саласы.

Сөзбе-сөз интерпретация – бұл мағына оның мәтіндік көрінісімен сәйкес келетін құқықтық форманың мағынасын түсіндіру.

Санкция (латын тілінен аударғанда *sanctio* – ең қатал жарлық) субъектінің диспозициялық талаптарды бұзған кезде болатын жағымсыз салдарлардың көрсеткішін қамтитын құқықтық норманың бөлігі.

сақтау – белгілі бір әрекеттерден бас тарту талаптарын қамтитын диспозициялар бейнеленген құқықтың тыйым салатын нормаларын жүзеге асыру тәсілі.

Сот прецеденті – нақты іс бойынша сот шешімі, ол кейін келешекте ұқсас істерді шешудің нормативтік үлгісіне айналады.

Субъективтік құқық – адамның мүмкін болатын мінез-құлқының өлшемі, құқықтық қатынастың ең маңызды элементі.

Табиғи құқық – мемлекеттік билікке қосымша пайда болған және адамның және/немесе қоғамның өмір сүруі мен дамуының объективті заңдылықтарына негізделген заң. Адамның табиғатымен анықталатын және белгілі бір заң шығарушының еркінен тәуелсіз ажырамас құқықтар мен бостандықтардың жиынтығы.

Тұлға - бұл адамдар арасындағы қарым-қатынаста көрінетін әлеуметтік маңызды адам қасиеттерінің жеке анықталған жиынтығы.

Унитарлық мемлекет - бұл бөліктері әкімшілік-аумақтық бірлік болып табылатын және мемлекеттік формация белгілері жоқ қарапайым, біртұтас мемлекет.

Федерация (соңғы латын тілінен аударғанда *foederatio* – одақ, бірлестік) мемлекет федерациялық бірліктерді – мүшелерді, федерация субъектілерін (мысалы, жерлер, штаттар) құрайтын басқару нысаны.

Формация (латын тілінен *formatio* – білім беру) – маркстік тарихи процесс концепциясы бойынша, тарихи дамудың белгілі бір кезеңіндегі қоғам, қоғамның тарихи нақты түрі. Әрбір қоғамдық-экономикалық формация белгілі бір өндіріс тәсіліне негізделеді, ал өндірістік қатынастар оның мәнін құрайды; сонымен бірге сәйкес қондырманы, отбасының түрін, тұрмыс-тіршілігін және т.б. қамтиды. Қоғам тарихы дегеніміз - бірін-бірі жалғастыратын алғашқы қауымдық, құл иеленушілік, феодалдық, капиталистік және коммунистік формациялардың даму процесі. әлеуметтік революция.

Халық – 1) белгілі бір елдің бүкіл халқы; 2) тарихи қауымдастықтардың әртүрлі формалары (тайпа, ұлт, ұлт).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сапарғалиев Ғ.С., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы. –Астана: Фолиант, 2014.-288 б.
2. Өміржанов Е. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. -176 б.
3. Матузов Н.И., Малько А.В. Мемлекет және құқық теориясы / Оқулықты орыс тілінен қазақшаға аударған: Б. Алтынбасов. – Алматы: ЖШС АйСан-Пресс баспа үйі, 2013. – 583 б
- 4 Государство и право: учебное пособие / С. С. Алексеев. - М.: Проспект, 2017. - 152 с. - ISBN 978-5-392-23086-0
5. Нерсесянц, В. С. Общая теория права и государства: учеб. для студ. вузов /. - М.: НОРМА: ИНФРА-М, 2020. - 560 с. - ISBN 978-5-91768-238-9 (Норма). - ISBN 978-5-16-010544-4 (ИНФРА-М)
6. Булгакова, Д. А. Мемлекет және құқық теориясы : оқу құралы / Д. А. Булгакова. - Алматы : NURPRESS, 2016. - 124 б. - ISBN 9965-620-31-8:
7. Оспанов, Қ. И. Құқық негіздері: оқу құралы / Қ. И. Оспанов. - Алматы: Жеті жарғы, 2018. - 304 б. - ISBN 978-601-288-106-6
- 8 Нугманов, Р. Р. Современные проблемы общей теории права: учеб. пособие в схемах / Р. Р. Нугманов, Р. А. Амерханов. - Алматы: Лантар Трейд, 2019. - 240 с. - Библиогр.: с. 235-239. - ISBN 978-601-7975-70-8:
- 9 Современное правопонимание: курс лекций для студ., магистрантов, аспирантов вузов / ред. М. Н. Марченко. - М.: НОРМА: ИНФРА-М, 2019. - 368 с. - ISBN 978-5-91768-656-1 (Норма). - ISBN 978-5-16-011250-3 (ИНФРА-М):
- 10 Баймаханов М.Т. Взаимодействие правового сознания с моралью и нравственностью в обществе переходного периода. Алматы, Жеті Жарғы. 1995
- 11 Серков, П. П. Правоотношение (Теория и практика современного правового регулирования: монография. В 3-х ч. Ч. 1. Грани правового неведомого / П. П. Серков. - М.: НОРМА, 2019. - 512 с. - ISBN 978-5-91768-944-9. - ISBN 978-5-91768-941-8 (ч.1):
- 12 Ибраева А.С. Правовая культура: проблемы теории и практики. Алматы, 2002
- 13 Табанов С. А. «Салыстырмалы құқықықтану негіздері», Алматы: Жеті жарғы, 2003.-464б
- 14 Қопабаев, Өмірәлі Ата Заң - мемлекет дамуының іргетасы /. - Алматы : Алатау, 2012 - 576 б.
- 15 Артықбаев, Жамбыл Омарұлы. Мемлекет және билік : 1-кітап. (Көне дәуір) / - Алматы : Заң әдебиеті, 2006. - 90 б. Библиогр.: 84-87 б. ISBN 9965-620-36-9
- 16 Витрук, Н. В. Общая теория юридической ответственности: монография / Н. В.Витрук. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: НОРМА: ИНФРА-М, 2020. - 432 с. - ISBN 978-5-91768-033- 0 (Норма). - ISBN 978-5-16-012513-8 (ИНФРА-М):
- 17 Малько, А. В. Теория государства и права: учеб. для студ. сред. спец. учеб. заведений / А. В. Малько, В. В. Нырков, К. В. Шундииков. - М.: НОРМА:

ИНФРА-М, 2020. - 432с. - (Ab ovo). - Библиогр. в конце глав. - ISBN 978-5-91768-425-3 (Норма). - ISBN 978-5-16-009105-1 (Инфра-М)

18 Формирование правовой культуры в условиях утверждения правового государства и развития гражданского общества: монография / ред. А. С. Ибраева. - Алматы : Қазақ университеті, 2014. - 244 с. -ISBN 978-601-04-0944-6.

19 Биекенов, Н. А. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құралы / Н. А. Биекенов, Т. С. Салкебаев; ҚР Ішкі істер министрлігі, Ш. Қабылбаев ат. Қостанай академиясы. – Алматы : ADAL КІТАП, 2022. – 333 б.